EVRENSEL BİLİM

EVRENSEL KÜLTÜR ÖZEL SAYISIDIR

Dr. VICTOR LAFITTE
PSİKANALİZİN GELECEĞİ

PSİKANALİZ: GERİCİ BİR İDEOLOJİ

HENRI WALLON
DİYALEKTİK MATERYALİZM VE PSİKOLOJİ

I. SAPIR
FREUDCULUK, SOSYOLOJİ, PSİKOLOJİ

HARRY K. WELLS
PSİKANALİZ: NE MATERYALİST NE DE DİYALEKTİK

BAHAR 2003
6

İ Ç İ N D E K İ L E R

Dr. VİCTOR LAFİTTE
PSİKANALİZİN GELECEĞİ
4

PSİKANALİZ: GERİCİ BİR İDEOLOJİ
21

HENRI WALLON
DİYALEKTİK MATERYALİZM VE PSİKOLOJİ
32

I. SAPİR
FREUDCULUK, SOSYOLOJİ, PSİKOLOJİ
42

HARRY K. WELLS
PSİKANALİZ: NE MATERYALİST NE DE DİYALEKTİK
56

BİLİM

Üç ayda bir çıkar, Evrensel Kültür Dergisi Özel Sayısıdır • Nisan 2003 • Sayı 6 • Doğa Basın Yayın Ltd. Şti adına Sahibi: **Songül Özkan** • Yazışleri Müdürü: Nuray Sancar • Grafik Tasarım: **Savaş Çekiç** • Yönetim Yeri: **Tarlabaşı Bulvarı Kamer** Hatun Mah. Alhatun Sk. No: 27/1 Beyoğlu / İstanbul • Tel: 0212 361 09 07 (pbx) Faks: 0212 361 09 04 • **www.evrenselbasim.com • evrenselbilim@evrenselbasim.com** Baskı: Kayhan Matbaası

Bilim dergisinin ilkbahar sayısının gündemi Psikanaliz.

19. yüzyılın sonundan başlayarak, psikoloji biliminin mekanik sağaltma yöntemlerinin yanı sıra psikopatolojiyi bir "bilinç durumu" olarak da gören Avusturyalı hekim Sigmund Freud'un adıyla birlikte anılır psikanaliz. Hastanın sağalma yöntemine, "geçmiş yaşantıların açığa çıkarılması", nevrozlu kişinin, hekimin gözetiminde ve yardımıyla, psikopatik etkiye yol açan süreci kendinde keşfederek açığa çıkarması ve bastırma yoluyla itelediği "hastalık yapıcı" etkiyle hesaplaşması gibi ruhsal süreçleri katan Freud, bu alanda önemli başarılar elde etti. Freud, başlangıçta büyük tepki ile karşılanan klinik yönteminde, hastaların cinsel yaşantılarıya ruhsal yaşamları arasındaki ilişkinin önemine dikkat çekmiş ve dönemin Avrupası'nın "genel" ahlaki kabullerini sarsarak görmezden gelinmekte olan bir konuya el atmıştı. Başlangıçtaki büyük tepki zamanla etkisi genişlemeye başlayan bir ilgiye dönüştü. Öğrencileri başta olmak üzere, başka doktorlar, bazı edebiyatçılar ve sanatçılar arasında hızla merak ve ilgi konusu oluşturmaya başlayan psikanalitik yöntem, zamanla, bu ilgililerinin alanlarına da uygulanmaya, edebiyat eleştirisinin, tarihin, neredeyse tüm beşeri bilimlerin kapsamına girmeye başladı. Bizzat Freud, uygarlık, din, edebiyat ve sanat yapıtlarının analizi gibi konularda psikanalitik çözümlemelere girişti. Ve ortaya, artık iddiası bir klinik yöntem olmaktan çıkarak bir "dünya görüşü", bir "yaşama bakış" biçimi haline gelmeye başlayan Psikanaliz Teorisi çıktı. Bu dönem, 20. yüzyılın ilk çeyreği ve sonraki yılları kapsar. Aynı süreç, sosyalizmin tüm dünyada pratik ve düşünsel bir etkisinin olduğu, Avrupa'da devrimlerin ve devrimci durumların yaşandığı bir dönemdir. Dolayısıyla ve doğallıkla psikanaliz ile Marksizm arasında paralellikler bulmaya çalışan, Marksizmin toplumsal çözümlemesini, Freudizmin birey

çözümlemesiyle kompoze etmeye çalışan pek çok girişim oldu. Diyalektik ve tarihsel materyalist yöntem ile Freud'un analizi arasında felsefi yakınlıklar kurmaya çalışan, dahası, mevcut bir yakınlığın izlerini aramakta olduklarını söyleyenlere karşın, dönemin sosyalist bilimadamları, Freudçu analizi eleştirel bir gözle ele aldılar.

İşte altıncı sayımız, bu eleştirel bakışın temel metinleri olarak da değerlendirilebilecek yazılardan oluşuyor. Elbette, psikanaliz tartışmaları, bizim bir derginin hacmine sığdıramayacağımız kadar geniş bir literatür oluşturuyor. Ancak bu dergi, söz konusu dönemin tartışmaları açısından, bir yaklaşım biçimine, psikanalizin Marksist eleştirisine projeksiyon tutmaya çalışıyor. Bu sayının konusu, ağırlıklı olarak, Freud'un metinlerinin ve bu metinlerle Marksizm arasında ilişki kurmaya çalışan öğrencilerinin eleştirisi. Önümüzdeki sayıda da devam edecek olan psikanaliz konusu, güncel önemini de koruyor ve başta Amerikan kültür endüstrisi olmak üzere burjuva entelektüel etkinliklerin önemli bir harcı olmaya devam ediyor. Konunun güncel yanları, öteki yayınların yanı sıra, Bilim dergisinde de yer almaya devam edecek...

Dr. VİCTOR LAFİTTE

PSİKANALİZİN GELECEĞİ

Bir süreden beri, psikanalizi yeniden güncelleştiren tartışmalara tanık oluyoruz. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, doğrudan gelişen ilk psikanalitik dalga, çabucak söndü ve Georges Politzer, Freud'un ölümü üzerine, 1939'da yazdığı makalesine, haklı olarak: "Psikanalizin Sonu" diye başlık atabildi. Bu kez, artık Avusturya'da değil, fakat, ABD'de başlayan ikinci bir psikanalitik dalga karşımıza çıkıyor. Gene, bu dalga; sosyolojide, politikada, sanat ve edebiyat alanında uygulama olanağı elde etmek için; kendi öncelinden çok daha geniş şekilde tedaviye yönelik ve psikiyatrik çerçeveye yerleşiyor. Sadece bununla kalmayıp, *Confidences* ve *Samedi-Soir* gibi belli haftalık dergiler de dahil olmak üzere, sinemayla, romanlarla, bütün periyodik Amerikan yayınlarıyla, psikanalitik dalga, büyük yığınlar için pazara taşınıyor.

Eğer, 1948'de ortaya konulan bir psikanaliz problemi varsa; konu üzerinde bu çerçevde kafa yormak gerekir. Konunun temelinde yatan ve bilimsel olduğu iddia edilen, bireysel ve teknik psikoterapik psikoloji doktrini olan psikanalize gelince, iddiadan öte; yaratıcısının ölümünden beri, esas olarak bize yeni hiçbir şey getirmediği gibi; yirmi yıl önce kendisine yöneltilen doğrulanmış eleştirilere de, cevap vermedi. Freudizmin, teknik ve sosyal gelişmenin belli koşullarında ortaya çıkan, insanlığın kültürel birikimine yerleşen ve daha sonra kendi hesabına evrim geçirebilen doktrin ve fikirlerle aynı kapıya çıktığı bir kez daha kanıtlanmaktadır. Bu tür fikir ve doktrinler, unutuldukları belli dönemlerden sonra, onları kullanabilecek sosyal bir akımla karşılaştıklarında yeniden ortaya çıkarlar.

Freudizm, başlangıçtan itibaren irrasyonalizmde kendine geniş bir yer edindi ve psikanaliz, kendini bir "derinlik" (abyssale) psikolojisi olarak tanımladı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ölçeğinde gelişen

La Pensee, 1948, sayı: 21-22
eviren: Yaşar Atan

çelişkilerin ideolojik ifadesi olarak, Wall-Street ve Vatikan'ın çifte patronajı altına yerleşen güncel irrasyonalizm ve bilinemezcilik dalgası sayesinde psikanaliz, kendini yenileme olanağını buldu. Doğrudan takipçileri ve freudizmde sadece psikiyatrik bir tedavi görmeye devam eden bazı iyi niyetli psikanalistlerin protestoları, bu gerçeği değiştirmez.

Psikanaliz, böylece, sosyolojik görünümü altında ve dünya anlayışı olarak, bütünüyle bilinemezci doktrinlerle birleşme noktasına vardı ve içerde demokratik harekete karşı olduğu kadar, dışarıda dünyadaki ilerici harekete karşı da, bilinçli bir şekilde kullanılan "çünkü hiç de bir yutturmaca anlamına gelmez" Amerikan emperyalizminin ideolojik saldırı araçları içinde yer aldı. Bununla ilgili olarak, daha sonra çok sayıda ve inandırıcı örnekler vereceğiz.

Bu nedenledir ki; daha önce de defalarca girişilen denemeyi, yani; psikanalizi bilimsel bir psikoloji haline getirerek, materyalist ve diyalektik bir dünya anlayışı içine yerleştiren, freudizmle diyalektik materyalizm arasında ne idüğü belirsiz bir sentez gerçekleştirmek isteyen kimileri, bir kez daha, bayağı bir tablo çiziyorlar.

Freudizmin savunucularına gelince; onlar doktrinden elde edilen kötü kullanımla dayanışma içinde olmadılar, çünkü; formülasyonundan itibaren psikanalizin, aynı zamanda irrasyonel bir öz içerdiğini ve kişisel psikoloji çerçevesine yerleşme eğiliminde olduğunu ve bunların da, ona, yirminci yüzyılın bu orta yerinde halen piyasada yer bulan bilinemezci akımlarla ve gerici mitlerle kolayca birleşme olanağı sağladığını bilmeleri gerekir.

Biz, ardarda, psikanalizin hem kişisel psikoloji doktrini ve hem de psikoterapi tekniği olarak, olanaklarının, sınırlarının, yanlışlarının dökümünü yapmaya girişerek ele almayı tasarlıyoruz. İkinci bir bölümde, özellikle de, Amerika'nın ilham ettiği psikanalitik teorilerin güncel görünümleri ve doktrinin yayılmacı ve emperyalist eğilimlerinin karakteristikleri üzerinde ısrar edeceğiz.

FREUD VE PSİKANALİZ

1895'ten itibaren *les Etudes sur l'histerie* 'yi birlikte yayınladığı öğretmeni Joseph Breuer'den ayrıldıktan sonra, yüzyılın şafağında, Sigmund Freud, kendi doktrininin ilk unsurlarını formüle eder.

Psikanalitik anlayışın hareket noktası, psiko-nevrozun nedenlerinin ve tedavisinin araştırmasıydı. Nörolojist Freud, Salpetriere'de Charcot'nun ve Nancy'de Liebault ve Bernheim'in eğitimini izlemişti. O zamanlar, davranışlarımızdan bazılarının, her zaman bizce bilinmeyen nedenlere sahip olabileceğini gösteren kendi bilinçaltı teorisini oluşturdu. "Sansür" tarafından baskı altına alınan bilinçaltının içeriği, belli koşullarda, bilinç üstünde yeniden ortaya çıkabilir. Bu amaçla Freud, çağrışım

(associative) metodunu kullanır: Fikirlerin çağrışımı, anıların ve rüyaların hatırlanması. Böylece, o, aynı zamanda, psişik çatışmaların ürettiği nevrozların yeni bir açıklamasını ve bir tedavi metodunu bulur: Sarsıcı çatışmayı bilince çıkarmak, hastanın kendi çatışmasının farkına varmasını ve çözümüne ulaşmasını sağlamak. Bilinçaltının içeriğini de oluşturan baskı altına alınmış eğilim ve isteklere gelince; rahim-dışı hayatın ilk etaplarına da (hemen doğum sonrasından itibaren) vardırarak, buna seksüel bir karakter verir. Freud, daha sonra bütün doktrinini, "tekrar konu edeceğimiz, sosyolojik, dinsel ve estetik uzantılarını şimdilik bir yana bırakırsak" günlük hayatın psiko-patolojisiyle rüyaların açıklanmasını, *libido* diye ifade ettiği, bu seksüel enerji çevresinde oluşturur.

Davranışlarımızın anlatımları temeline yerleşen, bu *Primum movens* 'ı (ilk hareket noktasını) ise; Freud'un kendisinin geliştirdiğine dikkat edelim. O, son eserlerinde ölüm içgüdüsüyle sonuçlandırmak için, libido ilkesini zevk ilkesine genişletti.

O zamana kadar, ister davranışçılık (behaviourism) tipindeki sadece mekanist açıklamaların, isterse yetenekler psikolojisinin eski anlayışlarının egemen olduğu normal ve patolojik psikoloji alanında, bu teorilerin başarısı kolayca anlaşılabilir.

Baştan itibaren, Freud çevresinde ve 1910'da kurulan "l'Association psychanalitique internationale" (Uluslararası Psikanaliz Derneği) içinde kendiliğinden muhalif gruplar oluşur.

Alfred Adler, 1907'den itibaren *Organik Engeller ve Psişik Yankıları (İnferiorite organiques et leur retentissement psychiques)* konusundaki bir çalışmayla öğretmeninden ayrılır. Adler, ilke olarak, kişiliğin bir yayılma içgüdüsünü, bir iktidar isteğini kabul eder. "Aşağılık Kompleksi"ni ve bunun telafisini sağlamak için çabaları değerlendiren odur. Böylece, Freud'un libido ile açıkladığı bilinçaltı mekanizmalarını, Adler, telafi süreciyle açıklar.

Jung'a gelince; o, atalardan gelen ilk örnekleri biriktirerek, bilinçaltı içinde kişisel olmayan bir bölge, kollektif bilinçaltı oluşturur. Ona göre insan, mitlere, inançlara ve dinlere dayanan bu kollektif bilinçle dünyaya gelir.

Sonradan, İsviçre'de, İngiltere'de ve özellikle de ABD'de, bugün hemen hemen her psikanalistin kendi sistemine sahip olmasına varacak bir şekilde, bir dizi muhalif ekol oluşur.

Bu arada, psikanalizin temellerini özünde araştırmak için yeniden işe sarılması gereken Freud'un kendisi oldu.

FREUDİZMİN PSİKOLOJİK VE TEREPATİK DEĞERİ

Böylece, freudizm, ilk olarak bir bireysel psikoloji ve psikonevrozların tedavisi doktrini görünüşü altında ortaya çıktı. Bu nedenle

bir süre belli ilerici çevrelerde sempati toplayabildi ve freudomarksizm girişimleri tasarlandı. Bu konuda, kullanımı üzerine Politzer'in doğruladığı ölçüde, iki savaş arasında Avusturya'da, Almanya'da, İskandinavya'da reformist çevrelerin psikanaliz yapabildiği belirlemesini hatırlayalım. Bu çevrelerde, insanlığın seksüel özgürlüğü üzerine gevezelik yapmak, işçi sınıfı yanında mücadelede yer almaktan çok daha kolay görünüyordu.

Fakat göstereceğimiz gibi, eğer psikanaliz, materyalist dünya anlayışı içine yerleşebilen bilimsel bir bireysel psikoloji oluşturamazsa; Freud'un eserinden geçerli hiçbir şey kalmayacağı sonucuna varmamak gerekir. Psikanalizin, kapalı sistem mantığını, insan bilimlerinin gelişimiyle hiç yakınlığının olmamasını, metafizik "mekanizma" ve "araçlarının" yapısını, psişik hayatın koşullarını tekyanlı ele alışını eleştirmek gerekir. Ama, kişisel psikoloji ve tedavi alanında Freud'un eseri, büyük değere sahip oldu, bunu gözden geçireceğiz.

I. CİNSELLİK

Yüzyıllardan beri, Katolik Kilisesi, felsefesi ve sofuluğuyla, cinsel probleme ilişkin bir belirti taşıyan herşeyin üzerine bir edep perdesi attı. Greklerde ve diğer antik halklarda, o zamanlar, cinsel şeyler "kutsal (sacre)" olarak görülüyordu. İlk günahın doğmasından beriyse, böyle şeyler "utanç verici" olarak değerlendirildi. Anatomi, günümüzde hâlâ bu etkinin izlerini koruyor: Bacak arasındaki organların anlatımında, anatomi, utanç verici sinirden, utanç verici atardamardan söz etmeye devam ediyor.

Freud, cinsel işlevin bütün önemini gösterdi, ama fiziksel hayatın davranışlarının bütün düzenleyicilerini libidoya indirgeyerek de içgüdüden, gizemli bir inanış yarattı. Psikanaliz okulunun çerçevesini, genital alanın ötesine genişleterek, cinsel işlevin evrimini, önceden olmadığı ölçüde analize tabi tuttuğu da, daha az gerçek olarak kalmaz. Freud, daha sonra nevrozların nedeninde ortaya çıkacak olan duygusal sarsıntıların toplamını son evreye yerleştirerek, özellikle çocukluk dönemi cinselliği konusunda ısrar eder.

Cinsel faktör konusuna bu ölçüde ağırlık vererek, Freud, kendi doktrinine biyolojik, materyalist bir temel vermeyi düşündü. Gerçekte, bu biyolojizm sadece görünüştedir ve bütün psikanaliz, bize libidoyu; irrasyonel, bireyin pisikolojik gelişimiyle gerçek bir ilişkisi olmayan, duygusal-içgüdüsel bir faktör olarak sunar. Cinsel doygunluk, şüphesiz bireyin temel ihtiyaçlarından biri olarak ortaya çıkar ve onun sapmaları, bozuklukları, kuşkusuz patolojik etkilere yol açar. Freud'un değer kazandırdığı budur, fakat, ondan önce başkaları, bu noktaya dikkat çekmişlerdi. Hatırlayalım ki; milattan beş yüzyıl önce, Hippocra-

te'ın özdeyişi; "sevişen kadın hiç sevişmeyene göre daha sağlıklıdır" diye iddia ediyordu.

Psikanalizin görmezden geldiği şey; cinsel doyum biçimlerinin, insanda belli bir biyolojik ve sosyal çerçevede yer aldığıdır ki, bunlar dolaylı da olsa; belli bir miktarda psişik bozuklukların kaynağı olabilirler. Cinsel içgüdünün ifade biçimlerini, sosyal çerçevenin belirlediğini; sosyal birim olarak, ailenin bütün tarihi bize kanıtlar. Morgan ve Bachthofen'in çalışmalarına dayanarak Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* eserinde, insanlığın ilkel aşamalarında, "grup evlilikleri" sırasında, grubun bütün kadın ve erkekleri arasında, cinsel ilişkinin nasıl tamamen özgür olduğunu gösterebildi.

Bir dizi aşamadan geçtikten sonra, aile, günümüzün tek eşli (monogamique) biçimine ulaştı. Kuşkusuz, krizleriyle, işsizliğiyle, geniş yığınların yaşam düzeyinin düşüşüyle toplumsal sistem; hele de, cinsel işlevlerini yerine getirmeye uygun oldukları anda ekonomik olarak bir aile kuracak durumda olmayan gençlerde, gerçek bir cinsel krizin unsurlarını yaratıyor. Bu olgu büyük insan yığınlarının biriktiği şehirlerde daha da çok farkediliyor. Müşterileri en sık psikanaliste götüren koşullar bunlardır. Freud ve öğrencileri, bu koşulların sosyal karakterini sessizlikle geçerler. Libidonun kendi evrimini ilgilendiren çocukluk cinselliğine bir yer vermek uygunsa; süt çocuğunun büzücü kas yoksunluğu efsanesine düşmeksizin; bütün duygusal sarsıntıları, sadece çocukluk cinselliği alanıyla sınırlamak mümkün değildir. Psişizm konusunda çocuğun bu kadar çok elverişli oluşu, etkilerin derin bir iz bırakmasına yol açabileceği ne kadar gerçekse; kişiliğin sürekli gelişme halinde olduğu ve yeni deneylerin hergün onu zenginleştireceği ve biçimlendirececeği de, en az bunun kadar gerçektir.

Bu sınırlamalarla, freudizmin cinsel işlev konusuna, onun evrimine ve bozukluklarına dikkat çekmiş olmasını ve doktorların, psikologların, pedagogların karşılıklı kendi alanlarında, yararlı sonuçlar elde edebilmelerini, freudizmin büyük övünç kaynaklarından biri olarak doğrulamak gerekir.

II. BİLİNÇALTI TEORİSİ

Psikanalitik doktrinin ikinci temel unsuru, onun bilinçaltı teorisidir. Freud'dan önceleri de psişizmin etkinliğinden söz edilmişti ki, bu bilinçaltı olacaktı. Leibniz'e kadar gitmeksizin, Schopenhauer, "insanın kendi etkinliklerinin gerçek motiflerini bilemeyebileceğini" iddia edebildi. Carl-Gustav Carus ve E. von Hartmann da, bilinçaltı metafiziği kurdular. Pierre Janet, Ribot, Charcot, histeri ve kişiliğin parçalanması olgularını araştırdılar. Fakat, ahlaki sansür tarafından baskı altına alınan psişizmimizin bilinçaltı doktrininin inşası, Freud'a aittir. Bilin-

çaltı alanına gömülü bulunan tasarımlar, yine de, var olmaya devam eder ve bazı bozukluk ve nevrotik semptomlarla dışavurulmaya yönelirler. Öyle ki, bir semptomun, bir eylemin, bir davranışın, bir amacın olduğu esnada; yani, bazı durumlarda, onlara konu veren nedensel açıklamayla yetinmemek; fakat gerçekten onların kaynağındaki bilinçaltı hareketlerini bulmayı denemek gerekir. Psikanaliz, psişik hayatımızın normal varoluşunun bir biçimi haline getirerek, bu verimli görüşü genelleştirdi. Ek olarak, o, bu mekanizmaya biyolojik bir dayanak bulmayı denemedi ve kendisini bir dizi psişik "araç" (appareil) bulmakla sınırladı. Bu arada, bilinçaltı teorisiyle; bilinç, bilinçaltı, altbilinç, sürekli ve karşılıklı ilişki gibi, değişik yapılar biçimi altında psikanalizin, psişik hayatın dinamik bir görünüşünü sunduğu da, gerçektir.

Her seferinde işaret etmek gerekir ki; eğer davranışın yüzeysel ve derin nedenleri arasındaki ayrım verimli kalırsa; derin nedenlerin her zaman bilinçsiz ve her zaman biyolojik ve cinsel mahiyette olması gerçek değildir. Doğaya karşı mücadele eden ve kendi doğasını değiştiren insan, ona hükmeden yasaların bilincini kazandığı ölçüde; bunlar, aynı zamanda derece derece, kendi davranışını yöneten bilinçli ve akılcı motifler olurlar.

Freud ekolünün düşündüğü kadarıyla, bilinçaltı alanının içeriğine gelince; çok daha ciddi çekinceler konulması gerekir. Onun için, bu içerik esas olarak biyolojik, içgüdüsel ve duygusaldır; o, asosyal belirlemelerden oluşur. Libidoyla ilgili olarak, onun biçim ve ifadelerinin sosyal olarak ne kadar koşullanmış olduğunu daha önce gösterdik ve psikonevrozların nedenleriyle ilgili olarak da, bu asosyal bilinçaltı anlayışının ne kadar yanlış olduğunu göstereceğiz.

Bilinçaltının biyolojik alanıyla ilgili olarak, şimdiden freudçu anlayışta, içgüdünün ne kadar bir irrasyonel eğilim ve itki olarak ortaya çıktığının altını çizmek istiyoruz. İçgüdü, akla muhalefet olarak, engellenemeyen ve doyuma ulaşmadığında, bizde ciddi düşkırıklıklarına yolaçan, elemanter bir güç olarak ortaya çıkar. Bu, saldırgan eğilimlerden, suçluluk duygularından yola çıkarak, bilinemezciliğe ve irrasyonalizme bulanan tam bir mitoloji yaratılmasına olanak sağladı.

Bilinçaltı alanının tasarımları, bilinç alanına hükmeden mantıksal yöntemlerle hiç karşılaştırılamayacak, mekanizmalara bağlanır. Psikanaliz, özellikle de rüyaların, eksik tutumların, dil sürçmelerinin, unutkanlıkların yorumunda, uzun uzun bu mekanizmaları araştırdı. Yani; yoğunlaşma ve aşırı belirleme süreçlerini, bütün gizli unsurları ifade edebilen tek bir unsur ortaya çıkar; özellikle, belli fobileri açıklayan yer değiştirme; içeriği, her zaman eylem biçiminde kendini gösteren dramatizasyon; nihayet, örnekleme yoluyla kendisininkinden çok

farklı bir belirti alan bir tasarım, sembolizm.

Bilinçaltı alanın süreçleri çoğalır ve yorumları her zaman kolay değildir. İzleyen analiste göre; aynı rüya aynı dil sürçmesi farklı şekilde yorumlanabilir. Aynı fikir, değişik semboller tarafından temsil edilebilir ve tersine aynı sembol değişik belirtilere sahip olabilir. Herhalükarda, Freud'un, araştırmalarını bilinçaltı konusuna yöneltmiş olmasının önemini vurgulayarak; bunu araştırmak için; bilinçaltı etkinliği mekanizmalarını, bilinç alanına uzatmaya girişen belli psikanalistlerin ters yöntemlerini değil; rasyonel metodları kullanmanın zorunlu olduğu bize önemli görünüyor.

III. NEVROZ TEORİSİ

Bilinçaltı ve cinsellik, Freud'a *nevrozların nedenselliği doktrinini* ve bir *psikoterapi* kurma olanağı verdi. Uzun süre boyunca, ilahi bir ceza olarak değerlendirilen zihinsel bozukluklar, çok sonradan hastalık çerçevesine dahil edildi, büyük miktardaki nedenselliğe gelince; hâlâ çok sayıda bilinmeyen sürüp gitmektedir. Freud'un önemi, bu bozuklukların bazılarının tabiatına ve kaynağına bir ışık tutmaya girişmekten daha fazlası olmadı.

Psikanaliz için, nevrotik çatışma mekanizması, her şeyden önce baskılanma sürecine indirgenir. Freud için; cinsel tabiata sahip olan, ahlaki baskılanma nedenleriyle doyuma ulaşamayan bazı eğilimler, "sansür"ün varoluşu tarafından bilinçaltında baskı altına alınırlar. Fakat, bu itkiler, bu istekler, nevrotik semptomlar oluşturarak, uzlaşma biçimi altında ortaya çıkarlar. Çocuk cinselliğinin Freud için taşıdığı bütün önem ve küçük kız çocuk babasına yönelirken (complexe d'Electre); küçük erkek çocuğun duygusunu annesine yönelten ünlü Oidipus kompleksi yeterince bilinir.

Sophokles tragedyasına göre; Oidipus, kader tarafından babası Laios'u öldürmeye ve kendi annesi Jocaste'ın kocası olmaya yargılı kılınır. Bu antik efsane Freud'a kompleksinin konusunu sağladı. Bazı istisna durumlarda, genç erkek çocuklarda, 5-6 yaşına doğru Kral Oidipus efsanesiyle bazı benzerlikler gösteren eğilim dalgasının bulunabilmesi mümkündür. Fakat, bundan öte, böylesi istisnaları, psişik gelişmenin ölçütü haline getirmek, Freud'un sevinçle aştığı bir uçurumdur. Ayrıca, Freud'un eserinde bolca rastlanan bu sembolizmin bütün dayanaksızlığı, kendi öğrencilerinin Oidipus kompleksinden yola çıkarak ortaya koyduğu çok ve değişik yorumlar tarafından gösterilmiş bulunuyor.

Adler okulu için Oidipus efsanesi, hiç de cinsel bir anlama sahip değildir. "Şiş ayaklı" anlamına gelen Oidipus, oğlunun doğumundan itibaren, tanrıların ona ayırdığı geleceği, kehanetle öngören babası tarafından kırılmış ayaklara sahip olmuştu. Aynı zamanda kral olan, yani; gücün sembolü

olan babasını öldüren ve anasıyla evlenen, fiziki olarak düşen Oidipus kompleksi; böylece cinsel alanı aşan değerlendirme kararsızlıklarıyla, sadece, aşağılık kompleksinin bir örneği olurdu. Jung ve onun ekolüne gelince; onlar için Oidipus efsanesi: *"Atalara ait bazı anıların eşlik ettiği, biyolojik hafızanın anaerkil dönemden ataerkil döneme ara geçiş çağını hatırlaması gerçeğine bağlı olan, özel kişiliğin bilinçaltı görüntüsü ve aynı zamanda, embriyonun hayata adım attığı bir üterin yaşamından kopuş peryodu"* anlamına gelir(!)

Saldırganlık ve suçluluk eğilimlerinin doğuşundan ileri gelen baskılanmasıyla, bunun az veya çok doyurucu çözümüyle, Oidipus kompleksi, nevrozun nedenlerinin Freudçu anlayıştaki temel parçasını oluşturur. Zira; bu kompleks, sadece, psikanalizin kendisine atfettiği öneme hiç de sahip olarak görünmeyen bugünkü toplumumuz çerçevesinde değil; fakat bundan başka, örneğin baba kavramının bulunmadığı, bizimkinden farklı bir yapıya sahip olan toplumlar çerçevesinde de, kuşkusuz, Oidipus kompleksinin varlığı kabul edilebilir değildir. Malinovski gibi, ilkel toplumlarda cinsel ilişkileri araştırmış olan antropologlar bunu keşfettiler.

Psişik işlevlerin az çok derinlemesine sorunlu ortaya çıkmasına göre, iki büyük kategorideki zihinsel etkileri biraz keyfi olarak ayırma alışkanlığı vardır. Belirtelim ki; kişiliğin derin bir değişimini içeren psikozları bir yana bırakan psikanaliz, özellikle de nevrozlarla ilgilenir. Bu arada, Freud, işin başında psikozları yorumlamayı da denedi. İşkence sayıklamalarının temelinde, bilinçaltı homoseksüel eğilimlere karşı bir tepki bulmak gerektiğini de, iddia etti. Freud, şizofrenide, oto-erotik planda, duygusal bir gerilemenin eşlik ettiği, 'ben'in zayıflığını görüyordu. Melankoliye gelince; sevilen objenin işe karıştırılmasıyla "böylece, yeniden başlanan ve korunan ve kendisine sitemler yöneltilen ve acılara uğratılan" sözlü sadist evrede, bir gerileme olarak gözönüne alınır.

Böylesi açıklamaların boşluğu karşısında, Freud ve ekolü, kendilerini nevrozlara adamak için, yavaş yavaş psikozlar problemini terk ettiler.

Çocuklukta meydana gelen duygusal sarsıntılarla koşullanmış nevrozlar teorisiyle, Freud, aslında bütün bireysel davranış ve karakter şekillenmesi problemini, yani bilimsel bir psikoloji ve psiko-patolojide olması gereken merkezi problemi ortaya koyar. Psikanalitik doktrinin temel yanlışı, bu ana problemin ortaya konma biçiminde bulunur. İnsan davranışını koşullayan motiflere gelince; gerçekte, psikanalitik doktrin, biyolojik kışkırtmalara "ayrıcalıklı dememek için" baskın bir yer verir. İnsanın dünyaya, özellikle seksüel ihtiyaçlar da dahil, bir demet biyolojik ihtiyaçla geldi-

ğini ve onların doyumunun davranışına yön verdiğini kimse inkar edemeyecektir. Fakat, insanın hayvanlar basamağında ortaya çıkışından itibaren, l'homo faber, sosyal bir varlıktır ve topluluk içinde yaşama sahiptir, daha doğrusu; varoluşunu güvence altına almak için harcadığı çabalar, ilk planda onun varlığını belirler. Biyolojik içgüdüler, sosyal ve tarihsel olarak koşullanmış bir içerik doldurarak kristalize olamamış eğilimlerin görünüşünü alırlar. Bireysel psikoloji olarak psikanalizin temel yanlışı, davranışın motoru olarak biyolojik faktöre aşırı değer biçilmesidir.

Gerçekte, nevrozların klinik araştırması, birçok sayıda zihinsel bozukluğun kaynağında sosyal faktörün önemini göstererek, bu yanlış yönelişi anında yakalamaya olanak sağlar. Böylece, normal ve patolojik kişilik, biyolojik ve sosyal koşulların kesiştiği yerde dinamik bir şekillenme (formation) sürecinin sonucu olarak ortaya çıkar. Bu, Auguste Comte'ün tasarladığı gibi, biyoloji ve sosyoloji arasındaki, bütün psikolojiyi ortadan kaldırmak için değil, fakat, tersine, birinin ve diğerinin karşılıklı etkilerini anlamak için, örneğin; psikotekniğin yöneldiği anlamda, gerçek bir bilimsel bireysel psikolojinin unsurlarını inşa etmek içindir.

Nevrozların çoğunun kaynağında, aslında doktorların araştırmaya devam ettikleri, aile ve sosyal yaşamda ortaya çıkan, fizyolojik kökenli olmayan bozukluklar bulunur. Eğer, bize nevrozların sayısında sürekli olarak yükselme görünüyorsa, bu, büyük ihtimalle insanlığın büyük bir bölümünün içinde bulunduğu sosyal güvensizlik durumunun, kuşkusuz nevrozların ortaya çıkmasına elverişli bir ortam yaratmış olmasından ileri gelmektedir. Açıkça görünüyor ki; işsizliğin, yoksulluğun, savaş tehdidinin yükseldiği kriz dönemlerinde sosyal hayata uyum sağlama olasılığı, göreceli olarak sakin dönemlerdekinden çok daha azalır. Bu konuda savaş nevrozlarının karakteristik önemi bilinir. Bu sosyal ve kültürel koşulların hepsi, nevrotik bozuklukların ortaya çıkmasında, çocukluk bilincine saklanmış Oidipus ve Electra kompleksi varsayımlarından çok daha önemli bir ağırlığa sahiptir.

İçinde bulunulan dönemdeki, ağırlık kazanan belirleme de, güncel tarihsel çerçevede istikrarsız bir yer tutan; proletarya ve büyük burjuvazi arasında bocalayan orta sınıflar gibi, belli sosyal tabakalarda zihinsel bozuklukların daha fazla gelişmiş olduğudur; bu, hayat koşulları, alışkanlıklar, gelenekler ve moral açıdan konunun taşıdığı önemi içerir. Elbette ki, bununla, hastanın bireysel, psikolojik, ailesel, mesleki evrimini hesaba katmadan; çok basitlikle, nevrotik bozuklukların ortaya çıkış koşullarını sadece onun sosyal durumuna indirgemek isteyen bir sosyolojizme düşmeksizin;

sosyal koşulların kazandığı önem vurgulanmak istenmektedir.

Bireysel davranışa, bu aşırı biyolojik değer verme, kişilik şekillenmesinin psikanalitik dokrininin her tarafında bulunur.

Bir kariyer seçmek için, olanaklar ve biyolojik eğilimler, kesin olarak rol oynayabilirler; fakat, tarihsel ve sosyal etkenlerin öneminden söz etmek bize gereksiz gibi görünüyor. Freud ve ekolü, bize, şirurjiyen mesleğinin sadizmin bir telafisine, jinekologun röntgenciliğin bir telafisine vb., uygun düştüğünü iddia ettiğinde de, biz böyle bir anlayışın tamamen abartılmasını anlıyoruz.

VI. PSİKOTERAPİ

Analitik psikoterapi de, analitik psikolojiyle aynı ilkelerden ilham alır. Analitik tedavi, bir dizi hasta-doktor seansları süresince, çağrışım metoduyla ve rüyaların analiziyle sorunun ortaya çıkarılmasını sağladıktan sonra; nevrotik çatışmanın bilinçaltı motiflerini bilinç düzeyine taşımayı kendisine amaç olarak edinir. İlk geri çevirme ve karşı çıkma evresinden sonra, kendi bulanıklıklarının bilinçaltı motiflerini başlangıçta kabul etmek istemeyen hasta, doktorun yardımıyla, gerçeğe cepheden bakmaya, ona uyum sağlamaya ve böylece nevrozunu çözmeye ulaşır.

Tekrar döneceğimiz bu psikoterapi tekniği konusunda gerçekte bazı istisna durumlarda, nevrotik çatışmaların, bazen cinsel kaynaklı bilinçaltı nedenleri, bilinç yüzeyine taşınabilir. Fakat, nevrozların büyük çoğunluğunun kökeninde, sosyal ve ailevi alana yerleşen çelişkilerin ortaya çıkarıldığını gördük; yani bu son durumda, karışıklıklar biyolojik kökenli de olabilirler; fakat bunun yanında, tarihsel ve kültürel olarak koşullanmış olarak kalırlar.

Bu koşullarda, duruma cepheden bakmak ve ona uyum sağlamak dendiğinde, bununla ne söylenmek istenir? Burada, var olan şeyi iyi ve normal olarak ele aldırmayı içeren derinlemesine tutucu bir görüşün ilan edilmesi anlamına gelmez mi? Bu görüş, ayrıca da, daha ilerde göstereceğimiz gibi, psikanalizin sosyolojik genelleştirilmesinde çok geniş ölçüde kullanıldı.

Psikanalitik psikoterapinin tekniğine gelince; o, gerçek ayinlerle süslenmiştir. En başta süresi, aylara hatta yıllara yayılabilir. Anlaşılıyor ki, bu zaman zarfında, analizin ona hiçbir katkısı olmasa da, hastanın kişiliği, bazı önemli değişikliklere uğrayabilir. Ayrıca, kürün tesadüfi bir kesintiye uğramasını takiben psikanalistin yokluğunda da, iyileşen hastaların durumuna işaret edildi. Psikanalitik sedir, analistin tarafsız davranışı, kürün başarılı olması için hastanın doktoruna saygı göstermesi zorunluluğu; bunlar, psikanalitik tekniğe eşlik eden ayinlerin de, parçasını oluştururlar.

Böylece, görülüyor ki; Freud doktrini, bireysel psikoloji ve psi-

koterapi metodu olarak, bilimsel açıdan ve daha önce ifade edilen çekinceler çerçevesinde, cinselliğin rolünü, bilinçaltının rol ve işlevini, nihayet bazı nevrozların kökeni ve tedavisini ilgilendiren ilginç ışıklar tuttu.

Fakat, psikanalizin, bireysel psikoloji ve psikoterapiden bir sistem oluşturma iddiası, kesin olarak haksızdır. Birinci olarak; çünkü freudizm, kişiliği aşırılıkla biyolojik hale getiriyor ve onun sosyal bileşenlerini sessizlikle geçiştiriyor. İkinci olarak; çünkü o, insan bilimleriyle ilişkisiz bir doktrin oluşturuyor. Freud'un, ona kimyasal bir temel bulmadaki gelgeç heveslerine rağmen; onun biyolojizmi biçimsel olmaktan öte gitmez ve sorunu, sadece bir içgüdü metafiziğine indirger. İlaç tekniğinin kazanımları, hiç de işin içine sokulmaz; sosyolojik tekniklere gelince, onlara bahşettiği yeri gördük.

Bu koşullarda, freudizmin sosyal alanda, temel amaçları, bilimin ve insan aklının değerini karalamak olan, bütün gerici ve bilinemezci hareketle buluşması kaçınılmazdı; çünkü bilim ve akıl, tam da gerici ve bilinemezci ideolojilerin savunmayı önerdiği bir sosyal rejimi mahkûm etmektedir.

FREUD SOSYOLOJİSİ

Başından itibaren freudizm, araştırmalarını bireysel psikoloji alanıyla sınırlamadı. O, hızla bir dünya anlayışı pozisyonlarına kaydı ve kurucusu, *Psikanalizin takdiminde* bu düşünceyi açıkça ifade etti:

Bilim olarak psikanalizi karakterize eden, üzerinde çalıştığı, hizmet ettiği teknik konusunda maddenin az oluşudur. Tabiatına dokunmaksızın, nevroz teorisi kadar uygarlık tarihine, dinlerin bilimine ve mitolojiye de uygulanabilir.

Ve Freud, sanatsal yaratım alanına yaptığı alışılagelmiş baskınlardan söz etmeszek; *Totem ve Tabu'* da, dinlerin kökeninin cinsel bir açıklamasını bulmayı deneyerek örnek verdi.

Psikanalizin sosyolojik pozisyonu; bireyin sosyal davranışını ve insanlığın sosyal yaşamını, cinsel mahiyettekiler başta olmak üzere, biyolojik eğilimler tarafından koşullanmış olarak göstermek anlamına gelir. Yani, biyolojik görünüşüne rağmen, bu, sosyal evrimin idealist bir kavranışı ve kuşkusuz Marx'ın temel öğretisine sırtını dönen fizyolojik bir idealizm anlamına gelir:

Maddi hayatın üretim biçimi, genel olarak sosyal, politik ve entellektüel hayatı koşullandırır. İnsanların varlıklarını belirleyen onların bilinci değildir; tersine sosyal varlıkları, onların bilincini belirler. (Ekonomi-Politiğin Eleştirisine Katkı'nın önsözünden.)

Atlantik ötesinin belli ideologlarının, sosyolojik açıdan psikanalitik doktrinden elde edebildikleri bütün yararı göreceğiz. Fakat, baştan itibaren, bir yanlış anlamaya karşı çıkmak bize yararlı görünüyor. Bilinir ki; hasımlarının

iddialarının aksine, Marksizm, tarihte insanın eylemine önemli bir yer ayırır. Fakat, bu eylem, verili bir çerçevede gerçekleşir ve o, doğanın fiziksel, biyolojik, sosyal yasalarının bir bilincine bağlı olarak kendini ürettiği ölçüde daha özgür ve yararlıdır.

Marksizm hiçbir şekilde, bireysel psikolojinin rolünü inkar etmez, fakat, sosyolojik problemin bütünüyle olan ilişkilerini bilimsel bir biçimde ortaya koyar.

Marksizmin Temel Sorunları'nda, G. Plekhanov, bu ilişkileri şöyle özetler:

Eğer, Marx ve Engels'in ünlü "altyapı"nın, daha az ünlü olmayan "üstyapıyla" ilşkileri konusundaki anlayışlarını kısaca ifade etmeyi kendimize önerseydik; aşağıdaki sonuçlara varırdık:

1. Üretici güçlerin durumu;

2. Bu güçler tarafından koşullanan ekonomik ilişkiler;

3. Verili ekonomik bir temel üzerinde inşa edilmiş sosyal-politik rejim;

4. Kısmen, doğrudan ekonomi tarafından; kısmen bunun üzerine inşa edilen bütün sosyal-politik rejim tarafından belirlenen sosyal insanın psikolojisi;

5. Bu psikolojiyi yansıtan değişik ideolojiler.

Böylece, tarihsel materyalizm, ideolojilerin şekillenmesini, bilimsel bir biçimde sosyal koşullarla açıkladığı halde; psikanaliz, toplumu bireysel psikolojiyle açıklama eğilimine girer. Psikanalizin psikolojik idealizmi, bireysel psişizmin veya bireysel psişizmin katkısının, sosyal evrimin motorunu oluşturduğunu tasarlar.

Sosyolojik açıdan, psikanalizin temel metodolojik yanlışı buradadır: Tarihsel süreçte psikolojik etkene aşırı değer verme ve sosyal evrimin ekonomik temelini anlayamama.

SOSYAL PROBLEMLER VE CİNSELLİK

Psikanalizin sosyolojik yönelimini ve uygulamalarından bazılarını gözden geçirelim.

Engels'in, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı eserin kanıtladığı gibi; ilkel toplumların tarihi, bize gösteriyor ki; insan hayvanlıktan çıkar çıkmaz, toplumsal organizasyon biçimleri ve kurumları, yiyeceklerin üretim biçimine bağlı olarak gelişir: Meyvelerin toplanması, balık tutma, avlanma ve daha sonra tarım, ticaret ve endüstri.

Freud'un bir yandaşı, W. Reich, bu evrimin bütününe değil, ama tarım çalışmasına psiko-analitik bir açıklama getirmeye girişti. İşte, getirdiği açıklama:

"Tarımsal araçların yardımıyla toprağın işlenmesi, tohum ekmede olduğu gibi, birey için olduğu kadar, toplum için de yiyecek üretimini amaç edinir. Fakat, bu etkinlik, anayla ensest bir ilişkinin sembolik anlamını da gizler. ('toprak, besleyen ana')"

Böylece, yüzyıllardan beri süregelen, toprağı süren ve tohum eken köylünün hareketi, bir Oidi-

pus kompleksi sembolü olacaktı. Böylesi bir sosyolojik anlayışla şaşırtıcı değil; Reich, troçkizmle ve faşizmle sonuçlanmış olsa da; freudo-marksist olduğunu iddia ediyordu ve o, görüşlerini, tartışmaya meydan vermeyen bir iddiayla, ikamet yeri olarak seçtiği ABD'de özetledi:

"Yeterli orgazmlara ulaşmak, bütün kişisel ve sosyal problemlerin tedavisi olarak gözönüne alınmalıdır."

Freudo-marksistlerin cinsel özgürlüğü sürükledikleri yer budur!

Marx ve Engels'in Komünist Manifesto'su, işçileri uluslararası dayanışmaya çağıran ünlü formülle sona erer: "Bütün ülkelerin proleterleri birleşiniz!" Bu çağrıyı, cinsel ihtiyaçlarını elde etmek için ekonomik araçları olmayan işçilerin, cinsel içgüdülerinin özgürlüğünü başka bir yoldan elde etmek üzere, uluslararası homoseksüellik çağrısı olarak yorumlayacak freudçular ortaya çıktı!

Ayrıca, işçilerin taleplerini, grevleri, karşı çıkışları, devrimleri; biyolojik mahiyetteki doyumsuzluklar tarafından kışkırtılan, cinsel kaynaklı olarak sunan freudçuların sosyolojik literatüründe örnekler zengindir. Özellikle, kendilerini saldırgan eğilimliler (kendilerine böyle diyen) haline getiren bazılarının sorunu ele alışını göreceğiz. İşte, örnek olarak, Jean Riverain'nin kaleminden (Psyche' no 16) Paris Komünü'nün psikanalitik bir açıklaması! Kanla takıntılı ve yangını alkışlayan bir Luis Michel resmi yaptıktan sonra, bize, Paris şehri içindeki sosyal sınıfların bir analizini verir:

"Başta, birçok kuşağın yoksullaşmış ürünü olan, genel olarak Paris'te doğma alt sınıf. O, ürettiğinden daha fazlasını tüketir, politikayla az ilgilenir, yeni üyelerini suçla, fuhuşla, tımarhanelerdeki insanlardan temin eder. Paris'in büyük gövdesinde, o, cinselliğin içgüdüsel güçlerini temsil eder."

Ve kuşkusuz, Versaille katliamını ilgilendiren tek bir söz yoktur.

Ordu, psikanalist tarafından homoseksüel bir çete olarak düşünülür! Buna rağmen, A.F.A.T.'lerin ortaya çıkışından beri bu değerlendirmeyi yeniden ele almaları gerekecekti.

Kadının sosyal pozisyonunu ilgilendiren konuda da, aynı biyolojik açıklama. Kuşkusuz anaerkil denilen bütün bir dönemi unutarak, psikanalistler kadının doğadan aşağı sosyal bir pozisyona sahip olduğunu iddia ediyorlar. Kapitalizm, onu üretime doğru ittiği, demokratik ilerleme onu bir yurttaş haline getirdiği halde; Freud ve öğrencileri, kadın kurtuluş hareketinde; onun sözde biyolojik aşağılığına karşı bir isyandan, kendi kadınlığını kabullenmeyi reddetmekten, "bir penis özlemi"nden başka bir şey görmezler.

Freud, Yahudi'ydi ve anti-semitist unsurların, gericilerin, sık sık kilisenin saldısına uğramıştı; bun-

lar, "insanı aşağılamak", "ahlaki yasaları çiğnemek" gibi nedenlerle, onu şiddetle eleştiriyorlardı. Bu aynı unsurlar, bugün, sözüm ona bilim tarafından tehdit edilen insan ruhunu korumak için, analitik doktrinleri ele geçirmekte tereddüt etmiyorlar. Freud'ün kendisi de, doktrini ışığında anti-semitizmi düşünmedi. Fakat, bu araştırma öğrencilerinin bazıları tarafından yapıldı. Ve bu da, psikanalitik sosyolojinin gülünçlük örneğidir. G. Maran'a göre (Psyche' 18), anti-semitizmin gerçek sebebi, sünnetten ileri gelir. Yahudi penisi, sünnetsizlerden daha büyük bir duyarlılık gösterir. Cinsel birleşmede daha uzun süre ve güçlenmiş zevk bundan ileri gelir. Anti-semitizmin kaynağı olan acımasız kıskançlığın nedeni de budur!

Nazilerin, Freud'a ve öğrencilerine yönelttiği saldırılar, freudizmin ilericiliğinin kanıtı olarak öne sürüldü. G. Politzer, önceden sözü edilen makalesinde buna uygun açıklamayı ortaya koydu. Ve aslında, Freud'un biyolojik-içgüdüsel dünya anlayışı, Freud'un kendisini de, faşist ve gerici karakteri açık olan düşüncelere götürdü, örnek olarak:

"İnsanlık, uygarlığın potansiyel düşmanıdır... kitleler tembel ve düşüncesizdir... halk kitlesine seçkin bir azınlık hükmetmek zorundadır... insanda, akıl, içgüdüden daha zayıftır... uygarlık, sürekli olarak, insanın insana ilkel düşmanlığı tarafından parçalanma tehdidi altındadır..."

Ve Rank açıklar:

"Gerçekle yaşanamaz. Yaşayabilmek için yanılsamaya (illüzyona) ihtiyaç vardır."

Ve Jung ekler :

"Ben dünyayla ilgilenmiyorum... ben insanlıkla meşgul olmuyorum... ailem ve komşularım benim hayatımı oluşturur; deneyebildiğim tek hayatı... insanlık yoktur... lahanalarımı iyi ekmişsem, görevimi yaptım demektir. Yapabileceğim daha fazla şey görmüyorum...

AMERİKAN FREUDİZMİ

Konularını savaş öncesinde Man'ın "Marksizmin ötesinde" denemesinden temin ettikleri psikanalizin bu tarihsel-sosyolojik spekülesyonlarını izleyen insanlar, kontrol edilemeyen içgüdüsel güçlerin oyununda uysal varlıklar olarak, kendi tarihlerini yapacaklardı. Fakat, bugünkü analitik problemin temel görünüşü, Amerikan emperyalizmi tarafından freudçu "sosyoloji"nin kullanılışıdır. Dizginlenmemiş kâr yarışı, güncel Amerikan yaşamını karakterize eden istikrarsızlık temeli üzerinde; hele de, dört bir yana doğru yayılan şehirlerde; *Amerikan İnsanının Cinsel Alışkanlıkları* üzerine Kinsley'in son araştırmasının bize örtüsünü açtığı cinsel görenekleri; ortodoks ve başkaldıran psikanaliz, bu son yıllarda tanıdı. Bu, Atlantik ötesi için büyük bir gelişme. Her seferinde belirtelim ki; psikanalitik çalışmaların içinde, Karen Horney'in övgü-

ye değer çabaları, nevrozların sosyal koşullarını değerlendiriyor.

Psikanalizin içgüdüsel-duygusal çekirdeği, özellikle, "saldırgan eğilimler" efsanesi aracılığıyla ona, gerici propogandayla birleşme olanağı sağladı.

Sosyal hayata genelleştirilen Oidipus kompleksinden, ABD'de ve daha sonra başka yerlerde, hızla şu sonuç çıkarıldı: Radikaller, yani ilericiler, nevrozludurlar; onlar, kurulu düzenin ve otoritenin sembolü olarak gördükleri babalarından nefret ediyorlardı ve rejime karşı talepler, eleştiriler, karşı çıkışlar; gerçekte çözülmemiş bir Oidipus kompleksinin ifadesinden, patolojik saldırgan eğilimlerin ortaya çıkışından başka bir şey değildi.

Bütün bir edebiyatın: Kalın hacimli kitapların, bilginler topluluğundaki bilgi alışverişinin, vb. nin feda edildiği, sözde "endüstri nevrozları" denilen bütün bir teori, bu düşünce üzerine inşa edildi.

İşçilerin taleplerini ve demokratik talepleri, nevrotik eğilimlerin ifadesi olarak tanıtan böyle bir doktrinden elde edilebilen yarar, kolayca görülebilir. Zaten, grevciler, işsizler, vb. psikiyatrik deneylere maruz kalacaklar ve sığınacak bir yer, onların düşmanlığını çözerek bitirecek; cennet gibi özgür girişim rejimine karşı hiçbir şey haklı olmaz!

Zaten, bir "zihin sağlığını koruma birliği", hükümet desteğiyle ABD sanayi işletmelerinde yüzlerce şube açtı. Ve buralarda, psikiyatristlere elebaşıların ölümcül eğilimlerini deneyden geçirme sorumluluğu yüklenerek, grev kırıcı rolü oynattırılır. Doktorlardan açıkça; bilinçlerine seslenerek, "otoritelere karşı güvensiz davranışların giderilmesi, sosyal olarak topluluğa uyum sağlamış bir tutuma ulaşılmasına olanak sağlanması istenir.

Bu yöntem, sosyal problemi tamamen ortadan kaldırarak, onu uç noktada basitleştirme avantajına sahiptir. Ayrıca, onun amacı, bireysel mahiyetteki zorlukları olduğu gibi, güncel dünyanın bütün zorluklarını -uygun düşen tedavisiyle birlikte- biyolojik-içgüdüsel olarak ortaya koymaktır: Dünyayı değiştirmek için günlük mücadelenin yerini, sığınma eviyle veya en iyi durumda psikiyatri kliniğiyle doldurmak.

Fakat, psikanalistlerin yardıma koyuldukları, sadece sanayi işletmeleri değildir. Beklenmesi gerektiği gibi, saldırgan eğilimler, sadece sosyal çelişkileri değil; aynı zamanda, uluslar arasındaki çelişkileri, savaşları da açıklarlar.

"Dünya Zihinsel Sağlık Kongresi" başkanı M. J. R. Rees, "Dünya çapındaki rahatsızlığın psikiyatrik görünüşü" konusundaki bir makalede (Psyche' no; 11- 12), şöyle der:

"Böylece biz, adeta dünyanın her yerinde bulunan bütün bu kusurlu zihinsel araçların gösterişi nedeniyle savaşın batağına düştük. Ve hepsi, büyüklük olduğu

kadar, aşağılık, açgözlülük, saldırganlık, pasiflik, izolasyonizm, korku ve korkaklık ve gerçek için kendi isteklerini alma alışkanlığı, bir rol oynadı. Bunlara kıskançlığı, kini ve bütün kötülükleri ve hepsini taçlandıran insan çılgınlığını ekleyin. Kesin bir gerçektir ki; gruplarda ve bütün uluslarda da, kötü zihin sağlığının bu üzücü semptomları bulunabilir, bunu hastalarımızda gözlemliyoruz ve sık sık daha yumuşatılmış olarak kendimizde de.

Savaşın kaynağına ilişkin böylesi bir anlayışta, psikanalistlerin rolü açık ve önemlidir. Onların işi az değil, bireyleri, şefleri ve bütün ulusun kendisini de, tedavi edecekler. Buradan çıkarılacak sonuç, Sovyetlerin hepsinin paranoyak olduğudur!

Fakat, psikanalitik unsurların çifte karakteri, sosyal mücadelede ve savaşlarda ortaya çıkan saldırgan eğilimlere karşı bir suçluluk duygusu öne sürer. Saldırgan eğilimlerinin, babasının kininin bilincine varan birey, kendini suçlu hisseder. Tarihsel-sosyal ölçekte ortaya konulmuş olan bu açıklamalar, mutsuzluklarımızın kaynaklarından birini ortaya koyar. En başta, biz, yasaklanmış elmayı ısırmış olan Havva'nın yanlışının bedelini ödüyoruz. Daha sonra, tarihte bolca bulunan, otoriteye karşı sayısız karşı çıkışlarımızın kefaretini ödüyoruz. Fransızların felaketi, XVI. Louis'nin idamından; Rusların ki de, II. Nicolas'ın öldürülmesinden kalmadır, vb..

Tarih tarafından mahkum edilmiş bir sınıfın ideologlarının hissettiği suçluluk, böylece, insanın suçluluğuna dönüşür! Ve bir mantık mekanizmasıyla suçluluk, kaygıya, sıkıntıya ve korkuya yol açar.

"Bugünün büyük korkusu, kendi doğurduğu felaketlerle, ortaya çıktı. İnsan yeni bir ikiyüzlülüğe karşı olmaya mecbur ediliyor: Makinacılık ve bilimcilik; Cite'nin dehalarının ve meşruiyetin aşağılanmasıyla totalitarizm buradan ileri gelmektedir." (Dr. Renê Laforgue, Psyche' no: 6)

Cite'nin dehaları, Truman ve Dewey'dir; meşruiyet, kuşkusuz kapitalist rejimin meşruiyetidir ve bu birbirini tutmaz şeyleri, birbirine bağlamak için psikanaliz, içgüdüsel-duygusal sos temin eder.

Kuşkusuz, komünizm, psikanalizin saplantılarının dışında kalamazdı. Bilmiyorduysanız, bu, şeytanın sembolüdür. En azından, Dr. Nicola Perotti'nin Royaumont günlerinde iddia ettiği budur:

"Böylece, şeytan heyulasıyla, komünizm heyulası arasında tam bir benzerliğin bulunduğu kuşku götürmez; büyüklerimizin şeytandan korktuğu gibi, birçok insan komünizmden korkar ve komünistleri şeytanın modern tutkunları olarak görürler. Onlar, komünistleri kınamaya, onlara işkence etmeye, ölümle de olsa; onları toplumumuzdan sürmeye kuvvetle eğilim göstereceklerdi."

İşte, Nazi barbarlığının psikanalitik yoldan temize çıkarılmasına bir örnek.

Komünizmle ilgili olarak, kızıl bayrağın psikanalitik yorumunu da aktaralım. Sözü, *Coşkulu Kalabalıklar, Kollektif Kendinden Geçiş* konusunda sayıklayan, Dr. Ph de Felice'e verelim :

"Kızıl renk, sadece beyinde hareket etmez; ışıklı titremeler aracılığıyla optik aracı sarsar. Hep, kanın görünüşüne inanmayı içerir. Kesin olarak bireylerin büyük bir bölümünde, sosyal sansürün baskı altına almış olduğu hayvanca itkileri uyandırır ve onları, şiddet eylemlerine teslim olmaya hazırlar. Bayraklarının kanlı görünüşünden yararlanmaktan asla geri durmayan düzensizliğin kışkırtıcıları, partiyi böyle ifade ederler; bu bayrağın, özel bir gün kendi vücutları üzerine fırlatılmasında hoşnutlukla ısrar ederler."

Biz, bazı kolayca çoğaltılabilir örneklerle, psikanalizin sosyal kullanımının, güncel eğilimlerinin karakteristik kullanımının nereye götürmekte olduğunu görüyoruz. Amerikan emperyalizminin bagajında ve psikanalizle flört yapmaya başlayan saygıdeğer pederlere sahip Vatikan'ın kutsayıp hizmete sokmasıyla, Atlantik ötesinden bize ulaşan bu yönelim, bizde de, akla ve ilerlemeye hizmet edebilen her şeyi tuzakta tutmaktan hoşlanan kulaklar buluyor. Bizim de, hem yerli ve hem de Amerika'dan tercüme edilmiş yayınlarımız var ki, bunlar psikanalitik "açıklamalara" geniş bir yer veriyorlar. Bizim de, (Royaumont türü) *Le Monde*'daki raporlarıyla, kollektif insanın psikanalitik çalışmasına adanmış, çalışma günlerimiz var. Bizim de, bir "Zihin Sağlığını Koruma Birliği" taslağımız var. Bizim de, Paris 20. Arrondissement'de ayakkabı endüstrimiz var ki, işçileri komplekslerinden kurtarmakla sorumlandırarak, fabrikada bir psikiyatrist takdim etme girişimi gerçekleştirdi!

Psikanalizin geleceği budur. Freud, psişik etkinlik alanında önemli gerçekler keşfetti; onların gerçek bir bireysel psikolojiye ve bilimsel bir psiko-patolojiye uyarlanması, halen yapılacak bir görevdir. Ama, irrasyonel çekirdeği ve fizyolojik idealizmi sayesinde Freud'un sistemi, ayrıca iyice köreltilmiş olarak, gericiliğin ve bilinemezciliğin yandaşları elinde bir araç haline geldi.

BİBLİYOGRAFYA

Psikanalizin Marksist eleştirilerini ilgilendirenler arasında, özellikle de, şunları belirtiyoruz;

1. Georges Politzer (Th. Morris): "Psikanalizin Sonu" (Le Pensee, N. 3, 1939)
2. J. Sapir: "Freudizm, Sosyoloji, Psikoloji" (Dans La Crise sexuel, E.S.İ., 1934)
3. Cavedish Moxon: "Psychotherapy for Progressives" (Science and Society, N. 2, 1948)

PSİKANALİZ: GERİCİ BİR İDEOLOJİ

1949'da, bir bütün olarak ele alındığında psikanaliz, her şeyden önce, geniş bir toplumsal tabaka içinde çok çeşitli propaganda yöntemleriyle yayılan bir ideoloji olarak karşımıza çıkar.

Basının ve sinemanın belli bir kesimi, psikanalizin "snob çağrısı"nı besliyor ve egemen sınıf, analitik yöntemi, toplumsal çatışmada kendi yararına kullanıyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde, psikanalistlerin ve psikoterapistlerin kullandıkları ve toplumsal düzeni değiştirmeyi amaçlayan insanların davranışlarını hastalık olarak niteleyen analiz yöntemine, sihirli bir güç atfedildiği sır değildir. Uzman kongreleri, politika alanına ait sorunları araştırıyorlar: 1948'de Londra'daki kongrede, "dünya yurttaşlığı" sorunu, saldırganlık ve suç sorunlarına bağlanmıştı. Buradan çıkan çözümler, "halkların akıl sağlığı" -modern dünyada patoloji terimleriyle ifade edilen çelişkiler- üstüne bir çalışma yürüten Dünya Sağlık Örgütü için öneriler haline getirildi.

Bu eğilimlerin temsil ettiği politik yönelim, asıl görevinden sapmayı reddederek bilimsel bir tutum alan psikiyatri çevrelerinde, oldukça yaygın bir muhalefete neden oldu. Londra Kongresi'nde bu muhalefetin yankıları duyulduysa da, ne yazık ki bastırıldı.

Psikanalizin bu sistemli sömürüsü, sınıf mücadelesinin en açık yaşandığı bir alana yaptığı doğrudan müdahaleler, aldığı mali yardım, sorunu bariz bir biçimde politika alanına taşıyor. Barış yanlısı ve ilerici güçler, böylesi bir durumdan elbette rahatsız olacaktır. Çünkü bilimsel etkinlik yaftası altında az ya da çok toplumsal muhafazakârlığın ve gericiliğin amaçlarına hizmet eden bir ideolojinin hangi boyutlara ulaştığını göstermek gerekir. Onların dolambaçlı yöntemlerinin savaş tehlikesine ve sınıf baskısına -bilerek ya da bilmeyerek- yaptığı katkının foyası ortaya çıkarılmalıdır.

Bu koşullar altında, bilimsel ve mesleki hayatlarımızda psikanalistlerin ortaya sürdüğü problemlerle sürekli ilişki içinde

* Masses&Mainstream, Ağustos 1951, Çeviren: Çağdaş Günerbüyük

Bu makale, Fransa Komünist Partisi üyesi 8 bilimadamının kolektif bir çalışmasıdır. Makalenin özgün hali, Marksist bir dergi olan La Nouvelle Critique'in Haziran 1949 sayısında yayınlanmış olup, yazarların adları ve mesleki konumları, aşağıdaki gibidir. Makaleyi Amerikalı okura sunarken, burada konu edilen ciddi ideolojik sorunlar hakkında bir tartışmayı da teşvik etmiş olmayı umuyoruz.

Dr. Bonnafe (Seine bölgesi psikiyatri hastanelerinde doktor)
Dr. Follin (Seine bölgesi psikiyatri hastanelerinde doktor)
Dr. Jean Kestemberg
Dr. E. Kestemberg
(Henry Roussel Hastanesi'nde psikoterapist)
Dr. Serge Lebovici
(Paris Hastanelerinde tıp asistanı)
Dr. Louis le Guilland
(Seine bölgesi psikiyatri hastanelerinde doktor)
Dr. Monnerot (Seine bölgesi psikiyatri hastanelerinde intern)
S. Shentoub (Araştırma görevlisi)

olan ve insanın kurtuluşu davasına katılmış olan bizler, "psikanaliz sorununu" gündeme getirmeyi, görevimiz bildik.

"SAF" BİLİM VE GERÇEK BİLİM

Her şeyden önce, bu çalışmanın yönelimini ve çerçevesini açıklığa kavuşturmak isteriz.

Burada sorun, Freud ve ardıllarının, yöntemimize ve insana ilişkin bilgimize katkı anlamına gelen başarılarından da söz eden bir rapor sunmak değil. Her birimiz bu katkıların pratik değerini daha önce ortaya koyduk. Eğer bu konu üzerinde duruyorsak -ki bize kalsa buna hiç de gerek yokturbunun nedeni; felsefi bakış açımızın karşısındaki duygusal tutum ile ondan kaynaklanan pratik etkinliğin, sürekli bizi sekterlikle suçladığını bilmemizdir. Oysa bilimsel gerçekleri "mahkûm eden" ideoloji, bizimki değildir. Bizi eleştirenleri bunu her daim akılda tutmaya ve bize atfettikleri görüşlerin, aslında kendi eğilimlerinin ifadesi olup olmadığına bakmaya çağırıyoruz.

Şunu vurgulamak isteriz: Asıl konu, psikanalizin olumlu ya da olumsuz katkılarını tartışmak değil; daha geniş ve titiz bir bilimsel çerçevede bütünleştirmek amacıyla, gerçekleri aydınlatacak bir araştırma yöntemi kullanarak, onun ideolojisini eleştirmektir.

"Saf bilim" görüşü, tam bir entelektüel aldatmacadır. Burada ele aldığımız sorunun da, bu bakış açısı netleştirilmeden tam olarak ortaya konamayacağını düşünüyoruz ve biz de böyle yapmaya çalışacağız. Bize göre, *gerçek* bilim, "saflığa" ilişkin o alışıldık kanının tümüyle karşısındadır. Kendisini bilimsel olarak adlandıran bir eğilim, gerçek dünyaya olan bağımlılığını görmezden geldiği ölçüde, aslında bilimdışı olduğunu kanıtlamaktadır. Daha da önemlisi bu tutumu, topluma hesap vermeyi reddetmeye vardırmışlardır. Sözgelimi, *kendilerine bilimsel dedikleri* için "nesnel" olduklarını öne süren tutumların anlamını tartışmayı reddetmek, aslında, politik bir tutumdur. Burada, bir etkinliğin, bir disiplinin ya da bir doktrinin, kendi kendine "bilimsel" dediği için hiçbir toplumsal eleştiriyi kabul etmeme hakkını onaylayan ve bugün çok yaygın olan kimi yaklaşımları bilim adına protesto ediyoruz. Çok isterseniz, bunun adı "burjuva bilimi" olabilir, ama bilim olmaz.

Biz ise, bugünkü dünyanın kötü olduğunu, toplumsal adaletsizliğin alıp başını yürüdüğünü, savaş tehlikesinin tepemizde sallandığını düşünen bütün şerefli insanlara *yararlı* olacak bir tanıklık ortaya koymayı amaçlıyoruz. Barış ve özgürlük için savaşanlara cephane sağlamayı amaçlıyoruz. Bu bağlamda, mesleki yeteneğimizin ve araştırmalarımızın düşünmemize ve söylememize olanak verdiği her şeyi, onları borçlu olduğumuz insanlığa, bu görüşleri eleştirmeleri için sunmamız gerektiğini açıkça ilan ediyoruz. Dar görüşlerinin doruklarından, insanlığa mutluluğa ulaşmanın yol-

larını sunduklarını iddia edenlerin tersine, bizim anlayışımız şudur: İnsanlık, kendi mutluluğunu, baskı araçlarına karşı verdiği mücadeleden öğrenerek, kendisi yaratır. İnsanın kendisinin denetleyemeyeceği hiçbir doğruyu, değerlendiremeyeceği hiçbir fikri öne sürmüyoruz. Her şeyden önce, onları kandırmak için nelere kalkışıldığını; egemen ideolojinin, bizim alanımızda da, nasıl ezilen sınıfın itirazlarını susturmaya uğraştığını görmelerine yardımcı olmaya çalışıyoruz.

Son olarak, bizimle aynı alanda çalışan arkadaşlardan, psikiyatr meslektaşlarımızdan ve sosyal bilimler uzmanlarından dileğimiz, bu adımımızı tam bir nesnellikle değerlendirmeleridir. Girdiğimiz yolun, verdiğimiz sözlerin, bilincinde olduğumuz tehlikelerin, özeleştirimizin sonuçlarına güçlü bir ışık tutmakta gösterdiğimiz kararlılığın, bize göre -kendini beğenmişliğe mahal vermeden- bir örnek olarak değeri vardır. Herkese obskürantizmin bütün biçimlerinin mahkûm edilmesinde yardım etmeye çalışırken, özel olarak bizim alanımızda faaliyet gösterenlerin de yeni bir yönelimi ortaya koyacak bir çalışma içine girmelerini istiyoruz. Dile getirdiğimiz uyarılar geçerli görünür, önerdiğimiz yönelimler verimli olursa; yanılsamalar üstüne değil, gerçek dünyanın gerçek hareketleri üstüne kurulu öğretinin değerinin ve bu nedenle bu öğretiyi hayata geçirenlerle gösterdiğimiz dayanışmanın kabul görmesi gerekir. Bizim için temel gerçek şudur: İnsanın kurtuluşu için verdiğimiz mücadele, kimi durumlarda onların özgürlüğünü kısıtlamak anlamına gelebilecek de olsa, bizce gerçek anlamını, ancak tüm insanların özgürlüğe kavuşma mücadelesi içinde kazanacaktır.

PSİKANALİZİN SINIFSAL İÇERİĞİ

İlk başta içimizden bazıları, Marksist olmayan pek çok psikiyatr ve psikologla birlikte, psikanalizi eleştirmenin, bizi, belli birtakım geçerli psikanaliz verileri ile, çoğunlukla "metapsikoloji" olarak adlandırılan şey arasında, ya da Dalbiez'in ifadesiyle, psikanalitik yöntem ile Freudçu öğreti arasında bir ayrıma götüreceğini düşündü. Genel anlamda, Londra Kongresi'nde "rasyonalist psikiyatrlar" tarafından sunulan önergenin de tutumu buydu.

Yine de, -diğer bilimsel disiplinler tarafından da doğrulanmak koşuluyla- psikanalizin ortaya koyduğu kesin *olgular*, psikoloji bilimiyle birleşiyor gibi görünse de, yaptığımız özeleştirinin sonucunda şu fikirde birleştik: "Mistifikasyon ilkesi" diyebileceğimiz şey, *bütün* psikanalitik teorileri bozmuştur.

Sürdürdükleri bilimsel faaliyetin yansızlığına inanan kimi psikanalistler ne düşünürse düşünsün, bazıları bunu bir saptırma olarak adlandırarak inkâr etmeye hazır da olsa, psikanalizi politikadaki kullanımından ayırmak mümkün değildir. Freud'un konumu da bu bağlamda değerlendirilmelidir: "Bir derinlikler psikolojisi, bir bi-

linçaltı teorisi olarak psikanaliz, *insan uygarlığı ve onun sanat, din ve toplumsal düzen gibi kurumlarıyla* ilgilenen her bilim için gereklidir." (Freud, Psikanaliz ve Tıp)

Gerçekte, teorisinin ve yönteminin içeriği de dahil olmak üzere psikanalizin gelişimi, toplumsal mücadeleler tarihine derinden bağlıdır.

1. Psikanaliz, Viyana'da, "cinsel tabu"nun cinsel ahlâktaki krizle el ele gittiği, burjuva ataerkil ailenin ibret verici biçimde gözden düştüğü bir toplumsal dönemde doğdu. Buradan yola çıkan Freud, cinsel özgürlük temasını aldı ve işledi, bu tema o dönemin burjuvazisinin önemli bir kesiminin de talebiydi. Bu anlamda, psikanalizin doğuşu, toplumsal bir sınıfın ihtiyaçlarıyla çok yakından bağlantılıdır.

2. Psikanalitik hareketin tarihi ve gelişimi, bu bağlantıyı iyice güçlendirdi. Bu nedenle, psikanalizin bugün en çok yaygınlaştığı bölge, Anglosakson ülkelerdir.

3. Ayrıca psikanalitik ideolojinin temel konularının zaman içindeki evrimi de oldukça karakteristiktir.

Psikanalizin başlangıcında öne sürülen cinsel özgürlük temasının bir devrim niteliğinde ortaya çıkışı, "superego" fikrinin artan önemiyle de bağlantılı olarak, suç temasına yol verdi. Bu kavramlar, analitik sistemin bizzat kendisiyle ilişki içinde ya da o andaki toplumsal yapısının sadece bir yansıması olan bir toplumsal ideale gönderme yaparak tanımlanırlar. Bu sayede, dinci ideoloji, psikanalizde kendine yer bulabildi, papazlar kendilerine "psikanalist" demeye ve psikanalistler de dogmatik dinci dergilere katkıda bulunmaya başladılar. Kısacası, toplumsal muhafazakârlık, burada kendine ideolojik bir silah buldu.

Toplumsal mücadeleler sertleştikçe, saldırganlık teması öne çıktı. Bugün artık bu, diğerlerinin tamamının bağlandığı ana tema haline geldi. Saldırganlığın ortadan kaldırılması ya da toplumsal düzenin korunması için kullanılması, bugün uygarlık hastalığının, "dünya yurttaşlığı" ve barış sorununun ilacı olarak öne sürülüyor- bu, "saldırganlığını" azaltmayı reddedenlere karşı polisiye ya da askeri gücün kullanılması pahasına da olsa. Böylece saldırganlık, ideolojik ve politik düzeyde, kurulu düzeni tehdit ettiği zaman kötü, güçlendirdiği zaman iyi bir şeymiş gibi sunuluyor. Öyleyse, psikanalizin bugünkü yönelimi, bireysel düzeyde burjuva toplumuna uyumun bir aracı; toplumsal düzeyde ise demokrasi ve barış güçlerine karşı yeni bir dünya savaşının ideolojik silahı olmaktır. Bu yüzden, psikanalizin bugün ulaştığı yaygınlık ve popülerlik, doğduğu toplumsal sistemin çürümesine uygun bir kriz olarak gelişiyor.

4. Geniş kitlelerin temel değişim talepleri karşısında, devrimci olmak iddiasıyla ortaya çıkmamış, demokratik -hatta sosyalist- bir geleceğin temsilcisi olduğunu öne sürmemiş olsaydı, bu ideolojik silahın çoktan köreleceği aşikârdır. "İnsanın kurtuluşu için

önümüzde iki fikir var: Marksizm ve psikanaliz" diye yazmıştı Henri de Man. 1949'da, sosyal demokratların oynadığı rol -özellikle İngiltere İşçi Partisi içindeki belli unsurlarınki- bakımından, psikanaliz daha bir önem kazandı.

5. Psikanalizin 1949'daki pratiği nedir? Etkili tedavi yöntemlerinden, hastaların çok küçük bir azınlığı, mali açıdan sınırlanmayan bir azınlık yararlanabiliyor. Para -mali fedakârlık- tedavi için her zaman gerekli olarak sunuluyor; bu da yöntemin sınıf karakterini güçlendiriyor. Proleter kökenli hastaların tedavi edildiği bugünkü gerçek ve tam anlamıyla acınası koşulları biri fark etse, bu tam bir skandal olur.

6. Kapitalizmin bu kriz olgusunu, psikanalizin neferlerinin tutumunda da bulmak mümkün.

Psikiyatr olacak kişi, sınıf mücadelesinin keskinleşmesinin orta sınıfta yarattığı hastalığı hissediyor ve bir seçim yapmak zorunda bırakılıyor. Tedirgin oluyor, kendisini, dünyadaki yerini sorgulamaya başlıyor. Klasik psikiyatrinin ortaya koyduğu öğretinin darmadağın olduğunu ve bugün bildiğimiz gerçeklerle uyuşmadığının farkına varıyor. Sonunda, kendisini, sayısız maddi sorunla baş başa buluyor -taşrada bir kurumda kendi başına bırakılmış bir devlet memuru olarak, çalışmalarının ciddiyetiyle karşılaştırıldığında çok az bir geliri vardır.

Psikanalitik teori ve pratik, ona, kişisel düzeyde bir çıkış yolu sunuyor; duyduğu rahatsızlık için bir açıklama, bir dünya görüşü, patolojik olgular için genel bir teori ve özellikle de mesleğinin gereklerini yerine getirmek için uygun koşullar vaat ediyor.

Bu nedenle, genç psikiyatrların bugün psikanalize duydukları hayranlık, orta sınıfın genel krizinin politik, ideolojik ve ekonomik alanlarına ilişkin yaşanan zorlukların bir ifadesidir.

Hiç şüphe yok ki psikanalizin doğuşu, gelişimi ve yayılması, sınıf çelişkilerinin keskinleşmesiyle bağlantılıdır. Psikanaliz, egemen sınıfın, yükselen sınıfın çabalarını felce uğratmaya ve geri dönüşü olmayan bir seçeneğin yoluna giren toplumsal katmanların huzursuzluğunu gidermeye çalışmak zorunda kaldığı her yerde yayılmıştır. Psikanalitik ideolojinin temel konularının evrimi, ideolojinin kökenleriyle ve toplumsal evrimle bağlantılıdır ve bu gerçek, sorunu ortaya şöyle koyar: Bu sınıfsal içerik, teorinin kendisinde ne ölçüde ifade edilmektedir?

MİSTİK BİR ÖĞRETİ

Klasik psikanaliz, esas olarak üç temel kavram üstüne kuruludur: Bilinçaltı, içgüdüler ve kompleksler.

Gerçek bir olgu olarak, "kendinde" bilinçaltı miti, konuya girmemize gerek olmayacak kadar çok eleştirildi. Aynı şekilde, içgüdülerin maddiliği de, uygun bir biçimde çürütüldü. Biyolojinin gelişiminde, içgüdüler alanında, davranışsal öğrenme lehine sürekli zafer kazanılmaktadır. Bugün, "içgüdü" dediğimiz şeyin gerçekte or-

ganizmanın gelişimine olduğu kadar, çevre koşullarına da dayalı davranışlara denk geldiği açıktır. "İçgüdü" kavramına sıkı sıkı tutunan herkes, enerjetizmle* ilgili olarak da aynısını yapar. Bu noktada, Freud'un kimi itirazlarına karşın, psikanalizle modern mistik felsefeler arasında akrabalık olduğunu görüyoruz; ister Tanrı'nın parmağına, ister iktidarın iradesine, isterse de güdülere dayansınlar. Tüm idealist felsefeler özünde, yaşam süreçlerinin dinamik karakterini mistik bir hale getirmektedir. Bu dinamizmi, bilimsel kavramlarla açıklamak için Engels'in ifadesinden daha iyi bir yol yok: "Yaşam, albüminimsi maddelerin varoluş biçimidir." Bu bir varoluş biçimidir; yani maddedeki yaşam değil, yaşayan madde.

Aynı eleştiriler, içgüdü teorisine sıkı sıkıya bağlı kompleksler teorisi için de yapılabilir. Komplekslerin üstünlüğünün sahteliğini göstermek için bir tek örnek yeterli olur. Sonuçta, bugün Ödipus kompleksinin ne evrensel ne de değişmez olmadığını biliyoruz: Malinowski'nin, bu kompleksin Melanezya'daki topluluklarda olmadığını gösteren çalışması, böyle davranışlara rastlanılan yerlerde, bunların, aile yapısının dayandığı toplumsal ve tarihsel koşullarla bağlantılı olduğunu kanıtladı.

Genel olarak, belli insan davranışları geçmiş davranışların yeniden üretimi olarak nitelendiğinde ve psikanaliz için temel olan otomatik tekrar olgusundan söz edildiğinde, daha önce de dile getirildiği gibi davranışları belirleyen gerçek koşullar ve gerçek tarih yerine kendi başına esas alınan kompleksler ve içgüdüler kastediliyorsa, bu mistiktir.

Bireyin ve özellikle çocuğun yaşadığı bilinçaltı çatışmalarını doğuran koşulları -psikanalizin içgüdüsel çatışmalar dediği durumları- incelersek, doğrudan ya da dolaylı olarak tümünün, verili toplumda egemen olan mitlerden çıktıklarını görürüz.

Bu gerçek, cinsel hayatı ilgilendiren her şeyde ve onu çevreleyen tabularda daha açık seçik ortaya çıkar. Cinsel ahlâk, bu tabuların ifadesi olduğu ölçüde, dini esinlenmeye kaynaklık ettiği ve yasakları mitlere denk düştüğü ölçüde -özetle *gizemli hale getirildiği ölçüde*- "suç duygusunu" oluşturmaktan sorumlu tutulur. "Baskı" yaratan cinsel yasaklar gereksizdir; kışkırttıkları kompleksler, nesnesiz, fantezi çatışmalara denk düşer.

Freud'un en büyük katkısı, -hem neden hem içerik bakımından aynı anda ortaya çıkan belli psikopatlıkların yanı sıra- bireyin derinden hissettiği uydurma durumları keşfetmesidir. İşte böyle durumların ortak bir özelliği vardır. Klasik mit tanımına uygundurlar: "Tarihin tam olarak açıklık getirmediği veya gerçek bir olgunun dinsel bir biçim kazanmasını ya da bir fikrin yardımıyla bir olgunun icat edilmesini kapsayan olgular..." (Littré)

Oysa Marksist eleştiri, uzun zaman önce, mitlerin kökenini, anla-

* W. Ostwald'ın enerjiyi bütün şeylerin özü ve temel gücü olarak açıklayan felsefi öğretisi.

mını ve toplumda oynadıkları rolü gösterdi. Bunlar, toplumun acılarını, hem ifade eder, hem de aslında gizlerler. Tutuldukları illet, içinde yaşadığı topluluğun diğer üyeleriyle ilişkilerinin belli biçimlerine iyice işlemiş olan hastalarda bulunmaları da, şaşırtıcı değildir. Mitler ile hastalık belirtilerinin aynı dili konuşmaları, ne yalnızca bir rastlantı, ne de insan aklının bir özelliğidir. Bunlar, toplumsal düzeyden bireysel düzeye aktarılan aynı somut durumların ürünüdürler. Böylece, mistik ideoloji ile nevrozlar arasında, derinlerde bir benzerlik olduğu ortaya çıkıyor. İkincisi, bir sınıfın ideolojisi çökmeye yüz tuttuğunda, tarihsel evrim, bazı kişilerde mitin sihirli gücüne meydan okutan bir bilinç uyandırır ve nevroz böyle bir durumda ortaya çıkar. Nevroz, mitin yitiminden doğan boşluktur, düş kırıklığıdır; hem hissedilen, hem inkâr edilen- acıdır.

Psikanaliz, nevrozu, sınıf mücadelesinin bir ânı ve bir görünüşü olarak kavrayamaz. Tam tersine, bulguların kökeninde sürekli olarak mitler keşfeder ve onları gerekli ve yeterli nedenler olarak görmek, sonunda da insana ait her şeyde bulunduklarını doğrulamak eğilimindedir.

Marksist bir perspektifi olmayan psikanaliz, bunların, yalnızca, toplumsal gerçeklerin bireye ulaştığı *aracı etmenler* olduğu temel gerçeğini anlayamaz. Derinlikler psikolojisi olma iddiasından aslında çok uzakta; kendi terminolojisiyle söylersek, yorumlarının "görünür [açık] içeriğini" "latent [gizil] içerik" sayan bir "görüntüler" psikolojisi olarak kalır.

Bir hastaya, çocuğa ya da hayalciye, hayalleri ve fantezilerini ne kadar gerçek gibi görünüyorsa, bu düşlere inanmak ve onlara sıkı sıkı tutunmak, gerçekliği kendi içinde ve onları hayal eden bilincin dışında gibi göstermek de o derece sayıklamak anlamına gelir; bu, kişinin kendine yabancılaşmasının bir biçimidir. Psikanalistler bu fantezilerde ısrar ettikçe, bunları yalnızca, daha genel olsalar bile daha az mistik olmayan kavramlarla açıkladıkları sürece, sayıklamaktan kurtulamayacaklardır. Kendisini hayallerin dünyasıyla sınırlayan psikanaliz, mitlerin tehlikeli gücünü sıkça gözler önüne sermiş olsa da, içine kapandığı mistik ideolojinin ötesine geçmeyi ve ondan uzaklaşmayı bir türlü başaramıyor. Bir psikanalist, analizin dolambaçlı yolu kullandığını söylediğinde, ki bu "deneği paranoyaya teşvik etmek" anlamına gelir, aslında bu durumu itiraf etmektedir.

Analitik yaklaşım hakkında söylenebilecek en hafif şey; olgulara, kendi varsaydıkları dışında nedenler bulma özgürlüğünü, çok katı bir biçimde engelliyor oluşudur. İşte, en aydın zihinlerin kafasını karıştıran; onları, en genel olguları, rasyonel araştırmaların nesnesi olarak değil de, psikanalizin fetişleri haline gelmiş mitlere duyulan saplantı ve özlemlerle açıklamaya zorlayan ve zihnin kendi teorik yaratımlarıyla büyülendiği sürekli bocalama halinin nedeni tam da budur.

Analitik yöntem, hastayı, üstüne çöken mitin farkına vardığı ama derinlerdeki kaynaklarının farkına varmadığı noktaya kadar getirir ve orada, yarı yolda bırakır. Ona, ancak düşsel bir dünyada yapay bir kurtuluş vaat eder. Örneğin, inançlı bir Katolik olan doktor için, hastasının suç duygusunu çözümlemek, saçma ya da samimiyetsiz bir iştir.

Analizin, belirtilerin altında bulduğu mistik ideoloji ile, gerçek bir ahlaki ve toplumsal ideal arasında bir farkın olmaması, hastanın, tek ölçütü "başarı" olan bir topluma uyum göstermesini sağlamaya yöneliktir.

BİREY-TOPLUM İLİŞKİLERİNİN İDEALİST KAVRANIŞI

Psikanalitik öğreti hakkındaki ilk eleştirimiz irrasyonel olduğu ise, ikincisi de bunu karakterize eden bireyciliğine ilişkindir.

Çünkü, içgüdüler mitine sarılan psikanalizin, bireysel düzeyi aşamayacağı açıktır. Birey ile toplumun ilişkilerini yalıtılmış bireyin "doğası"na dayanarak açıklamaya kalkan her öğreti, sorunun özünü kaçırır. Psikanaliz, bu bağlamda, genel bir insan davranışı teorisi ve uygarlık tarihi kurmaya yönelmiştir. Georges Politzer'in sözleriyle: *"Tarihi psikolojiyle açıklamaya çalışır, psikolojiyi tarihle değil."*

Dahası da var. Psikanaliz bugün, kendisini artık yorumlarla sınırlamıyor, doğrudan sınıf mücadelesine müdahale ediyor. Toplumsal hareketler, liderlerinin saldırganlığına ya da "kızgınlığına", savaş da kimi devlet başkanlarının sado-mazoşizmine yoruluyor. Bunu kabul etmeyen dürüst psikanalistlerin de bu konuda yapabilecekleri bir şey yok. Çünkü bu öğreti ve ona nüfuz etmiş olan bireycilik, psikanaliz açısından bu politik müdahaleyi gerektiriyor.

Unutmayın, bir toplumsal hareketteki bireylerin rolü nasıl göz ardı edilemezse, yine bu rol, somut tarihsel özellikleri içinde tek başına bireyle açıklanamaz. "Bireye bağlı olan şey, 'psikoloji'sinin, dönemin verili tarihsel olasılıkları içinde yapacağı tercihtir. 'Psikolojik mekanizmalar', bazılarını kahraman rolleri için, bazılarını da korkak rolleri için seçer; ancak bu 'mekanizmalar'ın da tarihsel bir kökeni ve içinde hayat bulduğu toplumsal koşullar vardır." (Georges Politzer)

Psikanalitik teorinin köklerine inersiniz, orada yalnız bir bireyin bilincini bulursunuz. Pratikte bu bireycilik, her türlü toplumsal düzeni değiştirebilme olasılığının inkârıdır. Birey, çaresizce, özgürlüğüne çok yakın olduğuna inandırıldığı bu kurulu düzene teslim edilir. Hesnard'ın dediği gibi, bu, "kaçınılmaz bir toplumsal baskı altında bile kendini özgür hisseden birey"le ilgili bir sorundur.

Bu koşullar altında, kimilerinin, psikanalizde sosyalizmi bile doğrulayan diyalektik bir kavrayış bulmaları, paradoks gibi görünüyor. Bu iddiaya göre, ölüm ve yaşam içgüdülerine metafizik yolla karşı çıkılması, diyalektik bir in-

kârmış. Birey ile toplumun ilişkisi sorunu da böyle sunuluyor. "Marksizm ile psikanalizin sentezi" gevezeliğinin kaynağı budur.

Bu görüşe göre; birey toplumun, toplum da bireyin inkârıdır. Ancak yine de, psikanalitik içgüdüler mitine sarılan bu yazarlar, bireyciliği bir türlü terk etmiyorlar: Gerçekte, onların kavrayışına göre birey, topluma göre, heterojen bir varlıktır. Bunlar arasında diyalektik bir ilişki olamayacağı apaçık ortadadır. Bu eğilim, toplumsal gerçekliği bireylerin psikolojik taleplerinin karşısına koyan günümüz burjuva ideolojisinin özel bir biçimidir. Bu bireycilik, sosyalizmi gözden düşürmeye çalışan politik bir propaganda temasıdır.

Ruhsal durumları araştırırken gözlemlenebilecek diyalektik hareket, aslında, bireyin tarihsel gelişimidir: Biyolojik olgunlaşmanın çeşitli dönemlerini yansıtan çeşitli çocukluk krizleri ya da çeşitli gelişim evreleri ve psikolojik yetenekler ve toplumsal ilişkilerdeki dönüşümler. Her bir dönemde, yeni aşama, eski aşamanın diyalektik olarak yerini alırken, bu dönüşümlerin biyolojik ve toplumsal biçimleri arasında ciddi bir fark aramak için bir neden yoktur.

ANLAŞILMASI ZOR BİR YÖNTEM

Artık psikanalitik yöntemin özüne gelebiliriz. Teoride dikkati çektiğimiz hataları ve tehlikeleri burada da bulacağız.

Bir şey çok açık; psikanalistin mesleğe başladığı koşullar, onda, *mistik bir hüküm* oluşturmak eğilimdedir, yani "kendinde" gerçeklikler olarak kabul edilen içgüdülere ve komplekslere ilişkin bir hüküm.

Psikanalistler sonunda teorilerini tartışmaya açmayı kabul etseler bile, psikanalizin yöntemlerini kesinlikle ihlal edilemez ve onlara karşı her hareketi, inançlarına yönelik en ağır darbe olarak göreceklerdir. Bunun için, kendilerinden olmayanların meslekleri-ni icra etmesine izin vermiyorlar. Buna da, kişiler arasında bir durum gibi yaklaşıyorlar ki, bu onların yöntemlerinin temel bir özelliğidir ve analitik sistem bunun üstüne kurulmuştur.

İnsanı, güdülere, güdülerin yarattığı baskıya, geçmiş bilinçaltı deneyimlerinin ısrarına ve anımsanmasına indirgeyerek açıklayan sistemler, hiç değişmez. Tedavi yöntemi, analistin, çözümlediği hasta üstüne yaptığı yoruma dayanır. Bunun için hastanın, mitlere sıkı sıkı sarılabilme riski her zaman vardır. Bu risk, özellikle, analizin gerçekleştiği somut koşullarda ciddi bir hal alır.

Freud'un cinselliği bir araştırma konusu haline getirmiş olması onun hatırı sayılır bir başarısı olmakla birlikte, psikanalizin metafizik çatışmayı -bilinçaltındaki içgüdü- baskı arasında gerçekleşen çatışma- insan davranışının temel gücü ve izahı olarak görmesi mistik bir hatadır.

Ayrıca psikanalizin; psikiyatrinin ve bir yere kadar psikolojinin,

toplumsal yapılarla ilişki içindeki ruhsal olguları araştırmaktan uzaklaşmasında da sorumluluğu büyüktür. Dikkatini bu yapıların harekete geçtiği bireysel süreçlere yoğunlaştırarak, kolektif eylem olan her şeyin -tıpta ve akıl sağlığı bilgisinde olduğu kadar çocuk sağlığında da- görmezden gelinmesi ya da terk edilmesinden birinci derecede sorumludur.

BİR ARAŞTIRMA YÖNELİMİ

Bu analizi bitirirken, yukarıda yazdıklarımızı daha da anlaşılır kılacak bir *araştırma yönelimi* ortaya koymaya çalışacağız.

Öncelikle, unutmayınız ki, psikanaliz hakkında yaptığımız başlıca eleştiriler, eklektizme yer bırakmamaktadır.

Freud ve öğrencileri, belli gerçeklerin önemini psikiyatrlara göstermiş olmak gibi inkâr edilemez bir başarıya sahip olsalar da, bunlar psikanalitik öğretiden ayrılıp gerçek hayattaki yerlerini alır almaz, yeni bir anlam kazanmışlardır.

Kişiliğin oluşumunda aile ilişkilerine verilen önem konusunda da durum aynıdır. Burada Freud'un başarısı, her şeyden önce erken çocukluğun öneminde yaptığı ısrar olmuştur; ancak, onun yorumlanışı, çocuğun davranışları ve kişiliğinin gelişimi içgüdülere takıldığı ve böylece aile hayatının oluşturduğu toplumsal gerçeklikten koptuğu ölçüde, mitolojik kalmıştır.

Onları bu gerçekliğin içine yeniden çekerek, çocukluk hallerini ve davranışlarını araştırmaya devam etmek mümkün görünüyor. Belli ki, ataerkil ailenin özgün yapısında ve bu ailenin içindeki ana-baba-çocuk ilişkilerinde, saldırganlığı doğuran durumların kaynağını bulmak epey kolaydır. Çocuğun yaşadığı ilk çatışma deneyimleri açıkça, ya baba egemenliğinin sonucu olarak ortaya çıkar, ya da ebeveynlerin kendilerinin de kurbanı oldukları fetişleri embriyon halinde içeren ve ana babanın anlayışına doğrudan ilham veren "hüküm sürme-engellenme" durumunun farklı yanlarının sonucu olarak. Psikanalistlerin haklı olarak dikkat çektikleri, çocuğun duygusal gelişimindeki diğer huzursuzluklar, kapitalist toplumdaki çelişkilerin ifadesi olan somut durumlara sıkı sıkıya bağlıdır. Bu yüzden, örneğin, bebeklerine karşı engelleyici, endişeli, "aşırı korumacı" annelerin davranışı, toplumsal statü nedeniyle bunalım içindeki sayısız kadının bugünkü durumundan başka bir şeyi yansıtmaz.

Mesleki pratiğimizde karşılaştığımız nevrotik aile tipi çoğunlukla, kendisini acılarla dolu kapalı bir dünyada ifade eden burjuva aile ile özdeştir. Bu anlamda Lacan'ın dikkati çektiği "baba imgesinin" gözden düşüşü, burjuva ailenin içinde bulunduğu krizi açığa çıkaran birçok değişimin yalnızca yüzeysel ve sınırlı bir yanını oluşturur.

Burjuva ailenin çelişkileri ve içinde bulunduğu ideolojik karışıklık, özellikle ona ihtiyacı olan insanlara, çocuklarına karşı davranışlarında kendini gösterir. Bu

yüzden ebeveynlerin tutumlarında görülen ikna ile otoriterliğin, zayıf taleplerle tutkulu taleplerin karıştırılması, geçerli bir amaç, bir ideal, kolektife dahil olmak için herhangi bir olasılığı düşünüp bulmaktaki aynı beceriksizlik, psikanalistler tarafından her zaman, onların ebeveynlerinin nevrozlarıyla açıklanır.

Son tahlilde tüm bu fikirler bize, nevrozlar üstüne gerçek bir psikososyal incelemenin gerçek "akıl sağlığı bilgisi" gelişimi üstüne bir incelemenin yürütülebileceği yolu gösteriyor. Bu yolda asıl yapılması gereken, analizin açığa çıkardığı ve mistik hale getirdiği durumların inkârı değil, olgusal koşullar ile onları kışkırtan ideolojiler üstüne bir araştırmadır.

Bu araştırmaya örnek olarak, bugün çok yakıcı bir sorun olan "çocuklukta uyumsuzluk" ile çoğunlukla bununla bağlantılı olan "ayrı aileler" üstüne yapılan incelemelerden söz edilebilir. Bu "ayrılık"taki gerçek etmenleri (maddi koşullar ve mitleri) analiz etmek, şimdilerde yazarların çoğunun başvurduğu evli çiftler arasındaki bir tür belirsiz "ebedi çatışma" kavramından, kesinlikle çok daha verimli olacaktır.

Bunun gibi, transfer-davranışın önemi de inkâr edilemez. Doktor ile hasta arasındaki ilişkiler, toplumsal koşullar üzerine oturtulduğu an, transfer-davranış kavramının anlamı da tümüyle değişecektir. Devlet kurumları için çalışan psikiyatrlar, bir kez hastaları tedavi etme olanaklarına kavuştuklarında, transfer-davranışını sağaltıcı amaçlar için kullanabilecektir. Bu yeni koşullarda, tedavinin türüne, süresi ve maliyetine tamamen farklı bir gözle bakılacaktır. Burada araştırma yapılacak verimli, yeni bir yol karşımıza çıkıyor: Esas olarak, transfer sorunlarını toplumsal bir perspektiften yeniden değerlendirmek amacıyla, Freud öğretisinin dışındaki tutumlar üstüne kurulu analitik deneyimin eleştirisi.

Ancak topluma dair böyle bir bilgi ve ana hatlarını kısmen açıklamaya çalıştığımız böylesi bir araştırma, bunların talep ettiği maddi olasılıklar yeni bir toplumsal model tarafından güvence altına alınmadığı sürece mümkün olamaz: "Ücret ödenmeyen doktor". Bunun için, toplumumuzdaki akıl hastalarının içinde bulunduğu utanç verici durumda ve onlara verilen yardımda köklü bir değişiklik yapılması gerekir.

Böyle bir düşünme tarzı ve böyle bir somut çaba sayesinde, emeğiyle geçinen insanları muayene etmek ve çapraşık olmayan psikiyatri yöntemleri ile "mistik olmayan" psikolojik terapileri kullanma olanağına kavuşacağız.

HENRI WALLON

DİYALEKTİK MATERYALİZM VE PSİKOLOJİ

Marx ve Engels, tanımladıkları diyalektik materyalizm ilkelerini; sürekli evrim halindeki insan topluluklarının incelenip araştırılmasına da uyguladılar ve bunu "tarihsel materyalizm" olarak adlandırdılar. Ve gerçekten diyalektik materyalizmin bu ilkeleri, bilimle ilgili bütün dallarda uygulanabilen genel bir anlayıştır. Çünkü bu anlayış, gerçeğe dayanan bütün olguları inceleyip aydınlatır; bu yöntem, gerçeğin sürekli evrimini ve geçirmekte olduğu değişimlerin yasalarını belirleyip ortaya çıkarır. Diyalektik materyalizm, bütün öteki bilgi kuramlarının yerine geçmek durumundadır. Çünkü diğer kuramlar; "şeyleri" tanımak isterken onları sabitleştirmiş; devinim halindeki varlıkları kendi katı, donmuş kalıplarının içine sığıştırmaya kalkmıştır. Ayrıca bu öğretiler; kendilerini, inceledikleri varlığın yerine koymuş ve bu varlığı, onu tanımak için oluşturulmuş sistemlerin varlığıyla özdeşleştirmiştir.

Görüldüğü gibi diyalektik materyalizm; basit ve sıradan bir bilim kuramı değildir. Hiç kuşkusuz bu kuram; insani bilgilerin ve bilimlerin evrimini, fikirlerin devinimini anlatıp aydınlatabilecek yetenekteki tek kuramdır. Üstelik bu kuram; "oluşum ve devinim" demek olan "şeylerin" varlıklarını açıklayıp yorumlamaya en uygun ilkelerle donanmıştır.

Materyalizm, idealizm kuramının karşıtıdır. Çünkü materyalizm, şu ilkeleri açıklıkla benimsemiştir: Bilgi, kendi yasalarını "gerçek"e dayatmaz; tam tersine, kendi yasalarını "gerçek"ten alır. Nesnelerin doğaları ve varlıkları; onların tasarımlarından daha önce vardır ve yine onların varlıkları, nesnelerin tasarımlarını yönlendirir. Nesnenin kendi imgesi içinde yitip dağılması bir yana, o kendi imgesinden öncüldür ve onun dı-

Sorbonne
Üniversitesi
Ders Notları
Editions Sociales
Paris, 1946
Çeviren: Yaşar Atan

şındadır. Nesnenin gerçekliği; insanın zekasında bu nesneyle ilgili olarak oluşturduğu yansıma ile özdeş değildir; ama o kendinde "birşey"dir ve onun hakkındaki bilgi de doğrudan onun bu maddi varlığından kaynaklanır. Bu materyalizme, "diyalektik" diyoruz; çünkü madde, sürekli birbirinin benzeri elemanlardan oluşmamıştır; böyle olsaydı onların bu sürekli benzer özellikleri; gerçeğin tümünü kapsayacak şekilde bir açıklama getirebilirdi. Bilindiği gibi bu kurama mekanik materyalizm denmektedir ve onun yöntemi öz olarak tümdengelim yöntemine dayanır; yani bütün "şeylerin" açıklamasını, sabit ilkelere ve değişmeyen bir doğaya indirger. Oysa diyalektik olarak ele alındığında, bunun tam tersine, madde; aşamalı olarak ve evrilerek sürekli yeni oluşumlara doğru yol almaktadır.

Madde, sürekli devinim demektir. Çağdaş fizik biliminin ilerlemeleri, ilkin atoma sonra onun çekirdeğine, uzayda pozisyonları değişen enerji taneciklerine kadar vardı. Bu bilim dalının gerçekleştirdiği atılımlar, hep yukarıda anlatmaya çalıştığımız tanıma uygun bir yol izlemiştir; izlemektedir. Tabii ki daha tam sonuca ulaşmamış bu başlangıçsal (initiale) madde ile toplumların tarihsel gelişimlerinin bağlı olduğu maddi koşullar arasında, birbirini izleyen nice aşamalar, nice varlık biçimleri vardır!

"Maddi koşullar" derken, insanın yaşamını sürdürebilmesi için her çağda başvurduğu teknik yöntemler, demek istiyoruz...

Haliyle bu "değişimler", varlığın temel koşuludur ve onun oluşumu, haliyle niteliksel değişimler sonunda gerçekleşecektir. Niceliksel değişimler, belli bir düzeye ulaştıktan sonra yerlerini niteliksel değişimlere bırakmaktadır. Bu yasa, atomdan başlayıp da insan toplumlarına ve hayvan türlerine dek gördüğümüz sürekli evrimi ayakta tutan yasadır. Ama bu evrim, çok değişik bir takım etki ve tepkinin katkısı olmadan gerçekleşemez.

İncelemelerimizde görüyoruz ki bu değişim; içsel bir güçten kaynaklanan bir dönüşüm sonunda ortaya çıkmamaktadır. Ama dışardan gelen, yani varolan bir şeyin varolmayı sürdürebilmesi için kendi kendine evrimlere uğramasını zorlayan bir karşıtlığın sonucudur. "Neden", dıştan gelen "etki"yi oluşturur. Ama "neden", çok zaman değiştirmeye meyyal olduğu şeyin "etkisi"dir de. Çünkü kendi başına buyruk ve yalnız kendisi için, üstelik bulunduğu ortamı etkileyip orada mücadeleci, zıt güçler yaratmaksızın gelişip yaşayan bir varlık yoktur. İşte bu karşıt güçler yüzünden çatışmalar ortaya çıkar. Ancak bunların sonucunda, maddelerin birbirlerini yok etmeleri gibi bir değişim oluşmaz; ama yeni bir varlık şeklinde birbirleriyle kaynaşıp bütünleşirler. Bu bütünleşme sonunda, her madde, ilk şeklini yitirmekle

birlikte, karşılıklı olarak birbirlerini ortadan kaldırma gibi bir durum söz konusu değildir.

Nicelikten niteliğe geçiş, karşılıklı ve karşıt etkiler; maddenin bir varlık şeklinden bir başka varlık şekline dönüşümünü sağlayan "sıçrama" evrimini açıklayan olgulardır. Haliyle bu "sıçrama" evresinde, rejim rejim, çevre çevre, öncekilerden değişik yeni yasa sistemleri birbirlerini izleyerek sürer gider. Bu oluşum serisinde, psikolojik etkinin bir yeri var mıdır ve varsa hangisidir? Zaten hayvan türlerinde ve onların beyinsel işlevlerinin oluşumunda, bu evrimin bazı aşamalarını kapsayan bir psikolojik etkinin varolabileceğini düşünebiliyoruz.

Marx ve Engels, yapıtlarında açık açık psikolojiden söz etmezler. Bununla birlikte psikolojinin varlığını yapıtlarında sürekli olarak hissederiz. Marx ve Engels insanın bilinciyle oynayıp ucuz pazar yaratan düşünürlerden değillerdir. Tam tersine, onların gözünde insanın "bilinç kazanması", evrenin oluşum tarihi için çok yüksek değeri olan bir süreçtir. Yani insanın bile bile ve aşamalı olarak değişime uğrama olanağına kavuşması çok önemlidir onlar için. Ve onların sözünü ettikleri bilinç; metafizik, soyut ve tanrısal, nesnel bir güç, bir üst yetke değildir. Üstelik "insanlık dünyası", ideal olarak yaratılmış ve bireyliği olan bir bütünlük de değildir. Tikel insan toplulukları olmadan insanlık dünyası olamaz- birey olmadan da insan topluluğu olamaz. Marx ve Engels'in bütün kaygıları, insan olarak bireyin üstünde yoğunlaşmıştır; onlar özellikle bireyin üzerine titremektedir. Her ikisi de; kişinin kendi yeteneklerini sonuna kadar kullanmaları ve kişisel yatkınlıklarını, zekalarını, inisiyatiflerini sonuna dek geliştirmelerini istemektedirler. Marx'ın da, Engels'in de gerçekçilikleri, kişiliğe dayanan olgulardan kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde bilinç dediklerinde, "kişisel" bilinç söz konusudur. Onlar; her kişinin bilincini yaşadığı çağa göre, toplum içindeki yerine, yaşam biçimine ve kendi organizmasının maddi yatkınlığına göre ele almışlardır.

İşte kişi için söz konusu olan bu olguların yarattığı koşullardan, çalışma alanı olarak, toplumsal ortamı ele alırlar. İnsanın diğer koşullarına da, gerçekten bilimsel olarak açıklanabildikleri ölçüde el atarlar. Uğraştıkları konuyla ilgili olarak karşılaştırma olanakları sağladığı ölçüde bireyin öteki koşullarına başvururlar.

Marx ve Engels zamanında psikoloji, karşısında yer aldıkları bir takım öğretiler içeriyordu; özellikle iki öğreti hakimdi psikolojiye: idealizm ve mekanik materyalizm. Hatta şimdilerde bile, henüz bu öğretilerden büsbütün sıyrılmış değildir psikoloji...

İDEALİST PSİKOLOJİ

Bu öğreti bir çeşit içebakış yöntemi içeriyordu: Bilincin yine bi-

linç üzerine yönlendirilmesi, psikolojinin yine kendisi aracılığıyla incelenmesi ve bu yolla psikolojik yaşamın faktörlerini, elemanlarını keşfedebilme iddiası... Condillac ve daha sonra onu izleyen Destut deTracy, madde üzerindeki incelemelere çıkış noktası kolaylığı sağlayacak dış gerçekleri bir kenara itip, maddenin verdiği duyumlardan hareket ediyordu. Daha doğrusu, sözde bu basit imgelerin yardımıyla, insanın bütün zihinsel aktivitelerini ortaya koyacağını öne sürüyordu. Böylece bu imgeler gerçeğini, tam bir tasarımlar sistemine indirgiyordu. Haliyle bunların "şeylerle" doğrudan ilişki sonucu doğmuş duyguların bir kanıtı olmadığı hemen ortaya kondu. Ayrıca bütün bunların; bir takım nosyonların ya da geleneklerin bir sonucu olduğu ve hem de üstüne oturdukları tek ortak temelin, aynı çağı yaşayan insanlar arasında oluşmuş bir çeşit düşünce ortaklığı olduğu hemen kanıtlandı.

Maine de Brian da; maddi nedenlerini göz ardı ettiği bu imgelere, daha sübjektif bir duygu- çabadan kaynaklanan- bir duygu ekliyordu. Ve bu duyguda; başka gerçeklerle, başka varlıklarla ilişki sonucu ortaya çıkmış ruhsal bir sezgi görüyordu. Burada da imgelerin dış dünyadan kaynaklandığı göz ardı edilmiş ve bunların insanın iç dünyasında oluştuğu kabul edilmiştir. Zaten basit bir vesileye indirgenerek ikinci plana itilen maddi dünya, Bergson'un felsefesiyle daha da geri plana atılır. Bergson'a göre, her türlü uzay yani dış dünya düşüncesi, esas gerçeğin bozulmuş şeklidir. Onun gözünde "oluşum"; Marx ve Engels'in ileri sürdüklerinin tamamen inkarıdır. Bu iki düşünüre göre "oluşum"da, güçler arasında oluşan etki ve tepkiden kaynaklanan sürekli bir "evrim" vardır. Ve bu çatışmalar sonunda, organlaşmanın bir üst aşamadaki şekli meydana çıkmaktadır. Oysa Bergson, varlıkların; "yaşamsal atılım" adını verdiği bir tanrısal güç aracılığıyla varlıklarını kendiliklerinden gerçekleştirdiklerini öne sürer. Ve ona göre gerçekler, bilimsel bilginin dışında koşulsuz olarak yaratılmıştır. Böylece Bergson, bilimsel bir psikolojinin varlığını yadsır. Ve ona göre gerçeği tanıyıp bilmenin, ancak psikolojik sezgi yoluyla mümkün olabileceğini iddia eder ve bunun sonucu olarak da bütün bilimsel bilginin yapmacık ve uydurma olduğunu öne sürer.

İşte Bergson öğretisiyle böylesi sonuçlara ulaşılmaktadır; oysa diyalektik materyalizm yöntemi uygulansaydı, bunun tersi sonuçlara ulaşılacaktı. Bergson sezgiciliğinde dışa bakış yerine içe bakış yöntemi uygulanmıştır; dış yada maddi neden yerine içsel yada mistik neden ortaya sürülmüştür. Aynı şekilde, güçlerin sürekli ve karşılıklı bir şekilde etki ve tepki içinde olduklarını kabul etmek yerine, onların; tamamen nitel ve koşulsuz varlıklar olduğu varsayılmıştır.

MEKANİK MATERYALİZM

Mekanik materyalizm de 18. yüzyılın bir mirasıydı. Örneğin Cabanis'in şu formülü sık sık kullanılır; nasıl safra, karaciğerin bir üretimiyse, düşünce de beynin bir üretimidir. Burada açık seçik görülmektedir ki, "etki"yi mutlaka dıştan gelen bir "neden"e bağlamak istemiyorlar. Oysa bu "neden" dış dünyadaki, örneğin bir organdan, bir maddeden kaynaklanır. Aslında bu benzetme de tartışma götürür: Örneğin bir spiritüalist (nasıl yazacağız?), bunun karşıtını da söyleyebilir: "Safra suyu dokunulabilir bir maddedir, oysa düşünce ve bilinç maddi şeyler değildir. Gerçi böyle bir ayrım yapmanın bir anlamı ve bir yararı yok. Çünkü maddi bir belirtisi, bir somutluğu olmayan düşünce kavranılamaz ve dolayısıyla o, varolmayan bir şey demektir."

Bununla birlikte şunu da söyleyelim ki, düşüncenin belirtileri safra suyunun belirtilerinden farklıdır. Ve düşüncenin belirtileri; insanın gerek içinde yaşadığı uygarlıkla, gerek doğasından kaynaklanan şeylerle ilgili olarak ne varsa hepsini anlatabilecek yetenekleri içerir. Bu belirtiler, insanın toplumsal yaşamına bağlı olan bütün kurumlarda ve tekniklerde varlığını ortaya koyar. Organizma, düşüncenin varolabilmesinin birinci koşuludur, ama bu da düşüncenin varlığı için yeterli bir koşul değildir. Organizma, edinilmiş alışkanlıkların bir aracıdır. Ama bu alışkanlığın henüz belirli bir yönelimi yoktur. Bunun nesnesinin dışarıdan kaynaklanması gerekir- yani "dışarıdan" derken, kişinin yer aldığı dış çevreden ve insan kümelerinden kaynaklanır, demek istiyoruz.

Bilimdeki katı gelenekçiliğin bunalttığı bazı düşünürler, bu söylediklerimizi şu ya da bu ölçüde hayali olarak değerlendirmektedir. Tabii haksız olarak. Oysaki kişi üzerindeki araştırmalarımızda, toplumsal etkilerin önemini görmezden gelmek bize, düşünce konusunda, amaçlarımıza ters düşen ya da bulanık sonuçlara götürür. Çünkü dış görünümleri ne kadar farklı gibi görünse de ," neden" ile "etki" arasında mutlaka ortak bir şeyin bulunması gerekir. Ama kestirmeden giderek, bilinç ile beyin arasında, özel ve hayali bir ilişkinin olduğu varsayıldı ve birinin içerdiği elemanlar diğerine transfer edildi. Haliyle onların varsayımı şuydu: "Bilinç, beyinsel yapıların düşünsel ve imgesel bir kopyasıdır." Ama gerçekte bunun tersi olan şey gerçekleşti çoğu zaman. Bu öğretideki mantık dışı savlar, birer sır değildir. Gerçekte mekanik materyalizm, bir anlamda idealizm öğretisinin bir izdüşümüdür. Bu öğretinin özü, bir "fikir" üzerine temellenmiş olmasıdır; başka türlü söyleyecek olursak, bu öğretinin kalıplaşmış bir tanım yapma yöntemi vardır. Buna göre, dünyada varolan ya da varolabilecek ne varsa hepsini, bu tanıma uygunmuş gibi, o belli kalıbın içine sokup sıkıştırır. Bu

bir tümdengelimli materyalizmdir: İlkeler ile bunların sonuçları arasında; ilkel madde ile evren tarihinin gerçekleştirebileceği her şey arasında kökten bir özdeşlik olduğu savını ileri sürer. Haliyle bu öğreti, spekülatif bir materyalizm öğretisidir: sürekli olarak her şey aynı kalıyormuş varsayımıyla, dünyadaki "şeyler"in değişiminin, hayali bir sistemin uydurmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Sanki yaratılmış bir şey, sonsuza dek aynı kalıyormuş, olaylar hep birbirinin tekrarıymış diyen bir fikir sisteminin savunucusudur bu öğreti. Oysaki diyalektik materyalizm; bu öğretilerin tam tersine şunu savunmaktadır: Gerek maddi dünyayı, gerekse fikirlerin dünyasını devam ettiren sürekli ve kesintisiz bir hareket vardır ve bu sürekli hareket içindeki bazı elverişli durumlarda yeni organlaşma şekilleri, gerçeğin yeni üstünlükleri ve 'varlık'ın yepyeni yasaları ortaya çıkar.

POZİTİVİZM

İdealist psikoloji bir tez; mekanik materyalizm de antitezdir...Ama sentez; ilkin sözde tarafsız bir tutumla geciktirilmiş, sonra da pozitivist bilginlerin çoğu tarafından yasaklanmıştır. Kendini benimsetmek isteyen pozitivizmin gözünde psikoloji biliminin çok önemli bir yeri vardır. Ama fizik ve toplum bilimlerinin kesişip birbirleriyle buluştukları noktada, psikoloji bilimi, açıkça August Comte tarafından ortadan kaldırılmakta, yok sayılmaktadır. Bir tarafta maddenin ya da doğanın dünyasını içeren bir bilim dalı, öbür tarafta da insan dehasının yaratımlarını içeren bir bilim dalı... Ve ikisi arasında bir uçurum oluşmuş, psikoloji de bu uçuruma düşmüş yok olmuş gibi bir durum var ortada. Bu durumdan şöyle bir sonuç çıkarılabilir mi diye soruyoruz kendimize: Psikoloji bilimi, hem biyolojik kökeni olan ve hem de insani bilimler denen alanlardan ayrılıp özerkleşmiş midir? Bilindiği gibi insani bilimler alanında kişi, varolma nedenini ve varolma araçlarını bulabilmekte ve yaşamının her anında bunların sonuçlarına katlanmaktadır, en azından bu sonuçların etkisi altındadır. Ne var ki pozitivizm yandaşları, bu şekildeki bir sonucu ve yorumu kabul etmemektedirler. Onların istedikleri, bunların tam tersidir. Bir yandan metafizikle ilgili her şeyden uzak durduklarını ileri sürmektedirler. Öte yandan da insanın ve varlıkların, evrenin ve ruhun oluşturduğu tek ve aynı gerçek üzerinde derin araştırmalar yapmaya gerek yoktur demektedirler. Onlara göre, her bilim alanında, varlıkların ve şeylerin kendi aralarındaki ilişkileri ortaya koymakla yetinilmelidir. Ve "nedensellik" ve "varlığın tözü" gibi kavramları bir tarafa bırakmak gerekir.

Ama bazı pozitivizm yandaşları, bilimlerin yapılanmasında "öznel sentez"i getirince, August Comte'la yollarını ayırdılar. Com-

te, insan ve doğa ilişkisini birbirinden ayırıp kişilerin yerine insanlığı koydu; böylelikle insanlık mutlak bir değer haline dönüştü; kendine özgü bir dine kapıldı. İnsanlığı ilgilendirmeyen her şeyi bilimsel inceleme alanı dışına çıkardı. Örneğin büyük bir merakla güneş sisteminin sınırlarının ötesini öğrenmek isteyen bir gökbilimci; August Comte'un gözünde gereksiz bir serüvenciden başka bir şey değildi.

Toplumu ve doğayı birbirinden ayırmak demek, insanın bilgi kaynaklarını kurutmak demektir. Yine aynı şekilde pozitivizm; bilimsel olarak bilip tanımayı, yalnızca olgular arasındaki ilişkileri saptayıp tanımakla sınırlandırmaktadır. Gerçekler üzerine derinlemesine ve kapsamlı sorular sorulmasını yasaklamaktadır. Ve bilinemezciliğin karşısına da mistizmi koymaktadır. Pozitivizmin hüküm sürdüğü uzun yıllar boyunca, sık sık dincilik akımlarının gelişip serpildiğini ve bilimsel araştırmaların kasıtlı olarak gözden düşürülmeye çalışıldığını gözlemliyoruz. Haliyle yalnızca varlıkların basit dış görünümlerinin saptanıp incelenmesiyle sınırlandırdıkları bu pörsümüş pozitif bilimlerle insanoğlu, özlediği o uzak menzillere nasıl ulaşabilir ki? İnsanoğlu sürekli olarak evrenin gerçek derinliklerine ulaşmak, maddeyi bütün yönleriyle tanımak isteğiyle yanıp tutuşmakta ve bilimi kendi özvarlığı ve yönelimleriyle bütünleştirme çabası içerisindedir.

Pozitivizme biraz yakından bakılınca, içinde en bağnaz, en dar görüşlü metafizik görüşü barındırdığı görülecektir. Pozitivizm, bilimsel araştırmaları yalnızca maddeler arasındaki ilişkilerle sınırlandırmaktadır. Ayrıca, madde ve dünyanın gerçekleri üstüne geniş kapsamlı araştırmalar yapmamızı sağlayacak araçları da yoktur bu öğretinin. Zaten "maddeler arası ilişkiler" dediği şey de maddenin "imgeleri arasındaki ilişkiler"den başka bir şey değildir. Yeni pozitivistler de, dünyadaki varlıklarla aramızda kurabileceğimiz tek ilişkinin, bizim duygu ve duyumlarımıza dayandığını özellikle belirtmektedirler. Bizim "şeyler" üzerine olan bilgilerimiz onlardan edindiğimiz duyumlarla sınırlıdır. Sonra da bu duyumların birleşmesiyle, onlara özgü evrenin o görkemli(!) yasalarına ulaşacağız... İşte pozitivizm böylece, psikoloji bilimini de yadsıdıktan sonra, onların o "psikolojizm"ine gelip dayanıyoruz. Bu da duyumculuk (sansualizm) temeline dayanan idealizmden başka bir şey değildir. Bu öğreti de, bütün o köhneleşmiş içedönük metafizik öğretiler gibi "gerçeği", "tasarımlar"ın arkasına saklar ve duyumları aşılamaz bir perde gibi gerçeğin üstüne serer. Oysa ki duyumlar; ister uygulamalı ister zihinsel olsun, bilimsel araştırmalarda işaret görevi üstlenirler. Gerçekte insanın varlıklar (madde mi?) üzerindeki eylemlerinde, ona yön veren birtakım duyumları vardır.

İşte insan duyumlarından kaynaklanan ve her zaman değişebilen bu işaretler aracılığıyla varlıkların yapılarını inceler, araştırır; onları çeşitli şekillere dönüştürür.

Eğer diyalektik materyalizm, nesnelerin ve bilginin hareketini anlatıyorsa, onun ilkeleri de haliyle bilimsel araştırmaların yaptığı ilerlemeler içinde bulunur. Lenin "Bir bilimadamı bilimsel araştırmalarında farkında olmadan diyalektik yöntem uygular" der. Nicelik ilkesi niteliğe dönüşür ve bu da pozitivizmin, bilgi ve kendinde gerçek arasına ışık geçirmez bir paravan koyma iddiasında bulunduğu imgelerin maddi içeriğini araştırabilmemizi sağlar. Zaten bu da "psikoloji" biliminde yapılagelen bir saptamadır. Her an herhangi bir fiziksel değişimin, bir olayın, bir duyumun "eşiğini" iyi belirlemek gerekir. Yani uyaran sayısının, yeni bir türün oluşumuna yetecek düzeye ulaşması için iyi bir belirleme yapmak gerekmektedir. Buna basit bir örnek verebiliriz: madde aşamalı olarak "sıçramalar" yoluyla yeni enerji şekilleri meydana getirir. İşte duyum da bu yeni enerji şekillerinden biridir; bu enerji, hayvan ve özellikle insan aracılığıyla nesneler arasında güdü ve etki, neden ve sonuç ilişkisini meydana getirir.

Ama organlaşmış kuvvetler arasındaki çatışmalar, en kökten dönüşümlerin kaynağıdır. Aynı şekilde psikoloji, insanda iki maddi sistemi karşılıklı olarak çatıştırır. Haliyle bunlar arasında sürekli olarak bir denge bulunması gerekir, yani insan organizması ve her uygarlığın temeli olan teknik koşullar arasında bir denge... Ve bu teknik koşullar bütün uygarlığın temelidir ve aynı zamanda bu koşullar, o doğal ortamda kendi aralarında bir kombinasyon içindedirler. Ve bütün bunlar kişinin yaşamsal çevresini oluşturur. Bazı çok ender kişisel, bölgesel ya da ırksal farklılıklar dışında insan denen hayvan; günümüzde istikrarlı ve dengeli bir konuma ve yapıya ulaştı. Tabii bu düzeye gelinceye dek, yeni yaşam koşullarına uyum gösteremeyen bazı halkları silip gitti. Şu anda insan bu yeni yaşam koşullarına hemen uyum göstermektedir. Günümüzde artık iyice görülebiliyor ki, bütün ülkelerdeki insanlar daha yeni yetmelik çağındaysalar, her türlü uygarlık ortamıyla hemen içselleşip, uyuşmaktadırlar. Üstelik ataların konuştuğu dil hangisi olursa olsun, o uygarlığın dilini de hemen benimseyip konuşmaktadırlar. Yeni doğan bir çocukta, en üst düzeyde psikolojik işlevlere ulaşabilecek yetenekler vardır. Bununla birlikte bu dili öğrenme ve uygarlıkla uyuşma düzeyine ulaşabilmesi için kişiye uygulanacak ezber yoluyla benimsetme gibi zorlamalar sonuç vermez. Ortamlara ve çevresel nedenlere bağlı olarak, bu kazanımlar arasında, kişide psikolojik etki ve tepkiler oluşur ve bu nedenler kişideki değişik psikolojik süreçleri harekete geçirir. Çeşitli uygarlık

tipleri hep aynı beyinsel işlevleri harekete geçirip onların etkinliklerini keskinleştirip, bilemez. Örneğin ilkel diye tanımlanan bazı toplumlarda, yabancı bir uygarlığın bir öğesinin kabul ettirilmesi söz konusu olduğunda bunun tepkisi; onlarda büyük heyecanlı toplu gösterilere, törenlere, ayinlere, oyunlara, danslara dönüşür. Bu gösteriler ortak, toplu bir esrikliğe ulaşır. İşte her gördükleri ya da benimseyip kabul etmeyecekleri duyguları, bu şekildeki bir dışavurumla anlatmaya çalışırlar ve böylesi anlara her çağda rastlanabilir. İnsanların bu anları sistemli ve kasıtlı olarak kışkırtılabilir ve toplu gösterilerdeki insanların her birinin kişisel kontrolünü yitirmesine neden olacak ölçüde duygularıyla oynanabilir: Ve bu toplu davranışlarla, o topluluk; öfkeli eylemlere ya da körü körüne her denileni yapacak bir boyun eğmeye doğru yönlendirilebilir. Örneğin bu bireylerden her biri; kendini ya da bir başkasını kurban ederek öldürmesi gibi eylemler için kışkırtılabilir...

Nazizmin uyguladığı yöntemlerin ve bunun sonuçlarının; esas olarak entelektüelliğe eğilimli uygarlığımızın ta ortasındaki halkları nasıl sapkınlaştırıp insanlık dışı durumlara düşürdüğünü hep birlikte görüp yaşadık...

Şu halde burada, insanın ruhsal yaşamının birbirine zıt iki davranışı arasında bir tersyüz olma olayı söz konusudur; yani insanın entelektüel kutbuyla duygusal kutbunun tersyüz olması...Duygusal kutbu insanı, toplumların bir zamanlar yaşadığı o ilkel çağlara götürür. O zamanlar, teknik donanımlardan yoksundu. Entelektüel ilişkiler kurmak bakımından elindeki olanaklar son derece yetersizdi; haliyle insan, moral ve fiziksel güçlerini, sürü halinde yaşadığı kümenin birlikteliğinde arayıp bulmak zorundaydı. Ama bilgisinin artması ve teknik donanımlarının gelişip çoğalmasıyla, öncelikli gereksinimlerini karşılamaya başladı. Bunları kendisine sağlayan zihinsel işlevleri; hem kendi yaşamında hem de diğer kişilerle arasındaki ilişkiler içinde yaygınlaştı. Ve aynı şekilde bu zihinsel etkinlik, kendisinden önceki işlevi geride bıraktı ve onu kendine boyun eğmek zorunda bıraktı. Ne var ki onu ortadan kaldırmadı. İşte bu yüzden zihinsel işlevler arasında sürekli ama gizli bir çatışma ve birbirlerine karşı dönüşmeli tepkiler vardır, aslında bu tepkiler, ruhsal yaşamın sürekli yenilenmesi için gereklidir.

Üstelik duygulara dayanan güçleri birbirlerine bağımlı hale getirmeden önce, insan aklı, bu güçlerden kendisine gerekli olan öğeleri alıp benimsemiştir. Yakından bakarsak, ilkel insanın bir takım toplumsal bilgiler ve "alet"ler edinebilmesi için, heyecanlarından kaynaklanan bir kültürü olduğunu görürüz. İşte bu ilkel heyecanlardan edindiği bilgiler, daha sonraki toplumların ve kişilerin davranışlarına yön vermiştir. Sistemli bir şekilde daha göz alıcı ve

gösteriye dayalı davranışlara dönüşen heyecanlar, duygular; onun dışa dönük davranışlarını yönlendiriyordu. Kolektif temsili gösteriler; daha sonra kendi aralarında ortaya çıkan entelektüel birlikteliğin ve toplumsal kaynaşmanın temelini oluşturuyordu. Eğer insanların tarihsel gelişimi böyle olmasaydı, onların kişisel olarak ayrı ayrı- ne denli ilkel olursa olsun- bir düşünce sistemi oluşturabilmeleri olanaksız gibi görünmektedir. Heyecanlara ve duygulara dayanan bu birliktelikten sonra, fikirlere dayalı bir ilkel komünizme ulaşılmıştır. Ruhsal durumlarına bağlı olarak karşılıklı birbirlerinin duygularını özümsemişlerdir. Böylece kişiler arasında çeşitli etki ve etkileşimler olmuştur... İşte bütün bunlar, Marx ve Engels'in, toplumların politik ve ekonomik tarihlerinde ortaya çıktığını söyledikleri etki ve etkileşimlere çok benzemektedir.

Gerçekten de şimdiye değin çeşitli öğreti ve kuramların hakimiyeti altındaki psikoloji; artık gitgide sıkıştırıldığı o eski ve dar kalıplarını kırmaktadır. Bu dar kalıpların yerine, sürekli çatışma ve karşılıklı etki-tepki koşulları içinde, yepyeni süreçler getirmektedir. Böylece bu karşılıklı çatışma içindeki süreçler, yeni dengelerin, yeni uyumların oluşumunu zorunlu kılmaktadır. Haliyle bu oluşumlar sırasında, bazen geçmişe dayanan ilkel ve bazen daha gelişmiş ama değişken uyumlar ortaya çıkmaktadır. Yani insanın çevresinde yaratacağı etkinlikler için, gerekli araç ve donanımlarını çeşitlendirmesine ve daha geniş alanlara yaymasına yarayan süreçler oluşmaktadır. İşte bu şekilde, sürekli evrim ve değişim içindeki psikoloji bilimi, bu özelliğiyle, diyalektik materyalizmin alanına kendiliğinden gelip kurulmuş olmuyor mu?

I. SAPİR

FREUDCULUK, SOSYOLOJİ, PSİKOLOJİ

I. Ön Not

Kapitalist ülkelerde psikanalizin etkisi, yalnızca psikoloji ve psikiyatri alanında değil, toplum, tarih ve felsefe disiplinleri alanında da gücünü hâlâ koruyor. Bu nedenle, SSCB'nin dışındaki düşünce yoldaşlarımızın, kendilerini, Freudçuluğun psikoloji, sosyoloji ve felsefeye taşıdığı deformasyonları dünya görüşlerinin yardımıyla kısa zamanda aşmalarına engel olan bu etkiden kurtaramamaları da şaşırtıcı değil.

Reich'ın makalesi, Freudçuluğun ana tezlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi için son derece uygun bir zemin sunuyor. Freud'un sıkı bir yandaşı ve pratisyen bir psikanalist olan Reich, makalesinde, Freudçuluğun temel ilkelerini olağanüstü plastik tarzda tanımlıyor. Sorunun ortaya konuşundaki keskinlik ve konuyu adamakıllı ele almak için duyulan ilgi, Reich'ın Freudçuluğa diyalektik kılıflar uydurma çabasıyla artırılıyor. Bu çaba, itiraf etmek gerekirse, Reich'ın makalesinde büyük bir bilgi ve beceriyle sürdürülüyor. Reich, kendi öncellerinden daha büyük bir beceriyle, hedefine ulaşmak için mümkün olan en fazla sayıdaki gerekçeyi bir araya getirip cepheye sürüyor. Ve ileride görülebileceği gibi, bu hedefe buna rağmen ulaşılamamaşsa, bu durum kendi başına, başarısızlıkların kaynağının adı geçen çabaların özünde yattığının kanıtıdır.

Reich, makalesinin henüz giriş bölümünde Freudçuluğu eleştirenlerin, bazı Freudçuların anti-Marksist düşüncelerini, Freud öğretisine mal etmelerinden duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirerek; aslında kendisine göre, Marksizme bu şekilde dil uzatanların psikanalizin ruhuyla uzaktan yakından ilgili olmadığını söylüyor. Psikanalizden alınmış bir dizi gerekçeye sığınarak bolşevizme aptalca saldırılar yönelten ve reformizmi savunarak kutsayan Kolnai ve de Man ile kendi arasına bir sınır çekiyor. Jurinetz ve Deborin'in, adı geçen "bilginler"in iddialarını yerle bir eden eleştirilerinin

Kaynak: "Unter dem Banner des Marxismus" (Marksizmin Sancağı Altında), Yıl 1929, sayı 6
Almanca'dan çeviren: Mehmet Çallı

doğruluğunu kabulleniyor. Ancak hemen ardından, bu eleştirilerin Freudçu öğretinin tamamını kapsayacak şekilde genişletilmemesi gerektiği uyarısını ekliyor. Yani, kapsam dışı tutulmasını istediği, sahte bilginlerin saldırılarına mantıksal zemin oluşturan öğretinin kendisi. Hemen burada, Reich'ın bu talebinde tamamen haklı olduğunu vurgulamak gerekiyor: Eğer bir teoriyi eleştiriyorsak hareket noktamız, o teorinin temel ilkeleri olmalıdır; bu temel ilkelerden kaynaklanmayan yanılgı ve yanlış çıkarımlara özel bir anlam yüklememiz gerekir. Bu noktadan bakıldığında, hataların kimden kaynaklandığı, hatayı yapanın teoriyi ortaya atan mı, yoksa onun daha az becerikli taraftarları mı olduğu da önemli değildir. Eğer teori doğru ve verimli ise, hatalar kimin tarafından yapılırsa yapılsın bunlar, teoriye zarar vermeyecek, tersine onu geliştirecek şekilde ortaya çıkarılmalıdır. Ancak bu cümlelerin doğruluğunu kabul etmek, konumuz olan somut durumda, Reich'ın Kolnai ile de Mans'ın çalışmalarını eleştirenlere yönelttiği suçlamaların haklı olduğu anlamına da gelmez. Reich, her şeyden önce bu teorinin doğruluğunu ve verimliliğini kanıtlamak zorundadır. Yapılmak istenen, Freudçuluğun Marksist yorumu ise, görevin pek o kadar kolay olmadığı da görülür. Reich'ın bu yöndeki çabalarının verimsizliğini ortaya koymadan önce, taleplerinin ikiyüzlülüğüne dikkat çekmek istiyoruz. Reich yoldaşın her hatası, eğer psikanalizin "ruhu" ile bağlantılıysa, sadece kendisinin bir yanılgısı olarak değil, tersine onun savunmak için seferberlik başlattığı öğretinin hanesine yazılacak bir eksi puan olarak görülmek zorundadır.

II. PSİKANALİZİN GEÇERLİLİK SINIRLARI

Gerçekliğin hangi kesiti, psikanalitik araştırmanın konusudur? İncelenen teorinin değerlendirilmesini gerekçelendirebilmek için, bu soruya açık bir yanıt vermek zorunludur. Wilhelm Reich, bu soruya şu şekilde yanıt veriyor:

"Psikanaliz; yaratıcısının tanımlamasına göre, ruhsal yaşamı doğanın özel bir alanı olarak tanımlamaya ve açıklamaya çalışan doğalbilimsel yöntemden başka bir şey değildir." Devamında ise, *"Psikanalizin asıl konusu, toplumsallaşmış insanın ruhsal yaşamıdır"* diyor.

Bu ifadeler yeterli olsa gerek: Psikanalizin yetki alanına giren görüngüler çerçevesi, bu ifadelerle tüm açıklığıyla çizilmiş durumda. Bunlardan açıkça görülebildiği gibi, Freud'a ve onun sadık öğrencisi W. Reich'a göre psikanaliz, sadece tek insanın psikolojisiyle ilgilenir ve sosyoloji alanına girmez, sosyal grupların psikolojisi ve ideolojisi ile ilgilenmez. Bu bağlamdaki her türlü yanlış anlaşılmanın önünü almak istercesine, Reich şu açıklamada bulunuyor:

"Ancak sanki sınıf bilinci fenomeni onun alanına girmezmiş, ve kitle hareketi, siyaset, grev gibi

toplumbiliminin sorunları, sanki psikanalitik yöntemin nesneleri değilmiş gibi görünüyor."

Durum gerçekten, Reich'ın burada göstermeye çalıştığı gibi olsaydı, psikanaliz, *bireysel* psikolojik bir öğreti ötesinde bir şey olmama iddiasını taşırdı. O zaman, psikanaliz üzerine sürdürülen tartışmalara egemen kılınan tutkuyu anlamak hiç mümkün olmazdı. Aynı şekilde bu tutkulu tartışmaların psikolojinin çerçevesinin çok dışına taşması ve sosyolojik bilimlerin temsilcilerini de kapsaması anlaşılmaz olurdu. Hatta daha da ileri gidip, bu yayılma çabalarının Freudçuluğu *karakterize* ettiğini bile iddia edebiliriz (hangi hakla bu iddiayı ileri sürdüğümüzü ileride göreceğiz). Freud'un *"Kitle ve İnsan Beninin Analizi", "Totem ve Tabu", "Bir Hayalin Geleceği"* gibi çalışmalarının, hedefleri açısından sosyolojik yapıtlar olduğu tartışma götürmez. Rus literatüründe Reissner, Varyas, Friedmann ve diğerlerinin çalışmaları da bu kategoriye girer.

Metodolojik açıdan bakıldığında, psikologların ve psikanalistlerin belirli ve toplumda yaygınlık kazanmış bir ideolojinin, nasıl belirli bir bireyde kabul görmesi sorusuna açıklık getirme çabası içine girmelerine itiraz edecek bir durum yoktur. Ancak eğer bir psikolog, bireyin ideolojisi ile toplumsal bir fenomen olarak ideolojinin, ilkesel anlamda farklı kategoriler olduğunu unutur, birinci alanda elde ettiği başarıların sarhoşluğuna kapılıp ikinci alana sorumsuzca müdahale etmeye kalkışırsa, sadece kaba hatalara düşmesi değil, yabancısı olduğu bu alanda gerici çıkarımlarda bulunması da kaçınılmaz olur.

Reich, sosyolojinin alanlarında gezinti yapan Freudcuları, onların saf bireysel konularla ilgilendiklerini ileri sürerek haklı göstermeye çalışıyor ve şöyle diyor: *"Psikanaliz örneğin, önderlik nitelikleri taşıyan bir bireyi, sosyalist ya da milliyetçi bir harekete katılmaya yönlendiren irrasyonel güdüleri ortaya çıkarır..."* Eğer burada Reich'ın işaret ettiği "irrasyonel güdüler" altında, -psikanalize özgü olduğu üzere- asıl olarak kalıtım yoluyla kazanılmış biyolojik nitelikli çabalar anlaşılmazsa ve bilinçaltı güdülerine, -yine psikanaliz için karakteristik olduğu gibi- bireyi davranışa yönelten temel güdü olarak -ki bunların, tüm psikanalize rağmen, kişiliğin gelişmesinde mutlaka birinci keman rolü oynamaları şart da değildir- özel vurgu yapılmıyorsa, o halde Reich'ın referans olarak gösterdiği araştırmacının niyetinden gerçekten kuşku duymak gerekmez. Ancak ne yazık ki bu araştırmacı tipi, Freudçu araştırmacının karakteristik temsilcisi değildir. Freud'un kendisi açısından da şunu belirtmek gerekir: Freud'un örneğin *"Totem ve Tabu"* başlıklı çalışmasında ele aldığı konu, ilkel dönem bireyinin inanç ve önyargıları değil, toplumsal kategoriler olarak dönemin din ve kült kurumlarıdır. Aynı şekilde Freud'un sadık öğrencisi M. Reissner de,

psikanalizin bakış açısıyla sosyolojinin değişik alanlarında dindar bireyi değil, bir bütün olarak dinin kökenini ve yasalarını inceler.

Eğer Reich, -açık ki samimiyetle- Freudçu çalışmaların olumluluk ve eksikliklerinin objektif gözlemcisi olma iddiasındaysa, öncelikle yukarıda gösterdiğimiz psikanalitik araştırma yollarını kabul etmediğini ilan etmek durumundadır. Ancak o buna yanaşmıyor; bunun da çok basit bir nedeni var: *Kendisinin de baştan sona aynı zaafları taşıması.* Bu durumu özel olarak ele almak istiyorum ve bunu kesinlikle salt polemik amacıyla yapmıyorum.

Burada Reich'tan alıntılanan psikanalize ilişkin formülasyonlara, makalesinin ilk sayfalarında rastlamak mümkün. Ancak sonraki sayfalar, okuyucuda, yazarın kendi formülasyonlarına bağlı kalıp kalmadığı yönünde kuşkular doğuruyor. Okudukça bu kuşkular büyüyor ve makalenin ikinci bölümünde, aşağıda zorunlu olarak geniş alıntılamak istediğimiz yere varınca hayrete dönüşüyor.

"Bu düşünceler; psikanalizin, bireyin toplumsal eyleminin güdüye dayanan köklerini açıklamasını sağlayan yöntemi ve diyalektik güdü öğretisi sayesinde, *toplumdaki üretici güçlerin psişik etkilerini, diğer bir deyişle ideolojilerin 'insan kafasındaki' oluşumunu* açıklayabileceği varsayımında bulunmamızı olanaklı kılıyor." (vurgular bana ait - İ.S.)

Bu cümlenin altı çizili bölümü, sonsuz bir iyi niyetle yaklaşılsa bile, yazarın, insan kollektifinin "kafasından" değil de, bireyin "kafasından" söz ettiği yorumunun yapılmasına olanak tanımaz. Çünkü yazar aynı cümlede toplumdaki üretici güçlerin etkisinden söz ediyor. Bu bakımdan hiçbir şüpheye yer vermemek için alıntı yapmaya devam edelim:

"Toplumsallaşmış insan psikolojisinin psikanalitik kavrayışı, materyalist tarih anlayışının nedensellik ilişkilerini genel olarak kapsadığı her iki uç, yani *toplumun ekonomik yapısı* ve *ideolojik üst yapı* arasına bir dizi ara halka ekliyor. O, toplumun ekonomik yapısının, 'insan kafasında' dolaysız olarak ideolojilere dönüşmediğini; tersine beslenme ihtiyacının, ekonomik ilişkilerin verili dışavurum biçimlerine bağlı olarak, çok daha plastik olan cinsel enerjinin işlevlerini değiştirerek etkilediğini ve cinsel ihtiyaçlar üzerindeki, onun hedeflerini sınırlandırmasıyla ortaya çıkan bu toplumsal etkilemenin, sürekli olarak yeni üretici güçleri, yüceltilmiş libido biçiminde toplumsal iş sürecine aktardığını gösteriyor. Bu, kısmen dolaysız olarak işgücünün toplumsal çalışma sürecine aktarılmasıyla gerçekleşir, kısmen de dolaylı olarak cinsel yüceltmenin gelişkin sonuçları olan din, genel olarak ahlâk ya da özel olarak cinsel ahlâk, bilim v.b. yoluyla olur."

Bunları söyledikten sonra, Reich'a, kendi hareket noktası açısından tutarlı bir sonuç çıkarmaktan başka çare kalmıyor: *"Bu, psikanalizin anlamlı bir şekilde, ma-*

teryalist tarih kavrayışı kapsamında sınıflandırılması anlamına gelir." Bu yeterince açık bir ifade olsa gerek. Şimdilik, cinsel güdünün oynadığı role sürekli gönderme yapmasını yazarın bilimsel vicdanına bırakıp, garip bir şekilde dini, ahlâkı ve bilimi üretici güçler kategorisinde sınıflandırmasını da atlayalım. Ama, bu sonuncusunu, yani temel kategoriyi ideolojiyle, yani üstyapı kategorisiyle *eş tutmak* gerçekten olacak şey değildir. Şüphesiz son derece ilginç olan bu etmenlerin tümü, şu anda ele aldığımız bağlam açısından bizim için önemsizdir. Burada sadece Reich'ın ilk ifadelerinin mütevaziliğinin uçup gittiğini, çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermeye çalıştık.

Freudçuluğun, psikolojik hedeflerin yanı sıra tamamen bilinçli olarak sosyolojik hedefler de gözettiği, Reich'ın makalesinin yayınlanmasından önce de yeterince biliniyordu. İlginç olan bu değil, Reich'ın sözde Marksist argümantasyonlara dayanarak, Freudçuluğun metodolojiye ters düşen bu eğilimleriyle açıktan dayanışma içine girmesidir. İlginç olan, Reich'ın *Freudçuluğu tarihsel materyalizm teorisine dahil etmekten* kaçınmamasıdır.

İki seçenek var: Reich, ya ilk formülasyonlarında yine de ısrar etmek niyetinde; bu durumda kendisiyle (bu kez hiç de diyalektik olmayan) açık bir çelişkiye düşecektir. Ya da herhangi bir nedenden dolayı, her iki yaklaşımı arasında organik bir bağ olduğunu var sayıyor; bu durumda ise bizce büyük bir yanılgıya düşecektir. Görüldüğü kadarıyla, ikinci seçenek onun durumuna denk düşüyor ve bize de bu yanılgının özünü incelemekten başka çıkar yol kalmıyor.

III. SOSYOLOJİ, SOSYAL PSİKOLOJİ VE BİREY PSİKOLOJİSİ

Psikanalizin, bireysel psişe öğretisi olarak taşıdığı yetersizlikleri şimdilik bir yana bırakalım. Hatta daha ileri giderek psikanalizin hem metodolojik hem de ampirik açıdan, birey psikolojisinin kusursuz bir sistemi olduğunu düşünelim. Bu soyutlama, şu anda içinde bulunduğumuz durum itibarıyla, ana hatlarının temeli, diğer bir deyişle metodolojik ana hattı açısından psikanalizin sosyolojik anlamın ne olduğu sorusunu yanıtlamak için kesinlikle gerekli. Bu anahatlar çerçevesinde ele aldığımızda, soruyu şu şekilde ifade edebiliriz: Birey psikolojisiyle sosyolojik sorunlar arasındaki, onun yöntemi ile tarihsel materyalizmin metodolojisi arasındaki ilişki nedir? Bilindiği gibi tarihsel materyalizm teorisi, sosyal psikolojik etkene belirli ve oldukça önemli bir yer tanır.

"Marx ve Engels'in -diyor Plehanov- artık ünlü olmuş *temel* ile yine en az onun kadar ünlenen 'üstyapı' arasındaki ilişkiye dair düşüncelerini özetleyecek olsak, şu sonuçlara ulaşırız:

1. *Üretici güçlerin durumu*;

2. Bu durumun koşulladığı *ekonomik ilişkiler*;

3. Verili ekonomik temel üzerinde yükselen sosyal-*politik düzen*;

4. Kısmen ekonomi, kısmen de bu ekonomi üzerinde yükselen sosyal-politik düzenin belirlediği *toplumsal insanın psikolojisi*;

5. Bu psikolojinin özelliklerini kendi içlerinde yansıtan değişik *ideolojiler*." (vurgular Plehanov'a ait.)

Bu şemada ortaya konan son iki nokta, dolaysız olarak psikolojik "etkenle" ilgili.

Toplumsal psikoloji, sosyal ve ekonomik nedenlerin etkisiyle bir kez belli biçimlere büründüğünde, *görece olarak* bağımsız bir anlam kazanıyor ve tarihsel süreç "etkenleri" sistemine dahil oluyor.

"Psikolojisinin ekonomisine ve yaşam koşullarına bu uyumu, varoluş mücadelesinde toplum için avantajlı mıdır?" diye soruyor Plehanov ve yanıt veriyor: "Evet, çok avantajlıdır. Çünkü ekonomiye denk düşmeyen, yaşam koşullarına ters düşen bütün alışkanlık ve düşünceler bu varoluş mücadelesini olumsuz şekilde etkileyecektir. Amacına denk düşen organlar bir organizma için ne kadar yararlıysa, amacına uygun bir psikoloji de toplum için o kadar yararlıdır." (Plehanov, "Monist Tarih Anlayışının Gelişimi Üzerine")

Engels de psikolojik etkenin rolü konusunda şunları söyler:

"Ancak politik ve diğer koşullar da, hatta *insanların kafasında bir hayalet gibi kol gezen gelenek* (vurgular Engels'e ait) belirleyici olmasa da, bir rol oynamaktadır." (21 Kasım 1890 tarihli mektup.)

Bu alıntıda, psikolojik etkenin oynadığı ikinci dereceden role de işaret ediliyor. Plehanov'un şu sözlerinde, bu etkenin sahip olduğu özgül ağırlık daha kesin belirleniyor:

"Avustralyalı kadının dansını anlayabilmek için, yaban otu köklerinin kadınlar tarafından toplanmasının Avustralya'daki kabilelerin yaşamında hangi rolü oynadığını bilmek gerekir. Ama örneğin Menuett'i* kavramak için, 18. yüzyıl Fransası'nın ekonomisinin bilgisine sahip olmak tamamen yetersiz kalır. Bu dans, *üretici olmayan bir sınıfın psikolojisinin* ifadesidir. *Bu türden* bir psikoloji, sosyetenin sahip olduğu gelenek ve göreneklerin çokluğunu açıklayabilir. Demek ki burada, *ekonomik etken* yerini ve önem sırasını *psikolojik* etkene bırakıyor. Ne var ki bir toplumda üretici olmayan sınıfların ortaya çıkmasının da, yine o toplumun ekonomik gelişiminin bir ürünü olduğu unutulmamalı. Bu, ekonomik etkenin, yerini ve önem sırasını başka etkenlere bırakması durumunda bile, sahip olduğu ağırlıklı önemi taşımaya devam ettiği anlamına gelir. Bu etkenin önemini kaybetmesi bir yana, tam tersine, diğer etkenlerin *olanaklarını ve sınırlarını* belirlemesiyle ifade bulur." (Marksizmin Temel Sorunları", Marx, Bibliothek, Cilt 21; vurgular Plehanov'a ait)

Bu alıntı, somut bir alana, yani sosyal psikolojik araştırmanın -elbette gereken sınırlar içerisinde- özellikle uygun düşeceği bir alana, sanat alanına işaret etmesi açısından da ilginçtir.

* Eski bir Fransız saray dansı –çn.

Sosyal psikolojik etkenin tarihsel gerçekliğe denk düştüğü kabul edilirse, psikolojinin ve ideolojinin içeriği, kökeni, anlamı v.b. açısından özel olarak inceleyen bir disiplinin ya da disiplinler grubunun varlık hakkı da reddedilemez. Bu bilim alanı, sosyolojik bilimlerdendir ve sosyal psikoloji olarak adlandırılır. Bu alan yurt dışında, ortaya çıktığı andan itibaren özgül ve Marksizm açısından kabul edilemez bir çizgi izlemiştir. Burjuva sosyal psikoloji, idealist koşullara dayanır, "psikolojik etkeni" tarihsel sürecin belirleyici etkeni olarak görür ve toplumsal psişenin sosyal ve ekonomik köklerini tamamen görmezden gelir. Ona göre toplumsal psişenin kaynağı, ya insanın "ebedi" özelliklerinde yatar (biyolojizm, "insan doğası" bakış açısı); ya da mistik bir "çağın ruhunda" (Dilthey, Spranger). Sosyal psikolojinin bu türü, sınıflar üstü, "insanlık açısından genel geçerlilik taşıyan" normlar keşfettiğini iddia ediyor. Bu bilimin bakış açısına, temsilcilerinin niyeti doğrultusunda, kapitalizmdeki bütün çelişkili ve şiddet içeren öğeleri haklı gösterilmeye ve ebedi kılmaya çalışılır. Avrupa ve Amerika'daki bilim çevreleri, kapitalist egemenliğin temelleriyle sıkı bağlara sahip olan bir dizi diğer disiplinde (iktisat, tarih yazımı, devlet öğretisi v.b.) olduğu gibi, sosyal psikolojiyi de bilimsel araştırma çalışmalarının bir kolu olarak tersyüz etmek için az ter dökmedi. Ancak adı geçen disiplinlerde sözüm ona geliştirme adına kaydedilen bu geriletmeler, Marksizmin bu disiplinlerin en verimli yönlerini kendi ihtiyaçları doğrultusunda değerlendirmesini engelleyemedi. Aynı şekilde sosyal psikolojide bu yönde görülen geriletme çabaları da, onu Marksizmin gözünde değersiz kılmaz. Sosyal psikolojiyle bağlantılı tek tek cümle ve verilerin, Marx, Engels ve Plehanov'un yapıtlarına serpiştirilmiş olduğunu görürüz ve bunların *metodolojik açıdan doğru perspektifle* bundan sonra değerlendirilmesinden vazgeçmek yanlış olacaktır. Buradaki doğru metodoloji, sınıflı bir toplumda sosyal psikolojik araştırmanın aslında *sınıf psişesinin* araştırılması anlamına geldiğini kavramak olacaktır. "Sosyal psikoloji" tanımlamasını, bireyin psişesini incelemelerine konu edinen bilimin bir dalı olarak gösterme çabalarının varlığı, bu düşüncenin bizim saflarımızda da genel geçerlilik taşımadığını gösteriyor. (bakınız A. N. Salmanson'un "Komünist Akademinin Habercileri" başlıklı makalesi; 1927, Rusça.) Bu yapılırken, bireyin psişesinin baştan sona toplumsallaştığı -kaldı ki bu doğrudur- gerekçesine dayandırılıyor. Ancak her hastanın sosyal ve kültürel yaşam koşullarını gözetmek zorunda olan tıpta da, tek tek bireylerin değil, büyük sosyal grupların patolojisi ile ilgilenen bölüme "sosyal tıp" adı veriliyor yalnızca. Birey psikolojisi ismini korur ve incelediği konuyu "toplumsallaşma" boyutunu gözete-

rek ele alırsa, bundan bir zarar görmeyecektir. "Sosyal psikoloji", başka yasalar tarafından da belirlenen *başka* bir görüngü kompleksiyle bağlantılıdır. Eğer buna karşı çıkılıyorsa bu, ilk bakışta zararsız gibi görünen bir bilimsel kavram tartışması maskesi altında, toplumsal psişeyi konu edinen bilime ya da bilimlere yaşam hakkı tanınmaması anlamına gelir.

Hareket noktamız olan birey psikolojisinden hemen sosyal psikolojiye geçtik. Çünkü irdelenen sorun, tarihteki "psikolojik etken" ise, söz konusu olan sadece sosyal psikoloji olabilir. Birey psikolojisine ilişkin olarak da şu söylenebilir: Birey psikolojisiyle toplumsal süreçler bilimi arasındaki ilişki, toplumsal ve bireysel psişe arasındaki bağlantı ile kavranabilir. Bir başka deyişle; toplumsal psişe kategorisi, bir yanda birey psikolojisi, diğer yanda bir dizi sosyolojik kategorilerin bulunduğu zincirde bir ara halkadır. Eğer toplumsal psişe, örneğin herhangi bir sosyal katmanın psişesi, bu katmanın üyelerinin iradelerinin ve çabalarının toplamından ibaret olsaydı, durum farklı olurdu. O zaman tarihteki "psikolojik etkenin" incelenmesi çok sayıda birey psişesinin incelenmesine indirgenebilirdi. İncelenen bireyler toplamının ortak yönlerini parantezin önüne alarak, bu ortak değeri araştırmanın sonucu olarak göstermek yeterli olurdu. Bunun ötesinde, özel hiç bir sosyal psikolojik sorunun var olamayacağı açıktır. Gerçekte ise, yukarıda toplumsal ve bireysel psişe arasındaki farklılıkları ortaya koyan özel yasaları ifade ederken belirttiğim gibi, durum daha farklı. *Peki bu özel yasaların kaynağı nedir?* Burada, yalnızca en temel noktalara değinmek istiyoruz.

Bir sosyal grubun her üyesi, kendi "varlık koşullarına" tabidir; ne var ki, bu etki altında çaba ve alışkanlıklarını, düşünce tarzını ve dünya görüşünü kendi başına bırakılmış ve diğerlerinden soyutlanmış bir yaratık, bir çeşit "Robinson" olarak biçimlendirmez. İnsan sadece sosyal topluluk aracılığı ile bilince, bilinçli düşünmeye ve davranmaya ulaşır. Üyesi olduğu sosyal yapı, onun düşünsel güçlerini uyandırarak bunlara yön verir. (Franz Mehring: Tarihsel Materyalizm Üzerine) Ama insan "bilince ulaşmış" olsa bile, psişesini biçimlendiren emeğin sadece küçük bir bölümü, onun bağımsız, "orijinal" üretme faaliyetinin bir ürünüdür. Geri kalan diğer büyük bölüm, kendisi dışında kalan, ama bir şekilde bağlantılı olduğu insan topluluğunun psikolojik faaliyetinin ürünüdür. İnsan bir dostuyla sohbet ederek, bir toplantıyı dinleyerek, bir kitap ya da gazete okuyarak fikri ya da fikri olmayan malzemeyi bitmiş ya da yarı işlenmiş halde elde eder. Bu malzemeyi "düşünerek" edinmek en yetenekli insanın bile başaramayacağı bir durumdur. Çünkü bu malzeme sadece günümüzün değil, geçmiş tarihsel dönemlerin kültürünün de ürünüdür ve bir tek insanın, gerçekliğin çe-

şitlilik arz eden bütün alanlarında "uzman" olması mümkün değildir. Bu koşullarda toplumun üyelerinin yaşadığı sosyal topluluğun *yapısı* (özellikle de sosyal-psikolojik yapısı) olağanüstü önem kazanmaktadır. Ekonomik, siyasal ve sınıf ilişkilerinin belirli bir tarzda örgütlenmesi, "kamuoyu düşüncesinin" ve onunla bağlantılı ideolojilerin *oluşma çeşitlerini* üretir. Toplumsal kolektifin çeşitli bileşenlerinin yarattığı *etkilerin düzeyi* aynı değildir. Burada belirleyici olan, sadece (belki de neredeyse hiç demek gerekiyor) tek tek bireylerin diğerlerine oranla daha deneyimli, enerjik, yetenekli olması değildir. Belirleyici olan toplumdaki ekonomik ve siyasal durumun *ideolojik etkinin toplumsal merkezlerini* yaratmasıdır. Böylesi bir etki merkezine örnek olarak, bir sınıfın diğer bir sınıf açısından (örneğin proletarya diktatörlüğünün momenti olarak proletaryanın küçük ve orta köylülük üzerindeki düşünsel hegemonyası), partinin sınıf açısından, partinin belli organlarının diğer organları açısından vb. merkez olması verilebilir. Örnekleri çoğaltmak mümkün. Parti yaşantısı örneğine bağlı kalacak olursak; yukarıda söylenenler, örgütlenme biçimlerinin partinin ideolojik yapısının ifadesinden *başka bir şey olmadığı*, diğer bir deyişle partinin propaganda-ajitasyondan ibaret olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Çeşitlilik gösteren parti örgütlülüğü biçimleri, bir yanda parti örgütlülüğünün ajitasyon ve propaganda görevlerini üstlenen biçimini belirlerken, diğer yanda bu biçimlendirmede kendi ihtiyaçlarını gözetir ve bu biçimi ideolojik etkileme görevinde kullanarak genel örgütlü yapı üzerinde etkide bulunur. Bir ideolojik ve psikolojik etki merkezi etkide bulunurken sadece sözü ve örneği kullanmaz. Bu etkilemeyi temsil eden sosyal grup, toplumsal hava düşüncelerin temel kaynağı olan ekonomik yaşam kaldıracını da elinde tutar. Örneğin ABD'deki mali oligarşi kamuoyu düşüncesini sadece günlük basın aracılığıyla değil, "işçi aristokrasisini" rüşvetle baştan çıkararak, tekel ve sendikaların belirlediği ücret politikaları ve benzeriyle üretir.

Bu karmaşık mekanizmada, ideolojik etki merkezleriyle çevreleri arasındaki bağın hangi *teknikle* kurulduğu da önemlidir. İleri derecede gelişmiş günlük basın, dört bir yana kök salmış yayın faaliyeti, radyo, sinema -tüm bunlar, toplumsal psişenin biçimlenme karakteri açısından bu tekniği kullanan toplumla kullanmayan toplumu farklı kılar.

Toplumsal psişenin şu anki durumu, sadece güncel tarihsel dönemin değil, toplumsal gelişimin geçmiş dönemlerinin ideolojisinin de ürünüdür. Sosyal psikolojik sürecin özgünlüğü, ideolojik etkilemenin yapısının yanı sıra bu önemli durumdan da kaynaklanmaktadır. Tarihsel miras aktarımının bu gücü, var olan sosyal bir harekete katılanların kitapları ve kişisel de-

neyimleri sayesinde tarihsel anın psişesine de nüfuz eder.

Engels, örneğin felsefi türden bir ideolojiye ilişkin olarak şunları söylüyor:

"Her dönemin felsefesi, önkoşul olarak öncellerinden miras kalmış ve hareket noktasını oluşturan belirli bir düşünce malzemesinin varlığını gereksinir. Ekonomik açıdan geri kalmış ülkelerin felsefede öncü rolü oynayabilmeleri de buradan kaynaklanır. 18. Yüzyıl Fransası, onun felsefesine dayanan İngiltere karşısında, daha sonraki dönemlerde de Almanya her ikisi karşısında bu rolü oynamıştır. Ancak Fransa'da olduğu gibi Almanya'da da felsefe -bu, o dönemin edebiyatında yaşanan genel gelişme için geçerlidir- bir ekonomik kalkınmanın ürünü olmuştur. Ekonomik gelişmenin nihayetinde bu bölgelere de egemen olduğu bence de kesin. Ancak bu gelişme, *tek tek bölgelerin kendileri tarafından belirlenmiş* koşullar çerçevesinde gerçekleşiyor." (Friedrich Engels, Conrad Schmidt'e Mektup, 27 Ekim 1890 - vurgular bana ait. İ.S.)

Engels'ten yaptığım bu alıntı, birçok nedenden ötürü konumuz açısından ilginçtir: İdeolojik süreçteki tarihsel gelişim etmenine vurgu yapılarak, bir ideolojik yapının varlığına (burada bir ülkenin, bir başka ülkedeki felsefi gelişmelerde oynadığı önderlik rolüne) işaret ediliyor. Aynı zamanda hem bir gerçeğe işaret ediliyor, hem de bizim şimdiye dek değinmediğimiz bir duruma dikkat çekiliyor: Her ideolojik alan, gelişiminin devamı için gerekli koşulları belli ölçüde kendisi belirler. Burada tarif edilen sürecin, nihayetinde ekonomik ilişkiler tarafından belirlendiğini, Engels'in anlayışına ve tarihsel materyalizmin ilkelerine uygun bir şekilde yukarıda göstermiştik.

Son olarak her ideolojinin "komşu" ideolojilerin etkisi altında olduğu olgusu gözönünde bulundurulursa -örneğin Engels, "Felsefe üzerinde en büyük dolaysız etkide bulunan şeyler siyasal, hukuksal ve ahlâki reflekslerdir" (agy.) diyor- sosyal psikolojik (daha doğrusu ideolojik) sürecin özgül özelliklerini belirleyen etmenlerin tamamının burada temel olarak sıralandığı söylenebilir.

Demek ki; etki merkezleri ve yöntemleriyle birlikte sosyal psikolojik yapı, ideolojilerin tarihsel gelişimi ve karşılıklı etkileri, işte bütün bu etmenler gözetilmezse, incelenen sorunun özünün anlaşılmamış olduğu ortaya çıkmakla kalmaz; tersine, her sosyal psikolojik (ya da ideolojik) durumun *özgüllüğünün* nereden kaynaklandığını ortaya çıkarma olanağı da elden bırakılmış olur. Nasıl sosyal psikolojik bağlantıların yapısı sosyal, ekonomik ve siyasal ilişkilerin etkisi altında değişebiliyorsa, bu etmenler de değişebilir.

Engels'in bir mektubunu, ideolojilerin oluşumunu birey psikolojisine bağlı süreçlerle açıkladığı şeklinde yorumlayan bizim "Freudcu Marksistler" de, adı geçen etmenleri göz ardı ederek yanılgı-

ya düşüyor. Söz konusu mektubu Engels 14 Haziran 1893'te Franz Mehring'e yazmıştır. Engels bu mektupta şöyle der:

"Hepimiz, ağırlığı, ilkin politik, hukuksal ve diğer ideolojik görüşlerin ve bu görüşler aracılığıyla ekonomik temel gerçeklerin rehberliğine kaydırdık; kaydırmak zorundaydık. İçerik boyutunu gözetirken, bu görüşlerin nasıl ve hangi biçimde ortaya çıktığı sorununu, yani biçimsel yönünü ihmal ettik."

Varyas ve Friedmann, son dönemlerde de Çuçmarev (bir Freudçu değildir) "biçimsel yön" ve "biçim ve araç" sözcüklerini birey psikolojisinin (Varyas ve Friedmann psikanalizinin) görevlerine bir gönderme olarak kavrıyor. Engels'in mektubunun geniş bir tahliline girmeksizin, böylesi bir kavrayışın (bu arada yazarların neden bu şekilde kavradıkları konusunda hiçbir gerekçe göstermediklerini de belirtelim) konunun yukarıda aktarılan özünden çıkarılamayacağına vurgu yapalım. Hatta bu kavrayış bunun da ötesinde, Engels'ten daha önce yaptığımız alıntıların bütünüyle çelişiyor.

Bu değerlendirme, şu doğru tespitte bulunan W. Reich için de geçerlidir:

"Engels mektubunda gerçek yaşamın üretilmesinin ve yeniden üretilmesinin, ideolojilerin gelişimindeki *tek* (vurgu Reich'a ait) belirleyici etmen olduğu kavrayışına şiddetle karşı çıkar."

Ancak bu doğru tespitten sonra, buradan psikanalizin bir dizi sosyolojik alana uygulanması lehine çok sayıda sonuç çıkarıyor. Ancak yukarıda, Engels'in ekonomik etmenin yanı sıra, ama ona dayanarak ideolojik gelişmeyi belirleyen etmenlerden neyi kastettiğini görmüştük. Sosyolojik olguların psikanalitik yorumunda Engels'e dayanmaya kalkışmak, bilerek ya da bilmeden Engels'in görüşlerini saptırmak demektir.

Şimdi birey psikolojisine geçebiliriz.

Yukarıda söylenenler, toplumsal psişenin incelenmesi ile birey psişesinin yasalarının gözetilmesi arasında hiçbir bağlantı olmadığı anlamına gelir mi? Kesinlikle hayır. Psikolojik etkinin toplumsal merkezlerini hareket noktası yapan her şey, ideolojik gelişimin değişik dönemlerinin "tortusu" olarak kitap sayfalarından önümüze dökülen her şey gerçekte, sinir sistemi, alışkanlıkları, çabaları ve bir şekilde ortaya çıkmış, bugün de varlığını sürdüren görüşleriyle birlikte insandan başka hiçbir şeye seslenmemektedir. İnsanın, yani burada ideolojik etkilemenin nesnesi olarak değerlendirdiğimiz olgunun duygu ve düşünceleri gözetilmeseydi (bu arada "gözetme" sözcüğü "aheste aheste peşine takılmak" ile aynı anlama gelmez), toplumsal-ideolojik etkileme aygıtı pürüzsüz çalışır, hatta bu aygıtın etkisinden şüphe duyulurdu. Öte yandan, "tarihimizi kendimiz yapıyoruz": Bir an *nesne* olan şey, hemen onu takip eden diğer anda tarihsel eylemin *öznesi* oluveriyor. Hem varlık koşullarının, hem

de ait olduğu toplumsal kolektifin psikolojik etkilerine tabi kalmış olan bireyler, kendileri de varolan sosyal bağları aracılığıyla toplumsal eylemin değişik alanlarına etkide bulunuyorlar. Bu alanlar arasında, sosyal psikolojik yapının "merkezleri" de var. Ancak *kesinlikle* tek tek bireylerin toplamı *olarak* etkide bulunmuyorlar; buna rağmen bu tek tek bireylerin psikolojik özellikleri, bir şekilde bütün sosyo-ekonomik ve sosyo-psikolojik sürece müdahale ediyor.

"Tek tek iradelerin -bu iradelerden her biri, kendi vücut yapısı ve dış etkenler, ki bunlar son tahlilde ekonomik etkenlerdir (ya kişisel, ya da genel-toplumsal ekonomik etkenler), onu nereye yönlendiriyorsa oraya gitmek istiyor- istediklerini elde edememelerinden, tam tersine genel ortalamaya, bir ortak bileşkeye (burada bileşke kavramı elbette mekanik anlamda anlaşılmamalıdır - İ.S.) dönüşmelerinden çıkarılacak sonuç, onların sıfıra eşit olduğu sonucu olamaz. Tersine, her biri bileşkenin oluşmasına katkıda bulunur ve bu anlamda onun bir parçasıdır." (Engels'in 21 Eylül 1890 tarihli mektubundan)

"Tek tek iradeler sıfıra eşitlenememesine rağmen" Engels'in ifadelerinden, insanın davranışındaki bireysel özelliklerin incelenmesinin sosyolojinin metodolojisine dahil edilmesi gerektiği sonucunun kesinlikle çıkmayacağı kendiliğinden anlaşılır. Sadece, herhangi bir şekilde sınıf mücadelesiyle ve soyut ideolojik biçimler de dahil olmak üzere onun biçimleriyle objektif bir ilişki içerisinde olan bireysel eylemler sosyolojik bir anlam taşır. Ancak bu bireysel-üstü, sosyo-psikolojik etmenin, taşıdığı belirleyici anlamıyla birlikte burada da ortaya çıktığı anlamına gelir. Demek ki mesele pek de, eylemin oluşmasında bu etmenin önemli bir rol oynaması değildir. Sorunun özü esas olarak, bu etmenin, eyleme toplumsal anlam kazandıran sınırları belirlemesidir (örneğin alkol kullanmak, her koşulda ve her insanın gözünde *sosyal* açıdan zararlı bir eylem olarak görülmez) ve böyle bir toplumsal anlam varsa, bu eylemin objektif sonuçlarını "kapsayarak şişirmesidir".

En dahiyane bilimsel bulgu bile, sosyal bir görüngü olarak bilimin teorik cephaneliğine ve toplumsal işin pratik cephaneliğine dahil edildiği ölçüde tarihsel bir anlam kazanır.

Peki ama birey psikolojisinin yasaları, sosyal psikolojinin yasalarına ters düşüp toplumsal gelişmeyi kendi gereksinimleri doğrultusunda değiştiremez mi? Soruyu daha farklı da ifade edebiliriz: Birey psikolojisinin yasaları bu durumda *ortadan kalkmış* mıdır ya da toplumsal gelişim açısından özgül müdür? Bu soruyu yanıtlayabilmek için birey psikolojisi ile sosyal psikolojinin karşılaştırılması yerinde olacaktır.

Sosyal psikolojinin yasalarının toplumsal tarihsel gelişimin yasaları karşısında ortadan kalktığı söylenebilir mi? Hayır, çünkü on-

lar da bu yasalar sistemiyle iç içe geçmişlerdir. Sosyal psikolojinin yasaları, tarih sürecinin biçimleri açısından önemsiz değildir. Bir sınıfın psikolojisi ve ideolojisinin bu sınıfın objektif görevleriyle çelişmesi, ender karşılaşılan bir durum değildir. Ve burada söz konusu olan kitlesel bir olgu olduğu için, böylesi bir çelişme bir süre sonra tarihsel gelişimin kaderine, özü ilgilendiren tarzda etkide bulunur. Bireysel psişenin yasaları açısından ise durum tamamen farklıdır. Elbette birey psişesi de bir kolektifin psişesinin görevleriyle çelişebilir. Ancak bu bireysel varyant, kayda değer bir sosyal anlam taşımaz. Ancak eğer psikolojik sapmalar tek tek soyutlanmış bireylerde değil, kitlelerde ortaya çıkıyorsa, bu durum yakından incelendiğinde böylesi bir sapmanın gerek oluşmasının, gerekse de gelişmesinin belli sosyal güçler tarafından belirlendiği görülecektir. Böylesi bir fenomeni incelerken birey psikolojisinden, aralarında sosyal psikolojik süreçlerin de bulunduğu toplumsal süreçlere geçiş yapmak kaçınılmaz olacaktır.

Burada özgül bir diyalektik durumla karşı karşıyayız. Kişisel özellikler, sosyolojik açıdan büyük önem taşıyor. Çünkü tarih insanlar tarafından yapılıyor. Ancak buna rağmen, birey psikolojisinin yasaları toplumsal sistem içinde *erirken*, bu özellikleri yöneten yasalar birey psikolojisinin sınırları dışında kalıyor.

Ancak bu yasaların oynadığı -çok önemsiz de olsa- bir rol geriye kalıyor. Böylece herhangi önemli bir tarihsel şahsiyetin kişisel alışkanlıkları, ona hayranlık duyan geniş kitlelerin kendisini taklit etmesine, ya da sansasyon meraklısı kitlelerin sonu gelmeyen dedikodularına zemin yaratıyor. Ama herhalde bunun, tarihsel-toplumsal gelişim dalgalarında küçük kıvrımlar olduğuna karşı çıkan olmayacaktır.

Eğer bireysel eylemlerin içeriğine ilişkin olarak söylenenler doğru ise, bu eylemlere yol açan kişisel güdülerin neler olduğu da açıktır. Çeşitlilik sergileyen biyolojik kalıtım özellikleri ile daha büyük bir çeşitliliğe sahip sosyal çevrenin etkilerinin sentezinin ürünü olan bu güdüler de olağanüstü zengin çeşitliliğe sahiptir. Bir kez daha Engels'in ifadeleriyle belirtecek olursak şunu söyleyebiliriz: İnsan iradesi ya akıl tarafından, ya da tutkunun patlamasıyla belirlenir. Ancak tutkunun patlamalarını ya da aklın komutlarını belirleyen motifler de çok zengindir. Bazen dış olgular, bazen düşünsel motifler, hırs, "gerçek ve adalet aşkı", kişisel düşmanlık ve sıkça da kişinin ruh halidir (Engels'ten alıntılayan: Mehring, "Tarihsel Materyalizm Üzerine") Bu arada bu itici güçleri, sosyolojiyi birer itici güç olmaları nedeniyle değil, etkilerinin yol açtığı sonuçlar nedeniyle ilgilendirir. Bunların oynadığı tarihsel rol, davranışın sosyal açıdan taşıdığı içeriğe bağlıdır. Bu içeriği ise, sosyal etmenler belirler. Ayrıca,

tutkuların ifadesi ya da aklın komutuna verilen yanıt olan insan eylemi, tarihsel sürecin dolaysız itici gücü olmasına rağmen, kendi başına ele alındığında soyuttur ve bir anlamda tarihsel gelişim sürecinde genel olarak *sabit* bir momentumdur (toplumun siyasal ve ideolojik eylemi de, varolduğu sürece tutku doludur) ve bunun sonucu olarak tek tek her tarihsel dönemin *özgüllüğünü* açıklamaya yetecek bir zemin sunamaz.

Ancak söz konusu olan eğer toplumsal eylemin herhangi somut bir biçiminde eylemin değişmesi ise (örneğin herhangi bir sanayi kolundaki eylemin azalması gibi), böylece sosyolog, böyle bir olguyu açıklamak için gerekli ve yeterli her şeyi sosyal ve ekonomik düzende -ve yalnızca ondabulacaktır.

Demek ki bu bölümün başında yönelttiğimiz soruya yanıt olarak şunu söyleyebiliriz:

Bilim olarak birey psikolojisi ile metodolojik olarak doğru işlenmiş sosyoloji arasındaki bağlantı, ancak sosyal (ya da sınıfsal) psişeyi inceleyen bilim (ya da bilimler) aracılığıyla kurulabilir. Bireysel psikolojik etmen, sosyal psikolojik süreçlerde metodolojik olarak *tali* bir rol oynar. Bu psikolojik süreçler ise, tarihsel gelişimin başka, daha güçlü (ekonomik) güçlerine tabidir. Ve böylece, bu sonuncukilerle *ikinci derecede tabi* bir ilişkiye sahiptir. Bu cümle, bireysel psişenin biçimsel yönüne ("itici güçler") uygulandığında özel bir önem taşır.

Marksist sosyoloji gibi bireşimsel bir bilimde "her parçadan yararlanmak" mümkün ve gereklidir. Bu, birey psikolojisinin ortaya çıkardığı verilerin kullanılması açısından da geçerlidir. İncelenen toplumsal tarihsel olgu, hem tarihsel gelişim eksenine yakınlığı açısından hem de kitleselliği açısından ne kadar küçükse, bu verilen kullanılması bir o kadar yerindedir.

Ancak bu verilerin kullanılması, birey psikolojisinin konusu olan süreçlerin sosyolojinin metodolojisine dahil edilmesi gerektiği anlamına gelmez.

Birey psikolojisinin (yani psikanalizin de) yöntemiyle tarihsel materyalizmin yöntemini neredeyse eşdeğer gösterme ve aynı kefeye koyma çabaları da eleştiriler karşısında tutunacak dal bulamayacaktır. Tarihsel materyalizmin yönteminin, toplumsal-tarihsel süreci bir bütün olarak konu edindiği, onu harekete geçiren bütün itici güçleri kapsadığı ve karşılıklı etkileşimlerini genel biçimiyle belirlediği unutulmamalıdır. Birey psikolojisi yöntemi ise, toplumsal gelişimden türetilmiş bir yönüyle, hem de yukarıda gördüğümüz gibi son derece dar bir çerçeveye sıkıştırılmış şekliyle ilgilenir.

(Sürecek)

HARRY K. WELLS

PSİKANALİZ: NE MATERYALİST NE DE DİYALEKTİK

Freudcu psikanalizin diyalektik materyalizmle kesinlikle bağdaşabileceği, sıkça öne sürülüyor. Profesör Brun da bu görüşü savunuyor. Ben, bu anlayışı en başından reddetmek ve onu destekleyen dış görünüşe karşı, tersini kanıtlamak istiyorum. Kısacası, Freud'un psikanalizinin diyalektik materyalizmle kesinlikle bağdaşmaz olduğunu iddia ediyorum.

Burada, birbirinden farklı iki temel felsefi görüşle karşı karşıya bulunuyoruz. Dolayısıyla bizi ilgilendiren, kendi başına Freudcu psikoloji değil, aksine hareket ettiği felsefi bakış açısıdır. Freudcu anlayışı diyalektik materyalizmle karşılaştırabilmek için, önce bunların ana hatları üzerinde durmamız gerekir.

Diyalektik materyalizmin temel özellikleri iki gruba ayrılır: Materyalizmin özellikleri ve diyalektiğin özellikleri. Materyalizm iki karakteristik özelliğe sahiptir: Birincisi, maddenin düşünce[1] karşısındaki önceliği ve bağımsızlığı. Düşünce, belirli bir şekilde, yani beyinde -daha doğrusu üst sinir sisteminde- örgütlü olan bir maddenin fonksiyonu olarak görülür. İkincisi, beynin bir fonksiyonu olarak düşüncenin, objektif maddi dünyayı teorik sınırlama olmaksızın algılayabileceği var sayılır.

Öncelikle Freudcu psikanalizin materyalist bir dünya görüşünün ifadesi olup olmadığına bakalım.

Savunmak istediğim tez, Freud'un öz itibarıyla bir materyalistin zıttı, yani sübjektif bir idealist olduğudur. Geleneksel ya da klasik sübjektif idealizm, piskopos Berkeley tarafından kurulmuştur. Berkeley, dünyanın insan tarafından, duyusal algısında ve düşüncede yaratıldığı savından hareket eder. İnsan yalnızca, kendine özel bireysel dünyasını kurduğu kendi düşüncelerini bilir. Düşünceler, tanrıya (Berkeley), mantıksal ilişkilere (mantıksal pozitivizm) ya da sözlere ve dilbilgisel sözdizimine (semantik)

Bilimsel Sosyalizm Dergisi [Periodikum], 1959, Sayı 14
Kaynak: Der Widerspruch [Çelişki], Sayı 2, Nisan 1974
Çeviren: Yaşar Atan

dayanabilir. Her durumda, ister tanrıya isterse insana ait olsun, "dünya" ruhsal [Geistig] olanın bir ürünüdür. Böyle bir görüş hangi biçimde ifade edilirse edilsin, bilimi, ona objektif bir dayanak hakkı tanımaksızın, insan deneyiminin örgütlenmesine hizmet eden yavan formüllere indirger. Ne var ki, sübjektif idealizmin birçok temsilcisi bilimi ısrarla savunmalarına ve obskürantizme[2] saldırmalarına karşın, objektif gerçekten koparıldığı zaman bilim silahsızlandırılır ve her türden -sözde bilimden büyücülüğe, mit ve dine dek- obskürantizm cesaretlendirilir.

Özellikle son elli yılda, özellikle Birleşik Devletler'de sübjektif idealizmin daha çekici -daha az akademik ve daha çok halkçı- biçimleri ortaya çıktı, kimi meyveler de verdi. Bunlardan biri, bireysel dünyayı bir arada tuttuğu öne sürülen insanın (biyolojik-içgüdülere yönelik) *etkinliğini* bağlayıcı madde olarak gören pragmatizmdir. Pragmatizmin bakış açısına göre insan, ihtiyaçlarını, arzularını ve özlemlerini tatmin etmeye çalışarak kendi dünyasını gündelik aletsel faaliyetinden yaratır. Gerçek, bireysel (James) ya da sosyal (Dewey) hedeflere başarıyla yaklaşan şeydir. Hiçbir durumda objektif bir dayanak mevcut değildir. Çünkü insanın algıladığı her şey, yalnızca onun kendi ihtiyaçları, bunların tatmini ya da bastırılmasıdır. Bu ihtiyaçlar, pragmatizm için son tahlilde biyolojik niteliktedir.

Modern sübjektif idealizmin bir diğer biçimi, Freud'un psikanalizidir. Özü itibarıyla pragmatizme çok benzer. İnsan, kendi dünyasını, içgüdülerinin tatmini veya bastırması yoluyla yaratır. Freudcu psikanaliz ile pragmatizm arasındaki temel ayrılık, yalnızca ilgilendikleri ihtiyaçların türünde yatar.

Pragmatizm neredeyse salt, besin, giyim, barınma ve estetik tecrübe gibi temel ihtiyaçlarla ilgilenirken, psikanaliz dikkatini, son derece karmaşık cinsel ve ölüme dair içgüdülere ve bunların, yakın akraba ile cinsel ilişki, sadistlik ya da mazoşistlik gibi çeşitli sapmalarına yöneltir. İnsan yalnızca, sanıldığı gibi bastırılamaz cinsel ve ölüme dair içgüdülerinin tatminini, bastırılmasını, bilinçaltına itmesini ve artırmasını bilir. Bunlardan, kendi özel, şeytani dünyasını yaratır.

Burada konu, pragmatizmin ve Freudculuğun felsefi açıdan, Berkeleyci, mantıksal-pozitivist ve semantik idealizmden hiç de daha az sübjektif idealist olmadığıdır. Temel fark, yalnızca, pratik olsun veya cinsel olsun, biyolojik etkinliğin cazip bir biçimde kamufle edilmesidir. Freudcu psikanaliz, tıpkı pragmatizm gibi "materyalist"miş gibi görünür. Çünkü temel olarak "biyolojik" dürtüler ya da güdülerle ilgilenir.

Klasik sübjektif idealizm, sübjektifliği güvence altına almak için, insanın *pasifliğine* [edilgenliğine] dayanıyordu. Mantıksal po-

zitivizm, semantik, pragmatizm ve Freudcu psikanaliz, tersi yoldan aynı hedefe vardılar. Bu en yeni versiyonların temelinde mutlak *edilgenlik* değil, tersine mutlak *etkinlik* yer alır. İnsan, neyi algılarsa algılasın yine yalnızca kendi mantıksal, semantik ya da biyolojik etkinliği olacak şekilde etkindir. Berkeley'de olduğu gibi edilgen olarak alınan düşüncelerden değil bu etkinlikten kendi dünyasını yaratır. Ama, hedef -kendisince yaratılan, kendisince oluşturulan, bireyin kendisine dayanan bir çevre - aynı olduktan sonra ona varmak üzere izlenen yol bu kadar önemli midir? Her durumda dünya, insan deneyiminin şu ya da bu niteliği tarafından çarpık görülür: Benim bildiğim dünya, bu dünya hakkındaki deneyimimdir ve benden, aklımdan, içgüdülerimden ve gereksinimlerimden bağımsız bir varlığı yoktur. Bilimin yasaları ve olguları, böylelikle uydurmalar haline gelir, insan deneyimini örgütlemenin şu ya da bu ölçüde sarsan biçimlerine dönüşür.

Felsefi olarak ele alındığında Freud, bana göre, subjektif idealizmin gelişim çizgisine aittir ve onun katı ruhsal temsilcilerinden çok, son dönemlerin biyolojik türevlerinden biridir.

Freudcu psikanalizin idealist yönelimi, farklı ifade biçimleri buluyor. En başlıca ve en önemli olanı, Freud'un insan bilincini ele alışıdır. Bilincin, beynin bir fonksiyonu olduğu ilkesini sözde kabul etmesine karşın, beyin fonksiyonlarına hiçbir göndermede bulunmaksızın salt ruhsal bir psikoloji ve psikoterapi geliştirir. Bilinci, teorilerinin gelişmesine hizmet eden bir dizi içgüdü, dürtü ve duyumlarla donatır. Maddi olmayan aklı, kendine özgü "psişik enerjisiyle" birlikte bir bütün olarak ele alır. Onu, soyaçekim yoluyla edinilmiş ve kabile toplumuna dair ırk anıları dediği sayısız fikirle silahlandırır. Böylece uzun bir dönem boyunca kabul görmeyen *"doğuştan fikirler"* kavramının hortlamasına neden olur. Bu fikirler, doğuştan içgüdü ve dürtülerle birlikte ruhsal hayata egemen olmaktadır.

Bu ve başka şekillerde Freud, insan bilincinin beynin bir fonksiyonu olduğu bu nedenle de bu organdan ayrı olarak ele alınamayacağına dair materyalizmin temel ilkesini ihlal eder. Akla, spekülatif özellikler, dürtüler, içgüdüler ve doğuştan var olan düşünceler mal edilemez. Böylesi özellikler yalnızca, beynin fizyolojisinin araştırılmasıyla bilimsel olarak saptanabilir. Doğuştan gelen etkinliğin niteliği ve büyüklüğü sorunu, bilim tarafından üst sinir etkinliğinin araştırılmasıyla açıklığa kavuşturulmalıdır. Pavlovcu bilim, hayvanda ve insandaki mutlak refleksleri ve zincirleme refleksleri araştırırken bu noktada önemli gelişmeler kaydetmiştir.

Freud, aklı bedensiz, salt ruhsal bir olgu olarak ele almasıyla

materyalizmden ayrılır ve felsefi idealizme geçer. Düşünce tarzının temel olarak idealist karakterini, bilincin sözde biyolojik içgüdü ve dürtülere sahip olduğunu söyleyerek saklar. Demek ki, materyalizmin birinci özelliği açısından, Freudcu psikanalizin ona uygun olduğunu iddia etmek yanlış olur.

Dünyanın tamamen bilinebilir olduğunu şart koşan materyalizmin ikinci temel özelliği, bilgi edinmeye açılan önemli kapı olarak duyu deneyimini temel alır. Duyu deneyimi, pratik eylem ve kavramsal genelleştirme -teori ile pratiğin birliği- ile birlikte, çevrenin, kapsamı giderek büyüyen bilgisinin edinilmesine yol açar. Freud içinse duyu deneyimi, son derece tali bir rol oynar. Doğuştan var olan dürtülere, içgüdülere, ırk anılarına ve bunların bastırılmasına bağlıdır. Duyular, her şeyden önce, doğuştan var olan ruhsal şemayı harekete geçirmeleriyle, tetikleyici bir işlev yerine getirirler. Freud, bunları "duyarga" olarak adlandırır. Bunlar, dış dünyanın bilgisini edinmeyi olanaklı kılmazlar, tersine yalnızca içsel, salt ruhsal mekanizmaların uyandırılmasına yarayan uyarımlardır. Freud'a göre gerçek akıl etkinliği, bilinçaltı ile bilinç arasındaki ölümcül mücadeledir. Bu iç mücadelenin hedefi, güdüler ile bunların bastırılması arasında bir tür dinamik bir dengenin ulaşılmasından oluşur.

Freud için dış dünya, öncelikle, ruhsal iç süreçlerin uyarılmasının bir kaynağıdır. Dünyanın bilgisinin edinilmesi sorunu bu nedenle onun için büyük bir önem taşımaz. Asıl mesele, insanın ruhsal süreçlerinin genişletilmiş bilgisinin edinilmesidir. Ne var ki burada gerçekten de materyalizmin ikinci temel ilkesinin ihlali saklıdır. Duyu deneyiminin -hem dünyaya hem de ruhsal yaşama dair- bilgi edinimi için oynadığı rol yadsındığında, bilgi edinme başlı başına olanaksız olur. Bu, pratikte, gerçeğin bilgisine ulaşılabilirliğin yadsınması ve irrasyonalizmle obskürantizmin sessiz sedasız kabulü anlamına gelir.

Felsefi materyalizm, gerçeğin yansıma teorisine ve buradan doğan gerçeklik anlayışına dayanır. Freud'un duyu deneyimini, bilinç yapılarını harekete geçiren salt bir uyarımlar rolüne indirgemesi, bu temel ilkelerin yadsınması anlamına gelmektedir. Bu, materyalist bilgi teorisinin reddini içerir. Demek ki, materyalizmin iki temel önermesi açısından ele alındığında Freud'u felsefi (ya da psikolojik) materyalist olarak değerlendirmek mümkün olamaz.

Peki, Freudcu psikanalizin, diyalektik düşünce tarzıyla bağdaştırılabileceğini, daha büyük bir haklılıkla iddia etmek mümkün müdür? Bu soruyu yanıtlamak için, öncelikle materyalist diyalektiğin en önemli özelliklerine bakmak gerekir. Ancak ondan sonra Freudcu düşünce tarzının bunlara uyup uymadığını saptayabiliriz.

Diyalektik düşünce tarzı üç temel özelliğe sahiptir: Olgular arasındaki genel bağ ve değişebilirliği ile karşıtlıkların mücadelesi. Olgulara, karşılıklı ilişkileri içinde bakılması; bunlar çevresinden, karşılıklı mekansal ve zamansal ilişkilerinden koparılır koparılmaz hiçbir şeyin anlaşılmaması anlamına gelir. Bir şey ancak, kendi geçmişi ve geleceği ile ilişkisi içerisinde olduğu gibi yine ancak çevresindeki, varlığı ve gelişimi için vazgeçilmez olan şeylerle ilişkisi içerisinde anlamak mümkündür. Bir olguyu, ilişkilerinin dışında, zamansal ve mekansal ilişkileri dışında ele almanın her girişimi, diyalektik bakış açısına göre, metafiziktir. Daha doğru bir ifadeyle, bir fenomeni yalıtılmış olarak ele almanın bir denemesidir ve yalıtmak, metafizik ya da mekanik düşüncenin bir özelliğidir. Bu, bütün olguların diyalektik genel ilişkililiğinin metafizik ya da mekanist karşıtını oluşturur.

Freud, insan bilincini yalnızca beyinle (işlevi düşünmek olan organ) ilişkilendirmeksizin ele almakla kalmaz, aynı zamanda önemli oranda toplumsal çevreden bağımsız olarak da ele alır. Öncelikli olarak, yetişkin bir kişinin bilincinin, bir çocuğun bilinci ile arasındaki ilişkiyle ilgilenir. Bu ilişkiler ile Freud, verili -örneğin yakın akraba ile cinsel ilişki dürtüsü ve ona karşılık gelen tabu gibi- her bilinç durumunun doğuştan gelen, soyaçekim ile edinilen dürtüler ve tabulardan oluştuğunu göstermek istiyor.

Olgular arasındaki genel bağı kapsamak için bulunduğu tek girişim, zaman ilişkisidir. Ama ele aldığı zaman ilişkisi bile burada gerçek değildir. Baba öldürme ve yakın akrabayla cinsel ilişkiye girmenin sözde ilkel günahı, oidipus kompleksinin, penis kıskançlığı ve iğdiş kompleksinin oral ve anal aşamalarının şeması gibi olguların, biyolojik bakımdan kalıtımsal olduğuna dair çoktan aşılmış tasarımları yeniden ortaya çıkarmaktadır. Kısacası Freud, insan bilincinin belirleyici ilişkisinin, renkli bir mit olarak tasvir edilen kendi ilkel geçmişiyle sahip olduğu ilişki olduğunu öne sürer. Bu mitler böylelikle günümüz insanının bilincine egemen olmakta ve hem kişiliği ve kişisel özellikleri, bireyler arasındaki, özellikle de aile içindeki bireyler arasında ilişkileri, hem de rüyaları ve nevrozun "seçimini" belirler. Demek ki Freud gerçekten, olgular arasındaki karşılıklı bağıntıyı, yani bilincin gelişmesini incelediği yerde, bilinç süreçlerini fantastik ve kabul edildiği üzere mistik bir zamansal ilişkide görür. Gerçek ilişkilerin yerine düşte yaratılanların konulması; ama zihinsel olguların zamansal ve mekansal açıdan yalıtılmış -hem geçmişleri hem de toplumsal koşulları bakımından, ne tarihle ne de çevreyle ilişkisi bakımından- her türlü ilişkiden bağımsız olarak ele alınması demektir.

İlk bakışta böyle bir tarihsel bakış açısı diyalektikmiş gibi görünebilir. Gerçekte ise Freud'un

bilinç gelişimine verdiği bu önem; yalnızca, insan bilincini geçmişinden ve toplumdan koparılmış olarak ele aldığı gerçeğini örtmektedir. Diyalektiğin bu birinci özelliği açısından çıkarılması gereken sonuç, Freudcu düşüncelerin yalnızca olgular arasındaki genel ilişkiye ilişkin diyalektiğin temel ilkesiyle bağdaşmamakla kalmadığı, aynı zamanda özü itibarıyla tam tersinin bir ifadesi olduğudur, yani metafizik ve mekanist yalıtmanın bir ifadesi olduğudur.

Diyalektiğin ikinci özelliği değişkenliktir. Diyalektik anlamda değişim iki etmen içerir: Şeylerin öz itibarıyla aynı kalırken büyüklük ya da ölçüm olarak değiştiği *niceliksel değişim*, ve niceliksel değişimin, tamamen başka bir şeye dönüşümün gerçekleştiği noktaya ulaştığı *niteliksel değişim*. Diyalektik, bu iki değişim türünün birliğini ve işbirliğini, doğmakta olan yeninin, genel hatlarıyla öngörülebilir olmasına karşın, açık, hiçbir zaman tamamlanmamış sürekli değişmekte olan bir dünyanın temel özelliği olarak görülmesini sağlayacak şekilde doğrular. Bu gerçeklik anlayışından, verili her bir bütünlüğün çevresinin sürekli olarak değiştiği ve bu bütünlüğü bir ya da birçok şekilde etkilediği sonucu çıkar: Bütünlüğün gelişimini hızlandırır ya da yavaşlatır. Nedensellik, değişimin asıl koşulluğu, için ve dışın birliği ve işbirliği anlamına gelir. Dolayısıyla asıl bağıntı daima belli, nedenlere bağlı olarak, ancak önceden tanımlanmamış, önceden belirlenmemiş olarak görülür. Mutlak olarak önceden belirlenmişlik, varlığın reel değişkenliğinin metafizik ve mekanik karşıtını oluşturur. Çünkü her şey bu anlamda önceden belirlenmişse, bu, hiçbir yeni şeyin olamayacağı, yalnızca sonsuz tekrarın egemen olduğu anlamına gelir. Dünyada olup bitenler, kendi kuyruğuna kapılmış ve kendi ekseni etrafında dönen bir köpeğin hareketine benzer. Dolayısıyla önceden belirlenmişlik, durağanlık ve değişmezlikle aynı anlama gelir. Dünyayı, insanı ya da bilinci özü itibarıyla önceden belirlenmiş, statik ve değişmez olarak ele almak ise, diyalektik ile değil metafizik ile ilişkiye girmek demektir. Freud'da hangi anlayışa rastlıyoruz?

Freud'un psikanalist sisteminde insan bilinci iki şekilde önceden belirlenmiştir. Çocuğun -bir ile beş yaş arasında- bilinci, doğuştan gelen ırksal dürtülerle, anılarla ve tabularla, çocuksu cinsel aşamaları geçirmek ya da bunlarda saplanmak üzere önceden tayin edilmiştir. Bu kader, ırsi olarak belirlenmiştir ve kaçınılmazdır. Doğuştan gelen ırksal dürtüler ve tabular yoğunlaşarak, oidipus ve iğdiş kompleksi vb. kompleksler oluştururlar. Çocuğun ruhsal yaşamının genel özellikleri bu şekilde önceden belirlenmektedir. Rastlantısal faktörler bu sabit şemayı ancak değişikliğe uğratabilir ya da etkisini daha da artırırlar. Freud'a göre, insanın doğumla edindiği kaderi

tersyüz etmezler; tersine, ona ancak, belirli bir bireysellik kazanma olanağı tanırlar.

İkincisi, çocuğun, çeşitli çocuksu aşamaları ve bireysel değişiklikleri geçirmesinin biçim ve türü, erişkinin bilincini belirler. Kişilik özellikleri ve nevrozların "seçimi" örneğin çocukluktan itibaren belirlenmiştir. Erişkin bilincinin, Freud'a göre, çocuklukta biçimlenmiş çocuksu davranışı ve davranış biçiminin bir tekrarı olduğu söylenebilir. Demek ki Freud, insan bilincinin çifte belirlenmiş olduğu görüşündedir: İlk insanın ırksal mirası ve çocuksu aşamalar ile bunların türevleri. Burada yeni olarak ortaya çıkan tek şey, ayrıntılardan oluşurken, kader temel olarak değişmez kalır. Dolayısıyla gerçek bir değişim gerçekleşmemektedir. Her şey her zaman için önceden belirlenmiş aynı şablon içinde kalmaktadır. Freudcu düşünce burada, önceden belirlenmişlikle, durağanlık ve değişmezlikle özdeş olduğunu kanıtlar. Niteliksel bir değişim yoktur; yalnızca tedrici ya da kapsamla ilgili bir değişiklik söz konusudur. Böylelikle Freud'un analizi Hamlet ve Oidipus'u yalnızca bastırma derecesine göre ayırt eder. Modern uygarlık, klasik uygarlığa göre daha güçlü bir bastırma tanır, dolayısıyla karakter biçimlenmeleri ve nevrozları da daha güçlüdür.

Bilincin, ırksal soya çekimle ve bastırılmış çocuksu anılarla belirlenmesi, yalnızca niceliksel değişmelere olanak tanır. Ne var ki niceliksel değişme, onun diyalektik açıdan koparılamaz karşıtı, niteliksel değişmeden koparılırsa, değişme olmaktan çıkar. Değişim gelişir; bu ise, baştan beri var olanın geliştiği anlamına gelir: Doğuştan gelen kader, belirlenmiş kompleksler ve bunların sonuçları. Diyalektiğin bu ikinci tipik özelliği açısından da Freud, demek ki, diyalektik olanın yerine metafizik, mekanik düşünce tarzını kullanır. Değişimleri, yalnızca önceden belirlenmiş niceliksel bir kendini geliştirmeye dayandırmasıyla, şeylerin gerçek değişirliğinden çok durağanlığına inanır.

Diyalektiğin üçüncü temel özelliği, karşıtların karşıtlığı ya da birliği, çatışması ve karşılıklı iç içe geçişi ya da dönüşmesidir. "Karşıtlıklar" biçimsel değil, tarihsel niteliktedir ve onları ortaya çıkaran gelişmedir. Bir yandan, bir şeyin önceden olduğu şeydirler, yani geçmişi; öte yandan ise, bir şeyin ne olacağıdırlar, yani geleceği. Her bir şeyin ya da olayın şimdiki anı, bu karşıtlıkların birliği, mücadelesi ve muhtemel değişimidir; somut geçmiş ve gelecektir. Yeni olan, yani yeni bir olgunun oluşumu, bu sürecin sonucudur. Yeni olgu ise yine kendi geçmişine ve geleceğine sahiptir ve kendi şimdiki zamanına sahiptir. Bu şimdiki zaman, geçmişi ve geleceği arasındaki çatışmanın son durumu tarafından belirlenmektedir. Her şey ve her tip, bu yüzden kendi gelişim yasalarına ve özel karşıtlıklarına sahiptir.

Karşıtlıklar arasındaki mücadelenin sonucu olarak yeninin vurgusu, bu arada son derece önemli bir yardımcı ilke ile önem kazanır. Bu ilkeye, *yadsımanın yadsınması* ya da daha genel bir ifadeyle, spiral gelişme yasası adı verilir. Bu teori, asıl olarak, gelişmenin, sürekli olarak kendine ait yeni yasaları olan yeni düzeylere ilerlediği, gerçekte sürekli yeni şeyler yaratırken kendini tekrarlar gibi göründüğü -hem de yalnızca tekil durumlarda değil aynı zamanda tarz açısından da- anlayışını cisimleştirir. Böylece gelişmenin ya da tarihin eğrisi, bir daireye değil bir spirale benzer.

Gelişme eğrisi, geçmişin geleceği belirlemediği için değil, daha çok, onun bir parçası olarak içinde barındığı için spiral biçimindedir. Karşıtlıklar ikilisinin bir bölümünce gerçekleşen önceden belirleme, salt bir yanın öne çıkarılmasına yol açar ve böylece de diğer bölümün, geleceğin dıştalanmasına yol açar. Önceden belirleme biçimi altında aşırı geçmiş vurgusu, gelişim eğrisini, daima kendini tekrarlayan bir biçim, daire biçimi olarak saptar. Aynı zamanda karşıtlık ikilisinin bir bölümünün mutlak öne çıkarılması -bu durumda geçmiş- karşıtlıkların birliği, mücadelesi ve karşılıklı iç içe geçmesine ilişkin diyalektik ilkenin yadsınması anlamına gelir ve böylece metafizik düşünceye karşılık gelir.

Bütün bunların, insan bilincine dair Freudcu görüşle nasıl bir ilişkisi vardır? Freud, bilincin geçmiş tarafından çifte belirlenmişliği ile -ırksal soyaçekim ve bastırılmış çocuksu kompleksler- karşıtlığın sadece ve sadece bir tek ucunu vurgular. Bu da zorunlu olarak diğerinin bastırılmasına yol açmaktadır. Bu şekilde, diyalektik birlikten, karşıtlıkların mücadelesi ve karşılıklı iç içe geçmesinden uzaklaşmakta ve metafizik düşünce tarzını ortaya koymaktadır.

Freud, buna karşın, karşıtlıkların mücadelesine ilişkin diyalektik ilkeyi kabul eder görünür. Bunu, açıkça *biçimsel* iki karşıtlığı, bilince dair görüşlerinin merkezine koyarak başarmaktadır: İçgüdüsel dürtüler ve karşılık gelen tabular. Bu karşıtlık, geçmiş tarafından belirlemeciliğin bir biçimidir. Bu karşıtlık, iki nedenden dolayı diyalektik değildir. İki durumda da, geçmişin belirli yönleri ya da geçmişin bir olgusu ve geleceğin bir olgusu söz konusudur. Bu karşıtlık ikilisinin bir ucunda ırksal soyaçekimle geçen sapkınlaşmış cinsel ve ölüm güdüleri grubu bulunur; daha açık olarak bunlar, yakın akraba ile cinsel ilişki ve anne ile babayı öldürme dürtüsünü kapsarlar. Birlikte, Freudcu "karşıtlığın" bir yanını oluştururlar. Diğer yanda, aynı biçimde önceden belirlenmiş, bir ata geçmişiyle belirlenmiş, ilkel güdüler serisine karşı tabular bulunur; yani doğuştan var olan anne ve babayı öldürme ve yakın akraba ile cinsel ilişkiye girme tabusu. Freud, insan bilincini, doğuştan dürtüler-

le doğuştan tabuların birbiriyle mücadele ettiği "savaş meydanı" olarak görür. Geçmişe ait iki bölümün önceden düzenlenmiş bir mücadelesidir ve sonucu aynı şekilde önceden bellidir: En iyi durumda bu mücadele bilim ve sanatın ilerlemesine, en kötü -ve daha sıklıkla rastlanan- durumda ise cinsel sapkınlığa, kişilik bozukluğuna, suç işlemeye, savaşlara ve nevrozlara yol açar.

Freud'un diyalektik olduğu, yaygın bir düşüncedir. Çünkü içgüdüsel dürtülerde ve doğuştan tabularda sözüm ona "karşıtlıkların" çelişkisine rastlanıldığı sanılır. Gerçekte ise, gördüğümüz gibi daha ayrıntılı bir incelemede, bu sözde karşıtlık ikilisinde diyalektik bir dünya görüşünün sergilenmediği, Freudcu düşüncenin diyalektik değil, tersine aslında metafizik ve mekanik olduğu anlaşılır.

Başta Freud'un bir materyalist olmadığı, aksine modern bir subjektif idealist olduğu sonucu çıkarılmıştı. Şimdi bu iki sonuç birleştirildiğinde, Freudcu psikanalizi, metafizik ya da mekanik sübjektif idealizmin bir biçimi olarak tanımlamamız gerekir. Ve işte bu, diyalektik materyalizmin felsefi karşıtıdır.

Dış görünüşü, Freudcu psikanalize, diyalektik materyalizmle yüzeysel bir benzerlik kazandırır. Bu yüzeyin altına atılan bir bakışla görülen, kesinlikle bağdaşmadıkları gerçeği, bu ilk izlenimi yok eder. Freudcu psikanaliz, diyalektik materyalizmle hiçbir biçimde bağdaşmamakla kalmaz, onun tam zıttıdır.

İkisinin bağdaşmazlığı ve karşıtlığının bir diğer göstergesini de, bu iki felsefenin insanın toplumsal pratiğinde nasıl kullanıldıklarında buluruz. Diyalektik materyalizm bilimi -toplum ve doğa bilimlerini- ve sanat dallarını objektif, gerçekçi ve hümanist yoldan, yeni insani değerlere ve ilişkilere sahip yeni bir toplumsal düzene götürürken, Freud'un takipçileri bilimi ve sanat dallarını, bir subjektivizm bataklığına ve psiklojik açılımlar yapan bir kötümserliğe sürüklemektedir. İnsan varlığının ve insan toplumunun dünyası sapkın ve bozuşmuş iç ve ara bireysel ilişkilerin oluşturduğu bir sisin içinde kaybolup gitmektedir. Felsefelerden biri, ilerlemeye ve insanlığa hizmet ederken, diğeri ancak ve ancak var olan statükoyu korumaya ve insanlığı kinizmin ve alçalmanın uçurumuna götürmeye yarar. Biri akılcı, hümanist bir felsefedir, diğeri insana dair mantıkdışı, insanlık dışı bir anlayıştır. Bir tarafta doğmakta olan yeninin, diğer tarafta da ölümcül hastalığın karşı karşıya bulunduğu bir çelişki halinde bulunmaktadırlar.

2.000.000 TL (KDV Dahil)